

CAMI DE RONDA

L'ESCALA: HISTÒRIA, VIDA I PATRIMONI

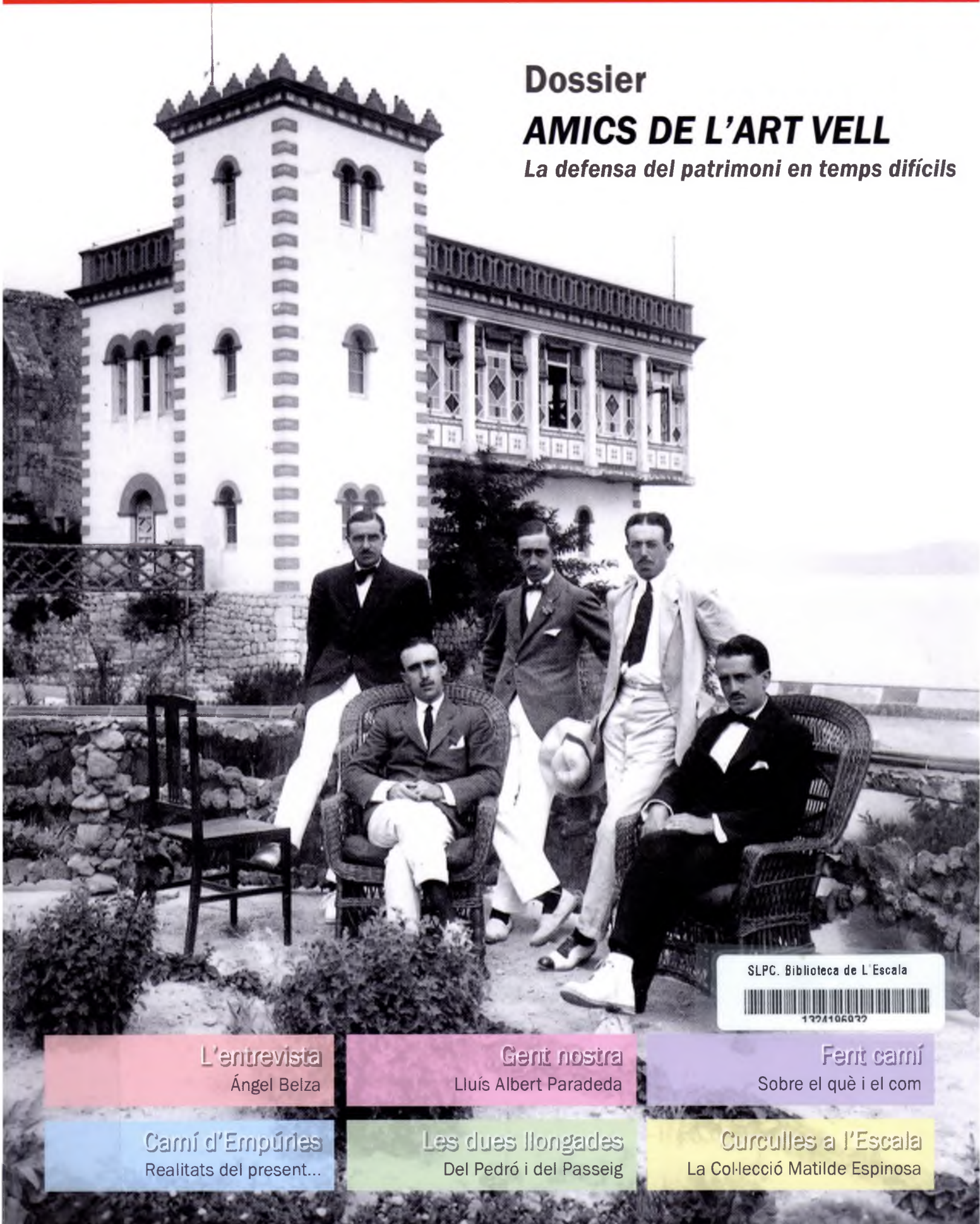
CEDRHE (Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala)

núm.2 - juny 2011 - 6

Dossier

AMICS DE L'ART VELL

La defensa del patrimoni en temps difícils

SLPC. Biblioteca de L'Escala

1 274106032

L'entrevista

Ángel Belza

Gent nostra

Lluís Albert Paradedà

Fent carní

Sobre el què i el com

Carní d'Empúries

Realitats del present...

Les dues llongades

Del Pedró i del Passeig

Curculles a l'Escala

La Col·lecció Matilde Espinosa

Editorial

Els components del **Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala (CEDRHE)** i del Consell de Redacció de la revista volem manifestar, d'entrada, la satisfacció per l'èxit aconseguit amb el primer número de **CAMÍ DE RONDA**. L'edició, de sis-cents exemplars, ha quedat pràcticament exhaurida i això ens ha animat a incrementar-la fins als set-cents. Volem agrair a les institucions públiques, subscriptors, anunciants, llibreries i compradors la seva col·laboració, sense la qual la revista no podria tornar a sortir al carrer.

Si el primer número fou un monogràfic sobre la Guerra Civil a l'Escala amb motiu del 70è aniversari de la finalització del conflicte bèl·lic, amb aquest segon volum encetem format i disseny nous. A partir d'ara la revista comptarà amb seccions fixes i articles sobre diversos aspectes relacionats amb la història, els costums, la vida, el paisatge i el patrimoni natural i marí de l'Escala. Tot plegat contribuirà, esperem, a obtenir una revista agradable en la presentació, moderna en el disseny, amena en la lectura, diversa en continguts i plural en les temàtiques que s'hi tracten.

La secció anomenada Dossier serà la de més extensió, l'article central de la revista, en el qual es desenvoluparà amb una certa profunditat un aspecte de la història de la nostra vila. En aquesta ocasió es tracta d'un treball de Jordi Gallegos sobre els Amics de l'Art Vell de l'Escala, una entitat fundada a Catalunya per Pere Bosch i Gimpera durant la República i que aconseguí salvaguardar moltes peces artístiques al llarg de la Guerra Civil. La resta de seccions fixes seran: Ronda dibuixada, L'entrevista, Gent nostra, Imatges amb història, Fent camí, La prestatgeria, Ara fa..., Camí d'Empúries, Documents històrics, Per col·leccionar i Les dues llongades.

Reiterem novament que les pàgines de **CAMÍ DE RONDA** resten obertes a la participació i la col·laboració de tothom que ens vulgui fer arribar un article sobre qualsevol aspecte relacionat amb la nostra vila. També estarem encantats de rebre suggeriments sobre possibles temes que s'hi puguin tractar. En aquest sentit us podeu posar en contacte amb nosaltres a través del correu electrònic cedrhe@cedrhe.cat i de la pàgina web: www.cedrhe.cat.

CONSELL DE REDACCIÓ

FOTO DE LA PORTADA:

Enginyers del *Cuerpo Nacional de Ingenieros de Montes* amb la Casa Forestal al fons, edifici de serveis projectat pels mateixos i construït entre 1909 i 1910. / Foto: Josep Esquirol; Arxiu Històric de l'Escala

* Les fotografies de les capçaleres de les seccions *Gent nostra* i *Imatges amb història* són de Josep Esquirol, cedides per l'Arxiu Històric de l'Escala (AHE).

Camí de Ronda

Coordinació
Rafel Bruguera Batalla

Administració i secretaria
Albert Pons Ramos
Jordi Bruguera Batalla

Arxiu i documentació
Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba

Consell de redacció
Albert Pons Ramos
Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba
Joaquim Teixidor Poch
Jordi Bruguera Batalla
Dídac Piñero Costa
Ildefons Clos Roca
Laia Bruguera Bahí
Eduard Pons Ramos

Publicitat i subscripcions
Ildefons Clos Roca
Laia Bruguera Bahí

Recuperació i tractament d'imatges
Joaquim Teixidor Poch
Ildefons Clos Roca

Impressió
Impremta Aubert

Tiratge
700 exemplars

Dipòsit legal
GI-750-2010

Sumari

Sumari i editorial	0 - 1
Dossier <i>Amics de l'Art Vell</i>	2 - 21
Ronda dibuixada	22 - 23
L'entrevista <i>Àngel Belza</i>	24 - 27
Gent nostra <i>Lluís Albert Paradedà</i>	28 - 33
Imatges amb història <i>La Casa Gran</i>	34 - 35
Fent camí <i>Sobre el què i el com</i>	36 - 38
La prestatgeria	40 - 45
Ara fa...	46 - 47
Camí d'Empúries <i>Realitats de present i...</i>	48 - 55
Documents històrics <i>Primer nínxol d'Empúries</i>	56
Per colleccionar	58 - 59
Les dues llongades <i>Del Pedró i del Passeig</i>	60 - 61
Sistema dunar de l'Escala	62 - 70
Records de l'Escala	71
Curculles a l'Escala	72 - 75
L'Escala i el ferrocarril	76 - 79
Dos temporals històrics	80 - 83
Joan Clos Comas	84 - 85
Alguns ocells a l'Escala	86 - 89
Les Olives	90 - 91
Joaquim Busquets	92 - 100

Redactors - Editors

Patrocinadors

AJUNTAMENT
DE L'ESCALA

Diputació de Girona
221 municipis

AMICS DE L'ART VELL. LA DEFENSA DEL PATRIMONI EN TEMPS DIFÍCILS

D'un temps ençà (els darrers 30-40 anys), l'Empordà i la vila costanera de l'Escala han sigut espectadors del naixement de nombroses associacions, entitats i, darrerament, plataformes orientades a salvar diversos elements del seu Patrimoni Cultural. A nivell comarcal, durant els darrers anys del franquisme, la defensa del patrimoni es va centrar en la salvaguarda d'un element natural de primera magnitud: els Aiguamolls de l'Empordà, en la qual participaren un grup de joves escalencs.

En l'àmbit local, a l'estiu de 1975 nasqué la Comissió per a la Defensa de l'Arquitectura Popular¹, la qual perseguia la salvació de l'especulació urbanística i la protecció de dos elements arquitectònics singulars de la vila: el Cementiri mariner i l'Alfolí de la Sal; la feina endegada per aquella comissió fructificà l'any 1978, quan el Ministeri de Cultura declarà els dos edificis *Monumentos histórico-artísticos*; 15 anys més tard (1993) els dos elements patrimonials

foren declarats Bé Cultural d'Interès Nacional per la Generalitat de Catalunya, si bé el darrer d'ells estigué en mans privades fins el 2006².

En els darrers 10 anys, l'Escala ha presenciat el naixement de tres plataformes. Les dues primeres, el "Fòrum Transversal. Un altre món és possible" i "Salvem l'Empordà", han lluitat pel salvament dels valors naturals i arqueològics dels terrenys de la Muntanya Rodona i, sobretot, de Vilanera, on volia construir-se un camp de golf. La darrera, la plataforma "L'Alfolí per al poble", va néixer l'agost de 2003 davant l'alerta que el llavors propietari volia vendre l'immoble i l'entitat pretenia que l'edifici fos adquirit per l'administració pública; no obstant això, les negociacions no fructificaren fins el 2 de gener de 2006, quan l'Alfolí passà a ser de titularitat pública, i d'aquest fet ja han transcorregut 5 anys i l'edifici s'està reformant i adequant com a equipament cultural, les funcions del qual caldrà concretar.

Es pot veure, per tant, com la defensa del Patrimoni Cultural en tots els seus àmbits ha estat una lluita que ha arrelat en els darrers temps i que encara avui dia manté viva el Centre d'Estudis Escalencs (fundat el 1976 i legalitzat com entitat el 1980), el Fòrum l'Escala-Empúries i, com no, el CEDRHE. Tanmateix, aquesta lluita no és un fet recent, sinó que té tradició tant a Catalunya com a l'Escala, i un exemple clar d'aquest fet n'és l'associació *Amics de l'Art Vell* (AAV), tant en l'àmbit català com amb la presència d'una delegació a l'Escala, la qual tingué els seus precedents.

Sigui aquest article, doncs, un reconeixement i homenatge a totes aquelles persones que, des de fa molts anys, han vetllat pel llegat dels nostres avantpassats i, alhora, un esperonament i impuls per a tots aquells que continuen vetllant pel Patrimoni Cultural i Natural de l'Escala. Força i endavant!

L'ENTITAT AMICS DE L'ART VELL

L'origen de l'associació Amics de l'Art Vell, concebuda amb l'objectiu de vetllar pel patrimoni artístic, arquitectònic i arqueològic de Catalunya i difondre'l, fou el fruit d'un període preparatori iniciat el 1926 i que culminà amb el naixement de l'entitat al final de la dècada dels anys vint. Durant aquest període, els impulsors incansables per a la seva constitució foren 4 entitats barcelonines destacades: el Centre Artístic, l'Ateneu Barcelonès, el Centre Excursionista de Catalunya i el Foment de les Arts Decoratives, encapçalades per llurs presidents: el dibuixant Alexandre Cardunets³, l'escriptor Pere Corominas⁴, Francesc Maspons⁵ i l'interiorista Santiago Marco⁶, respectivament⁷. També reberen el suport d'altres persones destacades i conegudes, com el prehistoriador Pere Bosch i Gimpera, l'historiador i arqueòleg Josep de C. Serra i Ràfols, el polític conservador Francesc Cambó, l'escriptor i pedagog Joaquim Pla i Cargol, etc.

Els estatuts de l'associació, redactats per Pere Corominas, van ser aprovats el 16 de gener de 1929 i després van ser presentats al Govern Civil de Barcelona⁸. Posteriorment, es procedí a l'elecció del Comitè de Direcció, el qual quedà constituït de la següent forma⁹:

President: Pere Bosch i Gimpera
Tresorer: Albert Bernis i Comas
Comptador: Jeroni Martorell i Tarrats
Vocal 1r: Manuel Trens, prevere
Vocal 2n: Feliu Elias i Bracons
Vocal: Josep Danés i Torras
Vocal: Ramon Puig i Gairalt
Secretari general: Cèsar Martinell i Brunet

Després de la constitució del Comitè, aquest va decidir establir la residència social a l'edifici del Centre Excursionista de Catalunya, al carrer Paradís núm. 10, doncs fou qui va oferir soplug a la nova associació.

El 28 de març de 1929 es presentà al Govern Civil l'acta de constitució i, posteriorment, el Consell de Direcció resolgué algunes de les prescripcions estatutàries que l'entitat s'havia fixat. Una d'elles, prevista a l'article 5è dels estatuts, fou la creació d'un Consell Consultiu format

pels senyors que havien intervingut en la fundació de l'entitat i d'altres personalitats significatives. D'aquesta manera, el citat Consell fou constituït pels senyors Francesc Cambó, Alexandre Cardunets, Pere Corominas, l'historiador i arxiver Agustí Duran i Sampere, Mn. Josep Gudiol i Cunill (conservador del Museu de Vic), Santiago Marco, el professor Francesc Martorell i Trullàs, el jurista Francesc Maspons, el polític i escriptor Lluís Nicolau d'Oliveres, el mecenes i meteoròleg Rafael Patxot i Jubert, el polític i industrial Lluís Plandiura i Pou, el diplomàtic i historiador Eduard Toda i Güell, i l'advocat, polític i historiador Ferran Valls i Taberner, tots ells de reconegut prestigi¹⁸.

D'acord amb l'article 3r dels estatuts, per a la subscripció a l'entitat fou assenyalada la quota mínima d'1 pesseta mensual per als individus adherits i la de 5 pessetes per a les entitats i corporacions. Tanmateix, els pagaments es podien realitzar de forma mensual, trimestral o anual, tal com desitjés cada soci.

Pere Bosch i Gimpera, prehistoriador, president i ànima de l'entitat Amics de l'Art Vell. / Foto: Institut d'Estudis Catalans.

Ben aviat, l'associació ultrapassà les fronteres barcelonines i obtingué socis arreu de la geografia catalana. D'aquesta manera, ja en la sessió del 13 d'agost de 1929 foren aprovades les bases per al funcionament de Comitès Delegats a les poblacions catalanes que comptessin amb un nombre suficient de socis. Segons la mateixa entitat, aquests comitès "amb el temps haurien d'ésser els guàrdies amatents que AMICS DE L'ART VELL tingués escampats per a salvaguardar l'arqueologia de la nostra terra"¹⁹.

Els primers comitès delegats foren el de Girona i el de Santes Creus, fundats el maig de 1930, i abans d'acabar el mateix any es creà el de St. Feliu de Guíxols. L'any 1933 es fundà el comitè d'Igualada i l'any següent seguiren els de Figueres, Manresa, Arenys de Mar i l'Escala, per acabar el 1935 amb la fundació de les delegacions de la Seu d'Urgell, Sitges i Vilanova i la Geltrú²⁰.

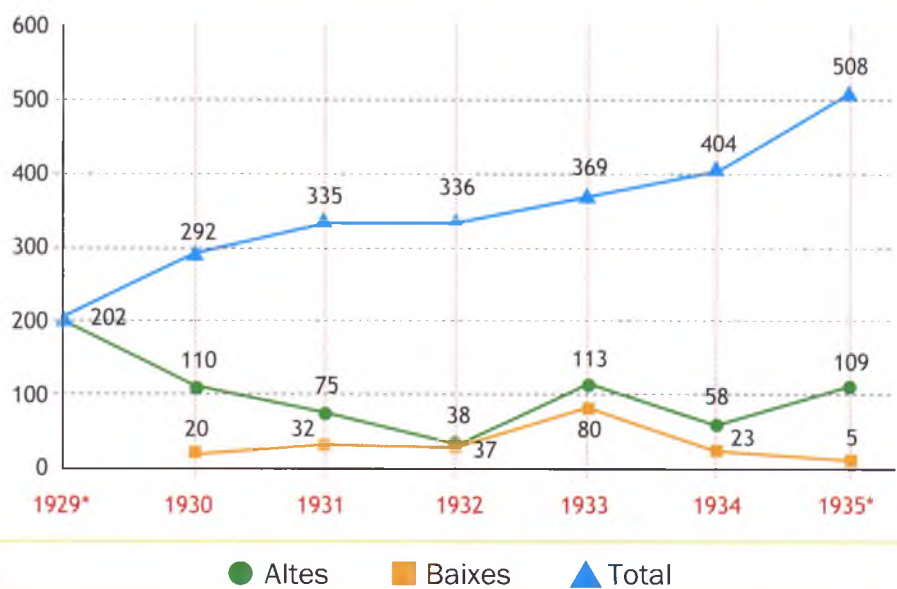
En la junta general de 21 de juny de 1931 es procedí a la renovació de la meitat de càrrecs del Comitè de Direcció, decidint-se que els càrrecs a cessar eren els de tresorer, 2 vocals i secretari; després del cessament, es procedí a l'elecció de les persones que havien d'ocupar les vacants, obtenint el resultat següent: com a tresorer Joaquim Vilaseca, com a vocals Josep C. Serra i Ràfols i Joan Vila, i com a secretari fou reelegit Cèsar Martinell²¹. La presa de possessió dels nous càrrecs es féu 3 setmanes més tard, concretament el 14 de juliol.

El desembre de 1933 s'iniciaren els treballs preparatoris per a la reforma dels estatuts de l'entitat, reforma que fou discutida i aprovada el 25 de març de l'any següent i, un cop aprovada, fou registrada a la comissaria de policia el 24 de maig de 1934²².

Anteriorment, però, un fet havia motivat un cert malestar en el sí de l'associació. A les acaballes de 1931 l'oficial de secretaria, segurament per diferències amb el secretari Cèsar Martinell, causà desavinences i tibantors internes, tot iniciant una campanya de desprestigi vers el secretari que, fins i tot, va suposar un gran descens en el nombre de socis i un alentiment del creixement dels associats. Cèsar Martinell, que no volia perjudicar a l'entitat, posà el seu càrrec a disposició del Comitè de Direcció, però aquest rebutjà cessar-lo basant-se en el seu constant i positiu treball i motivà el cessament de l'oficial de secretaria. Aquesta fou la primera mesura que prengué la direcció de l'entitat, però, per a contrarestar la campanya de desprestigi i la mala imatge que planava sobre l'associació, en la sessió de 22 de gener de 1934 aprovà la creació de la Comissió d'Iniciativa, Propaganda i Divulgació, la qual perseguia com a finalitat intensificar i divulgar la tasca de l'entitat. A partir de llavors, les altes de socis augmentaren i les baixes disminuïren.

Com es pot veure en el gràfic, vers l'equador de juny de 1935 el número de socis era de 508; no obstant això, des de l'associació es va destacar que era "una quantitat apreciable, però petita encara per la tasca restauradora i de divulgació cultural que es proposa l'Entitat"²³.

Evolució dels socis d'Amics de l'Art Vell

*El valor de 1929 comprèn des de la fundació de l'associació (maig) fins al desembre; el de 1935 és el còmput de socis fins al juny, quan es redactà la Memòria.

A més de l'obra de restauració i protecció del patrimoni cultural que sempre endegà l'associació, Amics de l'Art Vell també propugnà l'obra cultural i social. En aquest marc, l'entitat mantingué contínuament relacions amb les Comissions de Monuments de Catalunya i de Mallorca, participà en el 1r Congrés Internacional d'Arqueologia (1929), promocionà ponències i conferències, i participà en fires i exposicions, com l'estant a la 7a Fira de Barcelona, celebrada en un dels palaus de Montjuïc l'any 1934, o l'exposició organitzada el juny de 1935 a les Galeries Laietanes, on es mostrà la feina feta per l'entitat.

Respecte les conferències, aquestes es dugueren a terme a la sala d'actes de l'Ateneu Barcelonès; de totes les dissertacions que es feren, totes elles relacionades amb arqueologia, història, conservació de monuments i edificis, etc.¹⁶, es podria destacar la que féu Pere Bosch i Gimpera el 21 de gener de 1930 amb el títol "Salvament de monuments d'art i arqueologia de la prehistòria i antiguitat", la qual tingué molt èxit i l'hagué de repetir a petició del Centre Excursionista de Catalunya.

A més, l'entitat féu les gestions necessàries perquè llurs associats obtinguessin un passí lliure per als museus i col·leccions dependents de la Junta de Museus, així com també el passí lliure als patronats de Poblet, Santes Creus i Empúries¹⁷.

Amics de l'Art Vell promocionà les obres de restauració de nombroses edificacions i conjunts monumentals, i la funció de tècnics l'acompliren el mateix secretari de l'entitat, Cèsar Martinell¹⁸ i Jeroni Martorell, ambdós arquitectes de professió. A tall d'exemple: el 1929 restauraren l'església romànica de St. Climent de Taüll, on Martinell fou l'arquitecte de les obres, les quals ascendiren a un total de 9.112'10 pessetes, sufragades de la següent manera: 1000 pessetes per la Diputació de Lleida, 7.719'60 pessetes pels Amics de l'Art Vell i 392'50 pessetes per subscripció voluntària entre els veïns del poble de Coll de Nargó; el 1931 arranjaren el sepulcre romà de Boades i l'any següent restauraren el monestir de St. Salvador de Breda; el 1933, també sota la direcció de Martinell, l'entitat va restaurar l'església de Sta. Coloma d'Andorra, obres que consistiren en destapar i restaurar els antics finestrals¹⁹.

La Guerra Civil (1936-39), com en moltes altres contradades, suposà la fractura de les activitats endegades i la paralització de la vida social i associativa de les comunitats, i cal suposar que Amics de l'Art Vell no fou una excepció. Versemblantment, després del conflicte armat l'entitat tampoc es lliurà, al igual que els comitès delegats, dels escorcolls fets per les tropes franquistes quan ocuparen les ciutats i pobles. Per

tant, a l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona el 24 de gener de 1939, a més de la dissolució de l'entitat, llavors establerta a la Via de les Corts Catalanes núm. 658, aquesta segurament també va patir els escorcolls dels equips de la *Delegación del Estado para la Recuperación de Documentos* (DERD), creada el 26 d'abril de 1938, i que, a més d'afectar a diaris, revistes, llibreries, impremtes, institucions, partits polítics i sindicats, també afectà a entitats culturals com l'Ateneu Barcelonès, l'Ateneu Enciclopèdic Popular, el Teatre del Liceu, l'Institut de Cultura, l'Orfeó de Catalunya o altres²⁰, com segurament els Amics de l'Art Vell.

No obstant això, a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans, entre els fons documentals i arxius d'entitats, hi figura l'Arxiu d'Amics de l'Art Vell (1929-35), corresponent a documentació sobre la defensa i restauració del Patrimoni Cultural de Catalunya.

L'avançament de les tropes franquistes també suposà que moltes persones compromeses ideològicament s'haguessin d'exiliar per salvar la pell. Molts socis d'Amics de l'Art Vell es trobaven en aquesta situació i un d'ells fou el mateix president de l'associació, en Pere Bosch i Gimpera. Però per

Cèsar Martinell, el fidel secretari, l'home de confiança i el supervisor de l'obra de protecció, salvaguarda i restauració d' Amics de l'Art Vell. / Foto: Institut d'Estudis Catalans.

entendre-ho cal repassar la seva biografia i, sobretot, els càrrecs públics que ostentà.

Bosch i Gimpera, prehistoriador i arqueòleg nat a Barcelona l'any 1891, fou professor dels Estudis Universitaris Catalans des del 1915 i, un any més tard, obtingué la càtedra d'història antiga i medieval de la facultat de Lletres de Barcelona, on creà un dels primers seminaris d'investigació de prehistòria i d'història antiga. L'any 1923 assolí diferents càrrecs: el nomenaren Director de Treballs d'Investigació Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i també responsable de la secció antiga del Museu d'Arqueologia de Barcelona, i fou un dels fundadors de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnografia i Prehistòria. Finalment, l'any 1935 Bosch Gimpera assolí la direcció del Museu d'Arqueologia de Barcelona.

El 1929 organitzà a Barcelona el Congrés Internacional d'Arqueologia i l'any 1935, la Conferència Internacional de Prehistòria de la Mediterrània. L'any 1933 fou nomenat primer rector de la Universitat Autònoma, càrrec que ostentà fins 1939.

Com a amic de Jaume Vicens Vives, accedí a casar-lo a la UAB i obsequià al matrimoni amb la reproducció d'una Venus; aquest fet es convertí

en llegenda negra i les males llengües deien que després del casori es produí una gran bacanal. En una carta, escrita des de Mèxic el 3 de setembre de 1972 i dirigida al professor Olivar-Bertrán, Bosch diu: “Això d’en Vicens Vives (...) és una bola. (...) Potser donà lloc a la llegenda, com la de la reproducció de la Venus, que li vaig regalar en casar-lo, que es convertí en la Venus que havia presidit una bacanal en el Rectorat!”.

En la política, cal citar que Bosch era membre del partit republicà *Acció Catalana* (fundat el 1922), fou nomenat comissari delegat de la Conselleria de Cultura el 1936²² i fou conseller de justícia del govern de la Generalitat de Catalunya entre els anys 1937-39. Aquests càrrecs polítics de ben segur motivaren el seu exili a la fi de la guerra civil. El seu primer destí fou la Gran Bretanya, on impartí lliçons a la universitat d'Oxford²³; el novembre de 1936 (i també més tard), Bosch ja havia viatjat a Edimburg, Londres i altres llocs de l'estranger per a pronunciar tot un seguit de cursos de conferències²⁴. Posteriorment es va traslladar a Amèrica, primer a Panamà i després a Colòmbia, fins

que el 1941 s'establí definitivament a Mèxic, on fou professor a la *Universidad Nacional Autónoma* i a l'*Escuela Nacional de Antropología*. Fou en el país mexicà on morí l'any 1974 a l'edat de 83 anys, deixant un gran llegat bibliogràfic²⁵.

DE L'INTERÉS D'EMPÚRIES A LA DELEGACIÓ ESCALENCA D'AMICS DE L'ART VELL

ELS ERUDITS: SS. XV-XVIII

L'interès pel patrimoni escalenc, si es pot qualificar en aquests termes, va néixer amb l'esperit científic abocat vers Empúries. Dins el corrent renaixentista i humanístic del s. XV i estès fins el s. XVII, aparegueren els primers estudiosos que, empesos per la lectura de les fonts clàssiques, es preocuparen per l'existència i situació de les despulles de les vella ciutat grecoromana. En aquest àmbit, trobem noms com els de Joan Margarit²⁶, Jeroni de Pujades²⁷ i Pierre de Marca²⁸, les obres dels quals no foren superades fins el s. XIX.

L'interès per la història i l'aparició d'una hermenèutica estricta durant el s. XVIII va afavorir l'estudi, el coneixement i les notícies

científiques sobre Empúries. En aquest marc cal situar la producció bibliogràfica dels erudits eclesiàstics, com serien Jaume Caresmar²⁹ i el jesuïta Joan Francesc Masdeu³⁰, ambdós catalans, i, sobretot, el pare Enrique Flórez³¹. Aquest darrer va ser autor de l'estudi *Medallas de las colonias, Municipios y pueblos antiguos de España* (Madrid, 1757), on ofería una síntesi de la història emporitana, la seva topografia i la seva situació, treball que parcialment reproduí en el volum XXVIII, publicat el 1769, de l'obra *España Sagrada*. Va ser en el darrer quart d'aquella centúria, concretament el febrer de 1780, quan el notable Josep Vega de Sentmenat va llegir la *Disertación sobre las colonias de griegos en Cataluña*, escrita per encàrrec de l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona i considerada com la primera monografia dedicada exclusivament a la ciutat emporitana. Vuit anys més tard, el 1788, s'edità a Madrid l'obra d'Antonio Ponz titulada *Viaje a España, en el que se da noticia de las cosas más apreciables i dignas de saberse que hay en ella*, en la qual s'inclou una breu referència sobre la ciutat grecoromana.

La Guerra Civil (1936-39), com en moltes altres contrades, suposà la fractura de les activitats endegades i la paralització de la vida social i associativa de les comunitats, i cal suposar que Amics de l'Art Vell no fou una excepció. Versemblantment, després del conflicte armat l'entitat tampoc es lliurà, al igual que els comitès delegats, dels escorcolls fets per les tropes franquistes quan ocuparen les ciutats i pobles...

ELS PRECEDENTS: S. XIX

El segle dinou s'encetà amb l'edició d'un llibre que presentava una descripció del jaciment força més àmplia que les conegudes; era el volum XLIII de l'*España Sagrada* (Madrid, 1801), l'autor del qual fou el pare Manuel Risco (1735-1801), que també va aprofitar per ampliar, en gran mesura, l'episcopologi emporità. Dos anys més tard veié la llum el *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias* (Barcelona, 1803), una obra narrativa i descriptiva autoria de l'escalenc Josep Maranges de Marimon³², en la que descriu les restes visibles de l'antiga ciutat a l'inici del vuit-cents i en la qual es citen les rebusques de materials arqueològics³³, rebusques que proporcionaren gran nombre d'objectes arqueològics a alguns escalencs i al citat autor, el qual va fer nombrosos obsequis a autoritats del moment (bisbe de Girona, duc

de Medinaceli, marquesa de Castellidosrius, etc.), destacant el lot adreçat al príncep d'Astúries, qui seria Ferran VII³⁴. El 1807 es donen algunes referències interessants del jaciment en la publicació titulada *Viaje literario a las iglesias de España*, obra del pare Jaime Villanueva.

El punt d'inflexió s'assolí el 1823 amb l'edició del text *Notice historique sur la ville et le comté d'Empurias*, obra de l'erudit Jaubert de Passà³⁵ publicada a les *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires de France* (París, 1823). El llibret, que consta de 86 pàgines i que cal considerar la primera gran monografia moderna sobre Empúries, ofereix uns notables avenços que feren d'ell el text de referència bàsic emprat en els estudis posteriors d'altres autors³⁶. En l'obra s'inclou la primera planta general ben realitzada del jaciment, incorporant, amb

indicacions escrites i gràfiques, informació topogràfica i arqueològica d'Empúries i el seu rera país més immediat, des del barri de pescadors de l'Escala fins a Sant Martí d'Empúries i estenent-se fins les masies de les Corts i el monument funerari del Castellet. El text repassa la història de la ciutat grecoromana des d'abans de la fundació focea fins a l'inici del s. XVI, incloent un episcopologi força complet i una història del comtat emporità des de l'inici del s. IX fins a la 1a meitat del s. XVI. En una segona part del text, Passà féu l'intent de refer la topografia antiga, tot relacionant-la amb la descripció dels texts clàssics; fou així com esdevingué el primer autor que identificà l'illot de la *Palaiàpolis* amb el poblet medieval de St. Martí d'Empúries.

Jaubert de Passà va fer estada al convent servita de la Mare de Déu de Gràcia (fundat el 1606 i actual seu del MAC-Empúries)⁴⁷ i aprofità

per a fer prospeccions, petits sondeigs i recollides de material que ja havia practicat anys enrere el frare servita Manuel Romeu³⁸, el qual va adreçar diverses cartes, entre el 25 d'abril de 1803 i el 15 de novembre de 1805, al comte d'Empúries i duc de Medinaceli, tot demanant ajut econòmic per poder prosseguir les seves recerques arqueològiques; no obstant això, el monjo servita no va rebre ni cap resposta ni pecuni per sufragar els seus treballs³⁹.

El ressò i volada que prengueren les despulles de l'antiga *Emporion* amb l'edició dels llibres de Maranges o Passà segurament motivà l'interès de certes persones de la veïna vila marinera, l'Escala. En aquest marc es pot destacar, el 1834, la creació d'una *Junta de Antigüedades de La Escala*. El 27 d'octubre d'aquell any la junta va enviar al Governador Civil de la província de Girona una *Copia de la memoria descriptiva y circunstancias de hallazgo de los*

monumentos y antigüedades que se hallan en Ampurias, memòria de 23 fulles copiada pel llavors rector de l'església parroquial de St. Pere de l'Escala, mossèn Josep Casas i Oliveras. En aquest informe, en el qual es detallen les estructures descobertes i tots els materials

Segell de la Comissió de Monuments de Girona (1868), encarregada de les excavacions emporitanes entre 1846 i 1848 (segons REMESAL et al., opus cit., pàg. 23).

recuperats, es fa esment a Josep Maranges de Marimon, però també es relacionen els noms d'altres escalencs: Josep Barraquer, Rafel Feliu, Caterina Bañas, Silvestre Says, Josep Piferrer, Narcís Ramis, Joan Poch, Cristòfol Sureda, Jerònim Mas, Esteve Oliveras, Martí Sureda, Pere Busquets, Francesc Sureda i Tomàs Bruguera⁴⁰.

L'any 1841 el cap polític de la província de Girona elevà una instància al Ministeri de Governació de la península on "*pide licencia y dinero para hacer excavaciones*"⁴¹. Aquesta petició fou traslladada a la *Real Academia de la Historia* i el 20 de març del mateix any la institució va emetre un informe referent a les excavacions emporitanes, afirmant: "(...) según la Memoria citada parece que se han hallado varios trozos de población, restos de suntuosos edificios, cisternas, etc. Esto ya merece mas consideración, y podría la excavación producir buenos resultados, enseñandonos la historia que los Emporitanos tenían templos dedicados a Diana y a Minerva como lo prueban tambien las medallas. // En vista de lo dicho se puede contestar al Gobierno, que antes de dar la licencia y el dinero pedido para la empresa, remita el Señor Gefe politico la Memoria, y la descripción de las monedas y demas objetos hallados; y caso de emprender las excavaciones, que se hagan bajo la inspeccion de sujeto inteligente, y sin perjuicio de los dueños del terreno, y últimamente que dando noticia de los adelantos que se hagan y de las antigüedades que se vayan descubriendo, se depositen estas religiosamente en la capital"⁴².

De ben segur que la còpia de la ja citada memòria, amb la descripció de les monedes i els materials recuperats i dipositats a la *Sociedad de Amigos del País*⁴³, es va trametre tal com es sollicitava des de la Reial Acadèmia.

Aquest fet deuria donar llum verda a les excavacions, encara que a mitjan setembre del mateix any l'acadèmia madrilenya acabà amb totes les pretensions, doncs emeté un *Informe del Censor de la Academia en el que concluye que se suspenda el inicio de las excavaciones de Ampurias, que se ordene que se guarden las antigüedades que se vayan descubriendo y que se informe a la Academia de cualquier hallazgo*⁴⁴.

Encara que a mitjan s. XIX les excavacions públiques de jaciments eren molt limitades, les primeres excavacions o exploracions oficials a Empúries es dugueren a terme entre 1846 i 1848 per part d'una Comissió o Junta provisional, no oficial, la qual va ser subvencionada econòmicament per la mateixa Diputació. L'àmbit d'actuació es centrà en la Neàpolis (ciutat grega),

Àrea de la basílica paleocristiana i el cementiri adjacent, zona d'actuació de les excavacions dutes a terme per la Comissió de Monuments de Girona. / Foto: J. Esquirol; col. de l'autor.

concretament al sector de la basílica paleocristiana i el cementiri adjacent. El cap provincial d'estadística, Pedro Martínez Quintanilla, en féu esment a la seva obra, diguent: "En los años 1846, 1847 y 1848, se hicieron excavaciones por cuenta de la Diputación, y aun cuando los trabajos se dirigieron hábilmente por la Comisión provincial de Monumentos históricos y artísticos y por el delegado de la misma D. Gabriel de Molina, entendido anticuario y administrador, que era entonces de la Aduana de la Escala, los objetos hallados parece que no correspondieron a las esperanzas que se habían concebido, sin que su valor compensase, por concepto alguno, los gastos que ocasionaron las obras"⁴⁸. Encara que es cita a Gabriel de Molina⁴⁹ com a executor dels citats treballs, sembla que Julián González de Soto, personatge peculiar i notable de Figueres, va ser qui s'encarregà de la preparació i dels treballs inicials a Empúries⁵⁰.

Les declaracions abans reproduïdes xoquen als historiadors i arqueòlegs actuals, doncs en el primer any d'aquelles tasques arqueològiques (1846) a l'entorn de la basílica paleocristiana i el cementiri adjacent es recuperaren alguns sarcòfags monolítics i, sobretot, es recuperaren la *mensa altaris* o ara d'altar, el seu peu o *stipes*, i un meravellós sarcòfag historiat de l'inici del s. IV dC anomenat, tradicionalment, "de les estacions"⁵¹. A més, cal anotar que el 1849 es va descobrir a la ciutat romana

rebusques, les quals es feren a l'empara de la manca d'una normativa oficial que protegís els jaciments i que dificultà, en gran mesura, la possible intervenció de les institucions.

La Comissió de Monuments gironina, però, no va deixar d'interessar-se pel jaciment, doncs anualment destinava part dels seus pressupostos a l'adquisició d'objectes i peces arqueològiques, fons que constitueix bona part de la col·lecció arqueològica que avui es conserva al MAC-Girona. Aquesta possibilitat de compra de peces féu que, en comptes d'atenuar les rebusques i el furtivisme, aquests actes augmentessin, sobretot entre els mateixos habitants de l'Escala que, venent els objectes al mercat d'antiguitats, pogueren obtenir un pecuni extra que els permetia arribar al final de mes, sobretot en una època en què la vida no era molt confortable per a la classe més humil.

En el darrer quart del s. XIX apareguren dues obres dedicades a la ciutat grecoromana. La primera d'elles va ser *Noticia Histórica y Arqueológica de Emporion* del numismàtic i historiador gironí Joaquim Botet i Sisó (1846-1917), que s'edità el 1879 i que inclogué

una còpia de la planta del conjunt publicada per J. de Passà amb rectificacions i adhesions de noves troballes a l'àrea de la ciutat romana. Quatre anys més tard, el 1883, aparegué *Historia del Ampurdán*, autoria del jurista, historiador i polític begurenc Josep Pella i Forgas (1852-1918); aquesta magna obra, per primera vegada, incorporà un plànol topogràfic amb corbes a nivell, el qual havia estat traçat pel mestre d'obres de l'Escala, Josep Poch i Martí.

L'INICI: S. XX

Abans de comentar l'inici de les excavacions sistemàtiques del jaciment al final de la primera dècada del s. XX, cal fer dues puntualitzacions. El desviament dels dos rius de l'Empordà, el Ter al s. XIV i el Fluvià el s. XVIII, va causar, a llarg termini, un problema: l'agressió i ocupació dels camps cultivats de la franja litoral per part de les dunes de sorra; aquesta agressió afectava a l'Escala, Torroella de Montgrí i es prolongava cap a Pals fins arribar a Begur⁵². Per contrarestar aquest mal, s'escollí l'enginyer forestal bisbalenc Xavier de Ferrer com encarregat de l'estudi de la problemàtica i presentà un primer avantprojecte de fixació el 1891,

RUINES I ESCAVASSIONS D'AMPURIAS (LA ESCALA). SERCOFACH ROMÀ (DE MARMOL).

Detall del Sarcòfag de les Estacions, sarcòfag esculturat del s. IV dC, descobert durant les excavacions de 1846.

Foto: J. Esquirol; col. de l'autor.

un *emblema*, o quadre de mosaic, popularment conegut com a "Sacrifici d'Ifigènia"⁴⁹, concretament en una vinya propietat de Francesc Maranges i Juli, el qual aplegà una col·lecció de més de 6000 objectes arqueològics que, igual que el seu avantpassat Josep Maranges, oferí en lots a autoritats i coneguts.

El relatiu fracàs d'aquests primers treballs arqueològics va motivar un cert pessimisme a l'entorn de l'estudi i tractament d'Empúries durant la segona meitat del s. XIX, tant entre els estudiosos com entre les institucions⁵⁰. Alhora, aquesta paràlisi fou aprofitada pels buscadors de tresors i cercadors d'antiguitats que pretenien ampliar col·leccions públiques i privades amb les sistemàtiques

encara que el projecte definitiu, titulat *Proyecto de fijación y repoblación de las dunas procedentes del golfo de Rosas*, fou signat a Girona el 30 de novembre de 1894 i aprovat per Reial Ordre el 13 de febrer de 1895⁵². Aquests treballs, que s'iniciaren al nord de St. Martí d'Empúries el 19 de març de 1896 i s'allargaren una trentena d'anys, van suposar la construcció de dos edificis de serveis del *Servicio Hidrológico Forestal del Estado o Cuerpo Nacional de*

Vista de la Casa Forestal, edifici de serveis del Cuerpo Nacional de Ingenieros de Montes, projectada pels mateixos i acabada de construir el 1910. / Foto: J. Esquirol; AHE.

Ingenieros de Montes: el primer es situava al Coll de les Sorres (massís del Montgrí) i fou acabat el 1901; el segon edifici, d'estil modernista i amb detalls de rajoles acolorides i conegut popularment com *La Forestal*, estava ubicat a St. Martí d'Empúries, fou projectat per l'enginyer forestal Josep Reig, construït pel mestre d'obres escalenc Miquel Torres i Brugués i acabat el 1910.

Els treballs dels enginyers forestals, sobretot els realitzats en el front marítim del jaciment emporità, suposarien nombroses topades d'interessos entre els citats tècnics i l'encarregat de les excavacions de la ciutat grecoromana, el sr. Emili Gandia⁵¹. A tall d'exemple, els forestals excavaren fins a la roca mare i no documentaren ni tan sols dues necròpolis gregues arcaïques (conegudes com Necròpolis de les Coves i del Portitxol)⁵². No obstant això, tots els materials que els tècnics forestals recuperaren serviren per a instal·lar un petit museu a la *Casa Forestal*⁵³.

A les acaballes del s. XIX les rebusques continuaren i en una d'elles, el desembre de 1892, es descobrí el bust de bronze femení (darrer terç s. I dC) conegut com a *Dama Flàvia*, el qual fou adquirit per l'industrial barceloní Eusebi Güell i cedit el 1936 al Museu Arqueològic de Barcelona. Segons un article publicat al *Diario de Gerona* titulat *Nuevos hallazgos en Ampurias*, aquell any es practicaven excavacions al jaciment, doncs diu: "(...) un amigo nuestro de la Comisión provincial de Monumentos que ha visitado recientemente los trabajos de excavación que se están practicando (...)">⁵⁴.

Vista del museu que establiren els Enginyers a la *Casa Forestal* amb les peces obtingudes dels treballs de fixació de dunes.
Foto: L. Roisin; col. de l'autor.

Aquests treballs, segons la mateixa notícia, es centraren a la part alta del jaciment (ciutat romana) i serviren per recuperar recipients ceràmics, eines i elements metàl·lics, estatuetes, i per documentar murs, voltes, cisternes, etc.⁵⁷; per aquest motiu, des del diari es feia una petició: "*Creemos, que en vista de la importancia para la Arqueología que tienen tales descubrimientos, la Comisión provincial de Monumentos históricos y artísticos, debería nombrar de su seno una comisión especial que estudiase sobre el terreno tales construcciones y redactase después una memoria (...) para ilustrar un punto tan importante, sobre todo formando parte de dicha Comisión algun individuo que ha publicado ya noticias interesantes sobre la antigua Ampurias*"⁵⁸. De ben segur, aquesta darrera frase feia al·lusió a l'historiador gironí Joaquim Botet i Sisó.

Dos anys després, el diari *Lo Geronés* cita l'existència d'uns "*Srs. de La Escala que havian format una sociedad para fer excavacions á Empuries*"⁵⁹. Aquesta societat, de la qual es desconeix qui en formava part, descobrí un mosaic amb dibuixos, però en els anys posteriors també es desenterraren, fora muralles i en les àrees de necròpolis, caixes de plom per a inhumació, joies, vasos de figures roges, àmfores, epigrafia ibèrica i llatina, etc., i això motivà nombroses visites de membres de la Comissió de Monuments de Girona al jaciment i el manteniment de la política d'adquisicions. Sobre aquests aspectes, Joaquim Botet i Sisó, membre de la Comissió, en féu algunes referències en els seus articles escrits al citat diari *Lo Geronés*. Referent al primer tema, diu: "*La Comisión provincial de Monumentos se propoza donar compte á la Royal Academia de la Historia dels resultats de la visita á les ruïnes d'Empuries*"⁶⁰; respecte a les rebusques i adquisicions, informa: "(...) buscan ab afany y exploran alguns vehins de La Escala y de St. Martí d'Empuries pera trauren los obgetes, (...) que venen a bon preu. // (...) la major part de quins obgetes han sigut adquirits per la Comisión de Monumentos de Gerona, pera'l Museu de la provincia"⁶¹.

Potser motivada per aquestes troballes, la Comissió de Monuments realitzà prospeccions en una zona de la ciutat romana (posteriorment identificada com el fòrum) i Manuel Cazorro i Ruiz, catedràtic d'Història Natural de l'Institut de Girona, realitzà sondeigs i prospeccions en zones de necròpolis i també a l'exterior de la muralla sud de la Neàpolis el 1905; junt a Cazorro col·laboraren altres investigadors, com els alemanys Adolf Schulten i K. Koenen⁶².

Una de les vitrines del Museu Provincial de Girona on s'exposaven els materials emporitàns que la Comissió de Monuments adquiria anualment. / Foto: ATV; col. de l'autor.

La vertadera història de les excavacions d'Empúries, però, l'oficial, s'inicià el 1908. L'any 1902 l'Ajuntament de la ciutat comtal va crear la Junta de Museus de Barcelona, la qual va ser ampliada el 1907 amb la participació de la Diputació provincial. Des d'aquell moment, es formà un tàndem inseparable entre Josep Puig i Cadafalch, arquitecte, historiador, exregidor de l'ajuntament de Barcelona i cofundador de la Junta, i Enric Prat de la Riba, president de la Diputació i, més tard, de la Mancomunitat.

Puig i Cadafalch va fer la proposta de la compra de terrenys i la realització d'excavacions arqueològiques a Empúries; aquest projecte s'emmarcava en un context més ampli de renovació cultural i de creació de grans institucions culturals catalanes, com seria la fundació de l'*Institut d'Estudis Catalans* el mateix any 1907.

En la sessió d'1 d'octubre de 1907 de la Junta de Museus es posà a debat el tema i es decidí crear una comissió d'investigació i una comissió delegada a l'Escala per a negociar la compra de terrenys. D'aquesta manera, i un cop aprovat el projecte, el gener de 1908 es nomenà encarregat dels treballs a Emili Gandia i Ortega (1866-1939), conservador del Palau Reial i del Museu d'Art Decoratiu i d'Arqueologia de Barcelona, el qual duria a terme les excavacions i la redacció dels diaris sota la supervisió de Manuel Cazorro.

A partir de 1908 inicià un període d'excavacions sistemàtiques que durà fins el 1936 i que sols es veié truncat per la dictadura de Primo de Rivera. Per aquest període, que fou seguit pel de Martín Almagro, són imprescindibles i una gran font d'informació els diaris de camp redactats pel citat Emili Gandia, qui amb paciència i amb un procés de perfeccionament continu anà anotant tots els detalls i esdeveniments que el sobtaren o que foren fites per al jaciment, com la troballa de l'estàtua d'Esculapi l'octubre de 1909 o la construcció del primer museu entre 1914 i 1916⁶³. A més, l'Arxiu Històric de l'Escala (AHE) disposa del fons fotogràfic de Josep Esquirol i Pérez (1874-1931), qui va plasmar l'inici i desenvolupament d'aquests treballs durant força anys.

Vista exterior del primer Museu d'Empúries, projectat per Josep Puig i Cadafalch i construït entre 1914 i 1916. Foto: J. Esquirol; col. de l'autor.

Com s'ha citat més amunt, per negociar la compra de terrenys amb els propietaris, per inspeccionar els treballs i per a l'administració dels diners de les excavacions, la Junta de Museus nomenà i aprovà una Junta Delegada a l'Escala el 14 de

novembre de 1907. D'aquesta manera, sis dies més tard s'acreditaren als senyors Rossend Pi i Puig (metge), Joan Jordi i Álvarez (enginyer agrònom) i Josep Poch i Martí (mestre d'obres) com a delegats de la citada Junta; poc després, s'hi adheriren Joan Pi i Leonart (metge) i Joan Pellicer i Montseny (dibuixant). Tanmateix, al final d'agost la Junta havia variat, doncs segons Emili Gandia estava formada per: Rossend Pi (president), Josep Poch (tresorer), Joan Pellicer (secretari) i Joan Pi i Pere Villanueva (vocals)⁶⁴; dels primers delegats hi manca Joan Jordi, que passà a treballar al cos d'Enginyers Forestals.

1908. Visita al jaciment emporità: Josep Puig i Cadafalch (1), director de les excavacions; J. Pijoan (2), membre de la Junta de Museus de Barcelona, i Rossend Pi (3) i Josep Poch (4), membres de la Junta Delegada de l'Escala. / Foto: E. Gandia; AMAC-E.

La Junta restà igual fins l'hivern de 1913, quan moriren Josep Poch i Joan Pellicer. A l'inici de 1914 fou nomenat tresorer Josep Sureda i Callol i el 1915 es nomenà vocal a Francesc Puig. Malauradament, el 1920 morí Josep Sureda i fou substituït pel seu cunyat Eugeni Juhé (propietari escalenc d'una fàbrica de salaons), el qual fou l'únic que restà a l'Escala després del llarg parèntesi que suposà per a les excavacions la dictadura de Primo de Rivera⁶⁵. El 1933 fou el darrer any que Eugeni Juhé actuà com a delegat del Museu d'Arqueologia de Barcelona a l'Escala⁶⁶ i com a "depositari dels diners destinats per a les despeses dels treballs d'excavació de les ruïnes"⁶⁷, pagant als peons al final de cada setmana de treball.

D'aquesta Junta cal destacar Rossend Pi i Joan Pi, pare i fill i tots dos metges. Aquests dos homes acolliren al seu domicili l'estàtua de l'Esculapi unes hores abans que fos embalada i traslladada a Barcelona. Tots dos també posseïren una rica

col·lecció d'objectes comprats als clandestins, col·lecció que, junt a algunes reproduccions de peces emporitanes, fou exposada en el Museu Emporium de l'Escala, que s'inaugurà el 25 de juliol de 1910. Des d'aquest any i fins el 1914 el Museu estigué instal·lat en un local de Joan Baptista Gou i de Palol al carrer Major (avui Enric Serra), però després de la negativa a pagar el lloguer per part de l'Ajuntament, el Museu es traslladà a can Pi (a l'actual plaça Avi Xaxu), fins el 1916, quan el objectes del citat museu es traslladaren al primer museu del jaciment⁶⁸.

Passat l'allunyament de Puig i Cadafalch de la direcció de les excavacions i la seva destitució com a president de la Mancomunitat de Catalunya, causat per les decisions del dictador Miguel Primo de Rivera, el 1933 les excavacions emporitanes es reprengueren i passaren a ser tutelades per la creació d'un Patronat, del qual formaven part alguns diputats de la Generalitat, membres de l'Institut d'Estudis Catalans, regidors de l'Ajuntament i components de la Junta de Museus de Barcelona; com a secretari del Patronat fou escollit Pere Bosch i Gimpera⁶⁹. El 14 de juliol d'aquell mateix any, Bosch Gimpera, Serra Ràfols i Albert de Castillo, aprofitant un viatge al jaciment emporità, intentaren obtenir per al mateix recursos monetaris de l'ajuntament de Figueres, encara que no es pogué assolir, doncs el consistori empordanès havia d'afrontar nombroses obres de millora i això féu que s'aplacés la proposta per més endavant⁷⁰.

Segell (presidit pel Pegàs, símbol emporità) del Museu Emporium de l'Escala, que va tenir les portes obertes entre 1910 i 1916. Cedit per D. Gamito a l'AHE; extret d'AQUILUÉ et al., 2001, pàg. 61.

Aquell any 1933 també va ser important perquè en el diari d'excavacions Gandia cita que s'estava elaborant una relació de persones, els *Amics de les Ruïnes d'Empúries*⁷¹, que era un grup de "senyors amics dels treballs de les excavacions de les ruïnes d'Empúries per a augmentar els cabals en destí per a intensificar els treballs, amb el fi d'obtenir-los i poder descobrir les ruïnes lo mes breu possible"⁷². Des de la ciutat comtal, s'endegà una política de cooperació amb aquesta nova entitat emporitana, qualificada en els següents termes:

*"En crear-se l'entitat "Amics d'Empúries", destinada a vetllar per la dignificació d'aquestes ruïnes, es va acordar intervenir-hi nomenant un Delegat perquè formés part de l'entitat, i a més s'oferí a cooperar-hi en la mida de les seves possibilitats"*⁷³.

Els Amics d'Empúries davant l'hotel Villa Teresita o Cal Gambo (actual Hotel Empúries) el 1933. D'esquerra a dreta i de dalt a baix: no identificat, Josep O. Adroher (advocat), no identificat, Lluís Callol, Eugeni Juhé (darrer membre de la Junta Delegada), Francesc Solés, Jaume Sureda, Jesús Ma. Isern, Lluís Pujol, Joan Adroher (mestre), Agustí Gratacós (mestre), Josep Sureda, Joan Clos, i no identificat / Foto: Joan Clos i Comas. Cedida per la família Clos.

Res més es sap d'aquesta entitat, de la qual es conserva tan sols la fotografia que figura sobre aquestes línies. El que sí es sap és que bona part dels senyors que formaven el grup Amics d'Empúries foren els qui uns mesos després (o més tard) formaren part de la delegació escalenca d'Amics de l'Art Vell. Era així com, aquell any, s'inicià una relació de simbiosi entre el director de les ruïnes, Pere Bosch i Gimpera, l'executor de les excavacions arqueològiques, Emili Gandia, i els socis del comitè delegat a la vila escalenca.

A més, aquell any 1934 veié la llum la guia emporitana titulada *Emporion*, autoria compartida entre Bosch, Serra i Castillo, i la qual resumia, en certa manera, la ponència que els dos primers presentaren sobre el jaciment grecoromà en el marc del IV Congrés Internacional d'Arqueologia, celebrat a Barcelona el 1929 amb motiu de l'Exposició Internacional⁷⁴.

AMICS DE L'ART VELL A L'ESCALA: GÈNESI, SOCIS I ORGANITZACIÓ

Des que es va presentar l'associació Amics de l'Art Vell es desvetllà un cert interès a la vila escalenca, doncs dos escalencs formaren part dels 202 associats que es donaren d'alta el 1929, el mateix any de fundació de l'entitat; aquells dos conciutadans eren en Lluís Pujol i en Juli Molinas, amb els números de soci correlatius 115 i 116, respectivament. Sembla que aquests dos escalencs estaven units per una gran amistat que mantenien des de l'adolescència.

Durant l'any 1931, els Amics de l'Art Vell tingueren 3 noves altes rebudes des de l'Escala. Concretament, eren els números 361, 362 i 363, que corresponien a Arquímedes Ballester, Pere Sureda i Jesús Ma. Isern, respectivament. No fou fins el 1933 que els associats escalencs augmentaren, amb l'ingrés de Joan Clos i Rafel Torres (núms. 526 i 530), fet que es completà a l'inici de l'any següent, el 1934, quan se'ls adherí Joan Massanet (núm. 555).

La unió, l'empenta, el caliu i el nucli format per aquestes 8 persones suposà, aquell mateix 1934, el naixement

del comitè delegat o delegació d'Amics de l'Art Vell a l'Escala, la 8a delegació de Catalunya des de 1929 i la 4a de la demarcació, que es sumava a les 3 existents (Girona, St. Feliu de Guíxols i Figueres, per aquest ordre). I pel que fa a l'estructura, el comitè delegat escalenc quedà format de la següent manera⁷⁵:

President: Lluís Pujol i Massaguer

Secretari: Rafel Torres i Bofill

Vocals: Joan Massanet i Juli / Joan Clos i Comas

Es veu com els càrrecs foren ocupats pel 50% dels associats escalencs, restant-ne 4 (Arquímedes Ballester, Jesús Ma. Isern, Juli Molinas i Pere Sureda) sense, probablement degut a la seva professió. Cal esmentar que, a curt termini i tot i ser vocal, Joan Clos assumí la funció de tresorer de la comissió. També cal remarcar que el president de la delegació escalenca fou escollit com un dels membres que formaren part de la Comissió d'Iniciativa, Propaganda i Divulgació⁷⁶ de l'associació barcelonina creada el 22 de gener de 1934.

L'activació de la junta escalenca motivà que, de gener a maig de 1935, es produís l'alta consecutiva de 3 altres escalencs com a socis de l'entitat: Martí Solés, Rafel Sureda i Rossend Oliver, amb els números 695, 696 i 697, respectivament. A les acaballes d'aquell any, ingressà com a nou soci Salvador Cros, encara que també se'n perdé un, ja que en Pere Sureda expirà el darrer alè. La llista d'associats de l'Escala de l'entitat Amics de l'Art Vell es completaria durant el primer semestre de 1936, quan s'incorporà el darrer soci de la delegació escalenca, en Josep Paradís.

L'esclat de la Guerra Civil el juliol de 1936 suposà un alentiment de l'activitat de la delegació escalenca. Durant el conflicte bèl·lic, el més probable és que l'entitat escalenca es dissolgués el març de 1938, doncs a partir d'aquest moment no es conserven els rebuts de pagament que l'associació expedia als seus associats⁷⁷.

Cal destacar que 1/4 part de la delegació escalenca també estava compromesa políticament. El president de l'entitat, Lluís Pujol, era barber d'ofici i un home culte, secretari del Comitè Antifeixista escalenc i un enardit defensor de l'anarquisme. El seu amic i soci, Juli Molinas, també era d'ideologia d'esquerres. Tots dos amics hagueren d'exiliar-se a França.

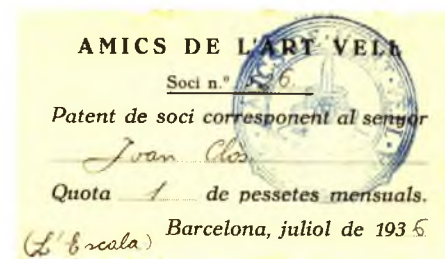
El tercer en discòrdia era Rafel Torres, qui va recollir els ideals republicans del seu avi i els va transformar en ideals llibertaris⁷⁸. No obstant això, el que sentencià a Rafel Torres van ser els seus càrrecs: va ser membre del Comitè Antifeixista, estigué al capdavant de la col·lectivització de la construcció i fou regidor municipal entre el 30 de juny i 15 de setembre de 1937, quan fou nomenat president-alcalde de l'ajuntament de la vila⁷⁹, alcaldia a la que hagué de renunciar el maig de 1938 pel fet d'haver-se d'incorporar a files. Se'l destinà a fortificacions a Organyà i més tard se l'envià a diversos fronts, dels quals s'hagué d'allunyar perquè tenia les tropes franquistes als talons. Des de Vic es traslladà a peu fins a l'Escala i, en arribar a la població, veié com els seus coneguts eren ja tots fugits. La tarda del 8 de febrer de

Retrats a l'oli, fets per B. Bofarull (1999), de Rafel Torres i Joan Massanet, secretari i vocal de la Junta delegada d'Amics de l'Art Vell a l'Escala. / Fotos: Ildefons Clos.

Les persones que conformaren la delegació escalenca d'Amics de l'Art Vell foren, per ordre d'inscripció:

Núm. soci	Nom i cognoms	Ofici
115	Lluís Pujol i Massaguer	Barber
116	Juli Molinas i Gelada	Pescador
361	Arquímedes Ballester i Gelada	Fondista
362	Pere Sureda i Maranges	Secretari municipal
363	Jesús Ma. Isern i Galceran	Metge
526	Joan Clos i Comas	Empleat FECSA
530	Rafel Torres i Bofill	Mestre d'obres
555	Joan Massanet i Juli	Farmacèutic
695	Martí Solés i Balaguer	Flequer
696	Rafel Sureda i Solés	Botiguer
697	Rossend Oliver i Batlle	Pastisser
743	Salvador Cros i Sala	Secretari municipal
1215	Josep Paradís i Bosch	Hoteler

Rebuts de dos socis d'Amics de l'Art Vell a l'Escala, concretament de Lluís Pujol (president) i Joan Clos (tresorer). / Cedits per Josep Clos i Blanco.

1939, hores abans de l'entrada de les tropes franquistes a la vila escalenca, empenqué un llarg viatge que, un cop travessades les Alberes, el conduïren al seu destí: l'exili francès⁸⁰.

Per tant, es pot veure com la Guerra Civil també va suposar una forta estocada per a la delegació escalenca de l'entitat d'Amics de l'Art Vell. A partir de l'any 1939, aquells passos que s'havien iniciat en la protecció, conservació i restauració del Patrimoni

patiren una forta regressió que no va saber paliar ni la *Sociedad de Amigos de Ampurias* que es va crear el 1940⁸¹, una eina de plataforma que Martín Almagro i Basch (1911-1984), el nou director de les excavacions afí al règim, emprà per obtenir recursos per pagar les campanyes a Empúries, però també per al seu propi ascens en el sí de la jerarquia de càrrecs culturals de l'Espanya franquista, doncs el 1968 assolí el càrrec de director del Museu Arqueològic Nacional de Madrid.

AMICS DE L'ART VELL A L'ESCALA: L'OBRA I ELS TREBALLS

Les grans obres dutes a terme per la delegació escalenca d'Amics de l'Art Vell es centraren en dos elements del patrimoni escalenc. El primer d'ells va ser el jaciment grecoromà d'Empúries i, en concret, la muralla meridional de la ciutat romana. Encara que l'extracte de l'informe dels treballs no és curt, s'opta per la seva reproducció gairebé al complet, per ser vàlid quasi en la seva totalitat: "Excavació i restauració de la muralla de la Colònia Romana d'Empúries. En la sessió del Comitè de Direcció del dia 13 de juliol de 1933, els "Amics d'Empúries" sol·licitaren l'ajut econòmic de la nostra entitat per prosseguir treballs arqueològics interessants, que de moment, no tenien consignació. Acordat aquest ajut després d'una visita del president senyor Bosch Gimpera i del membre del Comitè sr. Serra i Ràfols, els quals donaren un valuós informe, a primers de març [de 1934] i sota la direcció del consoci sr. Albert del Castillo, començaren les obres de sondeig per l'exterior de la part de mar. El resultat de les excavacions ha estat deixar al descobert uns 60 metres d'extensió de muralla, en la qual ha aparegut un cos basamental de 2'40 metres d'alçària, que comprèn cinc filades de carreus de pedra grollerament treballats imitant l'encoixinat clàssic romà; i una part superior de formigó, buida en el seu interior, de 2'60 metres d'alçària.

Un cop repeses les excavacions l'any 1934, Bosch Gimpera i Emili Gandia pujaren a la ciutat romana per a veure les citades excavacions. En el seu diari, Gandia anotà els materials que es recuperaren en els citats treballs, les característiques de la muralla (materials, tècnica constructiva, acabats, etc.) i les mesures de la mateixa, encara que no les completà i restaren en blanc⁸⁶. Tanmateix, els indicis de Gandia el portaren a caure en un error, doncs cregué que el cos de carreus fets amb pedra calcària responia a una muralla del s. III aC i que el cos de formigó responia a una altra muralla més moderna, datada el s. I dC.

Segons explica el mateix Gandia, l'estiu de 1933 Bosch li havia encomanat que fes les gestions necessàries amb el propietari del terreny on hi havia la muralla per a fer-hi els treballs. Fos com fos, Gandia no ho assolí i el tema quedà aparcat, tot i que ho va intentar des de Barcelona. Essent a la ciutat comtal, relata com "el Dr. Castillo me manifestá n' Barcelona que tenia l'encarrec de portar a cap aquests treballs de fer descobrir aquest tros de muralla"⁸⁷. Sembla que aquesta maniobra no degué agradar gaire al

Aquest conjunt de 5 metres d'alçària i 60 de llargària s'ha posat en valor amb l'obertura d'una vall de 3'50 metres de fons per 4 metres d'amplària que permet la seva contemplació. (...) Ha estat descobert en un carreu del muntant de la porta un falus esculpit, símbol de fecunditat i prosperitat de la ciutat. (...) Fou descobert també, vora la porta, un mur de carreus petits i ben treballats amb restes d'estuc, que ha quedat al descobert. (...) Amb l'obra feta, resta aquesta muralla de la colònia de Juli Cèsar com un dels atractius d'Empúries, tot i esser sols una part de l'interessantíssima i grandiosa muralla existent. L'import d'aquestes obres sufragades per A.A.V. ha estat de 2358,80 pessetes⁸².

Sobre aquest escrit, només dues puntualitzacions: el mur de carreus petits que es documentà corresponia a l'edifici de la palestra, edifici d'oci del s. I dC excavat per Martín Almagro durant els anys 40; la muralla emporitana, bastida a l'inici del s. I aC, era farcida en el seu interior per a ser més resistent, però es va documentar buida perquè els vinyataires i escalencs que cultivaven els camps que colgaven Empúries eliminaren el farcit per poder obtenir un segur i magnífic aixopluc on refugiar-se en cas de mal temps⁸⁸.

qui s'havia encarregat de les excavacions durant gairebé 30 anys, doncs les seves paraules ens ho deixen entreveure: "El fer constar aquestes notes anteriorment detallades sols te per objecte com a nota del historial de les excavacions i descobriment de les ruines d'Empuries, de lo qual me sento un xic molestat per no haver presenciat durant dits treballs per a poder-los detallar en mes precisió (...).

Vista parcial de la muralla romana després de l'excavació feta pels Amics de l'Art Vell el 1934. / Foto: Museu d'Arqueologia de Barcelona; col. de l'autor.

El tros de la part dels carreus descobert resulta un bon aspecte de passeig arqueològic, desitjant que se pugui descobrir per complert"⁸⁹.

La segona gran obra endegada per Amics de l'Art Vell a l'Escala va ser la restauració del portal del castell baixmedieval (s. XIV) de Cinclaus l'any 1935⁸⁷. La memòria de treballs editada des de Barcelona es referia en aquests termes: "Portal gòtic de l'Escala. El dia 12 de març del present any (1935) el soci de l'Escala Sr. Lluís Pujol i Massaguer, escrivia al Comitè de Direcció exposant la conveniència de consolidar i restaurar un portal gòtic d'aquella contrada, que si no s'hi acudia a temps podia enrunar-se i proposava, al mateix temps, que d'aquesta tasca se n'encarregués aquell Comitè Delegat. El Comitè de Direcció trobà raonada la proposició del sr. Pujol i acordà encomanar a aquell Comitè la dita tasca. El dia 22 d'abril fou visitada l'obra pel Dr. Bosch el qual pogué apreciar la forma acurada amb que s'havia realitzat"⁹⁰. La proposició d'assumir la restauració del portal per part de la pròpia delegació fou aprovada per l'aval que oferia tenir la presència de Rafel Torres, mestre d'obres, en el sí de la

delegació; també cal destacar la rapidesa amb què s'executaren les obres, doncs des que es rebé l'autorització fins a la finalització dels treballs tan sols hauria transcorregut un mes just.

No obstant això, la major part de l'obra i activitats en defensa del patrimoni de la delegació escalenca cal relacionar-les amb el seu president, en Lluís Pujol. Pujol era un home culte i disposava d'una biblioteca amb aproximadament un miler de llibres de totes les temàtiques, preferentment d'història, història de l'art i arquitectura. A més, la seva personalitat inquieta va fer que, amb una gran mobilitat, fos un home coneixedor dels monuments històrics i restes antigues de la seva comarca i la veïna. D'aquesta manera, a la seva barberia hi tenia nombrosos clixés de fotografia en plaques de vidre que il·lustraven varis d'aquests monuments, majoritàriament ermites i esglésies de les contrades⁸⁹. Aquesta disponibilitat per a moure's també va fer possible que, de forma sovintejada, remetés dades informatives patrimonials a la seu barcelonina de l'entitat, tal com reflecteixen les diferents memòries.

Del mateix any en què s'inscriví com a soci de l'entitat (o potser a l'inici de 1930), l'entitat barcelonina afirmava: "El senyor Pujol i Massaguer de La Escala, ens escriu cridant l'atenció sobre unes deficiències a St. Feliu de Boada, a l'església de Bellcaire, i a St. Miquel de Fluvià, totes les quals meresqueren l'atenció deguda d'aquest comitè"⁹⁰.

Un any més tard, concretament l'1 de novembre de 1931, Lluís Pujol va adreçar una carta a l'entitat de

...*"Derribaren lo millor del que allà existia. Gent que va treballar en el derribo em diuen que existien troços de mur de mes de 4 m. d'altura."...*

Vistes actuals de l'interior (esquerra) i exterior (dreta) del portal del castell baixmedieval (s. XIV) de Cinclaus, restaurat per Amics de l'Art Vell de l'Escala el 1935. / Fotos: d'Ildefons Clos.

la destrucció d'un jaciment, les restes del qual, a l'iniciar-se la construcció d'una carretera, havien estat utilitzades com a pedrera. Un fragment de la mateixa carta deia així: "Lo trist, i sembla que inexplicable, es que la destrucció més gran procedeixi dels dos últims anys, en els que es va venir a buscar blocs de pedra per a la construcció de la carretera. Derribaren lo millor del que allà existia. Gent que va treballar en el derribo em diuen que existien troços de mur de mes de 4 m. d'altura. M'ho confirmen els habitants del poble dient-me que la muralla es veia desde bastant lluny (...)"⁹¹. D'aquesta manera, Lluís Pujol va ser el descobridor del poblat ibèric d'Ullastret, següent que llavors continuà fent junt a Joan Clos.

L'entitat barcelonina en feia aquesta crònica: "El senyor Pujol i Massaguer de l'Escala, ens assabentà de l'existència d'importants restes d'un poblat ibèric en aquella comarca. El senyor Serra i Ràfols, delegat del Comitè anà a estudiar-les i informà que probablement es tractava d'un dels poblats ibèrics més importants de Catalunya, entre els estudiats fins ara, amb abundoses restes de terrissa grega. Com fos que l'Institut d'Estudis Catalans s'interessava també per aquestes restes, foren fetes gestions perquè dita corporació tingués cura de les romanalles del poblat ibèric"⁹². La citada visita la feren el 17 de novembre del mateix any Pujol i Massaguer, Serra i Ràfols i Josep Colominas. El 9 d'abril de l'any següent, Serra i Ràfols hi acudí amb l'arquitecte Josep Gudiol i Ricart, qui aixecà un croquis topogràfic del poblat"⁹³.

L'any 1933 es donaren diferents esdeveniments: dues notícies i una mediació. La primera notícia refereix així: "El senyor Lluís Pujol, de l'Escala, ens comunica la troballa de forns en perfecte estat de conservació i abundosos i interessants fragments ceràmics a Vilacolum. El Comitè en vista de l'interès preferentment científic d'aquesta comunicació, acordà gestionar del Patronat del Museu d'Arqueologia, que té cura de les excavacions d'Empúries, a qual regió pertany Vilacolum, volgués encarregar-se de llur estudi i protecció"⁹⁴. Sense saber si aquell any es féu alguna visita, el 20 de setembre de l'any 1936, Lluís Pujol ho tornà a comunicar a Bosch Gimpera i Emili Gandia"⁹⁵, amb qui es parlà de fer una visita a les citades restes, encara que aquesta mai es produí.

La segona notícia diu així: "Es prengué en consideració l'interès que el soci senyor Lluís Pujol, de La Escala, mostrà per la dignificació de l'església romànica de St. Miquel de Fluvià i defensa d'unes pintures a Ullastret. Més tard es facultà al senyor Pujol perquè es posés d'acord amb el restaurador senyor Sutrà, de Figueres, per als salvament d'aquelles pintures"⁹⁶.

La mediació calgué fer-la amb els enginyers forestals, amb els quals, segons sembla, encara es mantenien tibantors. Aquesta és la referència: *"Museu d'Empúries. Ens referim al que està sota la custòdia del servei d'enginyers de "Montes", el qual sovint es troben impossibilitats de visitar els estudiosos. Es feren les gestions necessàries per tal que no es pugui donar aquesta anomalia"*⁹⁷. Força més a dalt s'ha citat que Amics de l'Art Vell, mitjançant la Junta de Museus de Barcelona, perseguí obtenir el passi lliure dels seus socis als museus i col·leccions. Fos com fos, com que Bosch Gimpera el 1933 era president de l'entitat barcelonina i director de les excavacions emporitanes, aquell mateix any exigí que la col·lecció dels objectes trobats pels forestals durant les seves excavacions fos cedida al Museu d'Empúries, trasllat que es complí poc temps més tard⁹⁸.

Durant els anys 1934 i 1935, els esforços de la primerenca delegació escalenca es van centrar en les seves dues grans intervencions en el patrimoni escalenc. No fou fins el 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil al juliol, que la delegació, i en major part en Lluís Pujol, hagué de fer front a tota una sèrie de moviments en pro del patrimoni.

Si l'esclat de la guerra fou el 18 de juliol d'aquell fatídic 1936, 3 dies després, el dimarts 21 de juliol, Bosch Gimpera s'atansà a la seu del Comitè Antifeixista escalenc per sol·licitar un salconduit que li permetés marxar cap a Barcelona el jorn següent. El president del Comitè, Antoni Puig, en Tonet, i el secretari del mateix, en Lluís

Altar major de l'església parroquial de St. Pere de l'Escala, abans de la seva crema el 22 de juliol de 1936. / Foto: J. Esquirol; AHE.

Pujol, li recomanaren que redactés un ofici amb paper timbrat del Museu d'Empúries apel·lant *"a la cultura dels membres del Comitè perquè vigilessin que els monuments i objectes artístics de la comarca no sofrissin danys"*. És interessant destacar que persones prou remarcables com en Tonet, en Lluís Pujol i en Rafel Torres, fossin gent amb cultura i, sobretot, que els dos darrers fossin president i membre, respectivament, d'Amics de l'Art Vell a l'Escala.

Semblava que les paraules de la vigília eren una premonició, ja que, a la tarda del dimecres 22 de juliol un grup de revolucionaris incontrolats, exaltats per un discurs radiat del famós anarquista Juan Garcia Oliver i arrossegant bidons de benzina, causaren l'incendi de l'església parroquial de St. Pere de l'Escala. Com que al seu interior s'hi trobava l'harmòni, l'altar major i els altars laterals, hi havia dipositat l'altar del cementiri mariner i tots els bancs i cadires de fusta, les flames foren molt virulentes i el temple cremà durant 3 dies sencers, fent esclatar els vitralls de l'absis i els del rosetó de la façana⁹⁹. Davant aquest acte bàrbar, algunes persones, com l'alcalde Josep Figueras, alguns catòlics i els membres dels Amics de l'Art Vell (sobretot en Rafel Torres i Lluís Pujol), protestaren davant del Comitè Antifeixista escalenc¹⁰⁰.

Bosch Gimpera havia estat aquell matí a la vila recollint el salconduit que li permetia viatjar a Barcelona per a solucionar afers de la Universitat. A l'arribar al jaciment i veure a Emili Gandia, li comunicà que havia sentit a dir que *"els revolucionaris del poble estaven traient de l'església els sants i mobles per a cremar-los a la plaça"*¹⁰¹; tant de bo només hagués estat així. Com a mesura de precaució i prevenció, Gandia recomanà a Bosch Gimpera *"la conveniència de que escrivís una lletra per el Sr. Alcalde i Comité de l'Escala, demanan-los que no cremessin les obres d'Art de l'Església de l'Escala, els retaules i altars de Sant Martí d'Empúries"*, la qual l'escrigué a corre cuita i l'envià a la vila, encara que, en el primer cas, no va servir de res¹⁰².

A 2/4 de 3 de la tarda del mateix 22 de juliol marxaren Bosch Gimpera, la seva família i Emili Gandia cap a Barcelona, sense saber la mala notícia del temple parroquial. I encara l'endemà, dijous 23, els citats Rafel Torres i Lluís Pujol assoliren, pistola en mà, impedir la crema de l'església emporitana, tot i que el dimarts 28 de juliol, a la plaça de St. Martí, es cremaren alguns bancs i petits objectes del temple parroquial. Essent a Barcelona fent gestions, Gandia va veure diferents actes i va lamentar-se de la situació que es vivia: *"Aquesta tragedia es molt de sentir per tots conceptes de que el homes tinguin tan poc apreciat a les vides en primer lloc, el poc estimol per la perdua dels edificis històrics i les obres d'Art dels nostres antepassats, dumes d'averles respectat per a l'història hi el estudi hi ilustració de les generacions que ens rellevaran"*¹⁰³.

Emili Gandia retornà el 4 d'agost al jaciment emporità i, a l'arribar-hi, el guarda del museu, Joan Escrivà, li va comunicar la mala notícia: durant la seva absència els revolucionaris havien cremat l'església de l'Escala.

Tanmateix, i gràcies a l'ofici expedit a l'alcalde i al president del Comitè, l'església de St. Martí es salvà parcialment de la crema i destrossa per estar catalogat tot el llogarret d'Empúries com a Monument Nacional de la Generalitat de Catalunya¹⁰⁴. Per ordre del conseller de Cultura, Bonaventura Gassol, es destinaren diferents tècnics perquè visitessin diferents llocs de Catalunya "ha hon fosin emplaçats els monuments històrics i objectes artístics per a que quedessin de propietat de la Generalitat o recomanar els respectessin per utilitat del poble"¹⁰⁵. L'església emporitana de St. Martí fou visitada per Josep Colomines, funcionari tècnic del Museu d'Arqueologia de Barcelona, que fou acompanyat pel funcionari Ricart lbars¹⁰⁶.

A l'Escala s'havien presentat membres de la columna Ferrer i Guàrdia amb ànims de cremar tot el temple emporità, però elements moderats del Comitè pogueren calmar-los¹⁰⁷ (probablement Pujol i Torres), encara que "per a que no fos dit que era l'única que no se cremava (...), el dia anterior (3 d'agost) se presentaren els revolucionaris a l'església de Sant Martí i entraren, arrancaren algun altar destroçant bancs, tirant al mar algun objecte", però sembla ser que, no obstant això, "respectaren els exemplars que se recomanaren no els toquesin"¹⁰⁸. Veient aquestes notícies, des d'aquell instant Gandia es va proposar poder entrar a l'església per poder avaluar els danys que havia causat la citada destrossa.

Una primera petició es féu el 7 d'agost al mateix Rafel Torres, cap de les obres d'ampliació del museu i membre del Comitè i d'Amics de l'Art Vell, el qual respongué que demanaria la clau¹⁰⁹. No obtenint resposta, el 9 d'agost Gandia tornà a preguntar-li si havia fet les gestions oportunes per a visitar l'interior de l'església; aquest cop, Torres respongué que a la nit miraria de comunicar-li a Bosch Gimpera, qui havia de personar-se a les 9 a una reunió a la seu del Comitè Antifeixista, situada a Can Llardent, casa d'estil modernista (avui enderrocada) ubicada al passeig Lluís Albert. La resposta obtinguda fou que la visita al temple la farien el dia següent, 10 d'agost, al matí¹¹⁰.

Efectivament, el dia següent, 10 d'agost, es presentaren al jaciment dos membres del Comitè, en Lluís Pujol i en Rafel Torres, acompanyats del seu amic Joan Clos; sortosament, tots tres eren membres de la delegació escalenca d'Amics de l'Art Vell. Emprungueren el camí cap a St. Martí aquests senyors, Bosch Gimpera i Gandia, i en arribar-hi pogueren veure com a la porta del temple hi havia dos cartells clavats; l'un era de la Generalitat i deia "Edifici Apropiat de la Generalitat per el Servei de les Institucions del Poble", tamponat amb un segell amb les quatre barres i que duia el nom de la institució governamental catalana; l'altre cartell era fet a mà i amb tinta negra i deia "Aquest edifici es propietat del Comitè Antifeixista. Respeteu-lo"¹¹¹, cosa que fa suposar que Pujol i Torres tingueren quelcom a veure amb aquesta decisió.

Molt interessant és el relat i descripció que ens fa Gandia de l'interior del temple, i per aquest motiu es reproduïx tot seguit: "Al entrar en el interior de l'església el aspecte

que se presenta a la vista es algo trist al veure que avien entrat els revolucionaris i feren alguna trencadisa, pero del mal el meing possible porque no cremaren res a dintre, i respectaren el altar major d'estil un xic barroc, dos retaules en pintura i talla en un d'aquests porta la data de 1645, i un altre en taules i figures en relleu amb Sant Isidre de talla del segle XVII al XVIII. Una pica baptismal, la Verge de fusta procedent del convent dels P.P. Servites anomenada de Gracia interessant. A dintre de la sagristia no tocaren el tros de lapida grega, com també salvaren un callis de plata daurada, un copó, ensencer, casulles i altres comares, lápides, una aranya de metall, petits santets i de casa la rectoria recolliren la documentació"¹¹².

Llavors es demostrà el valor i tasca dels membres d'Amics de l'Art Vell, doncs deien que "els costa molts esforços en poder contindre la gent per poder salvar que la cremessin com l'església de l'Escala hi altres de la comarca"¹¹³. I llavors es plantejà l'ús del temple, encara que ben aviat sorgiren els dubtes; Gandia anotà: "El Dr. Bosch i el que subscriu preguntàrem als senyors del Comitè que pensaven fer de l'església, els quals constestaren que no podien dir res de moment. El Dr. Bosch i jo proposàrem de fer servir la nau pera un Museu de coses medievals de la mateixa época i coses de la comarca, ¿peró qui en respon de la conservació de lo que a quedat salvat? Jo crec que hauria d'incautar-sen la Generalitat de Catalunya per tenir decretat com a monument Nacional de Catalunya"¹¹⁴. A partir de llavors no hi ha cap més dada referent al temple de St. Martí, el qual malauradament fou incendiat més tard per membres de la Centúria Ferrer i Guàrdia¹¹⁵, concretament pels volts del novembre d'aquell any, pocs dies després del bombardeig que patí la vila de Roses per part del creuer franquista *Canárias* el divendres 30 d'octubre.

Interior, retaule i altar de la capella de Sta. Reparada del veïnat de Cinclaus, abans de la seva crema el segon semestre de 1936. Foto: Joan Clos i Comas; cedida per la família Clos.

Probablement foren aquest mateixos milicians els que, assabentant-se que al veïnat de Cinclaus hi havia una capella amb un retaule dedicat a Sta. Reparada, el trinxaren i arrabassaren el mobiliari del seu interior, per extreure'l a fora i reduir-lo tot (retaule, altar, bancs i imatges) a cendres.

El dimecres 26 d'aquell agost el conseller de Cultura, Bonaventura Gassol, signà un decret d'apropiació pel qual, amb l'objectiu de seguretat i preservació, calia inventariar i salvaguardar la col·lecció d'objectes d'Empúries propietat de l'escriptora Caterina Albert. Emili Gandia acomplí aquesta nova tasca amb molt de rigor, adherint a les peces una etiqueta amb les inicials C.A., i tancà l'inventari de la col·lecció el dijous 24 de setembre, quan es traslladaren les darreres peces al Museu d'Empúries, que el 1933 ja havia acollit el material arqueològic existent en el petit museu de *La Forestal*. En aquest mateix sentit, el diumenge 13 de setembre Bosch Gimpera i Emili Gandia foren acompanyats per membres del Comitè (segurament els pertanyents a Amics de l'Art Vell) i visitaren les propietats confiscades feia poc, la casa de Mercè Granells (Clos del Pastor) i can Maranges, per comprovar, triar, inventariar i preservar les peces d'art i objectes d'Empúries existents. No prou amb això, s'interessaren i veieren la imatge d'una verge de l'escultor Josep Llimona, existent a la capelleta de la casa del propietari Pere Villanueva, i la confiscaren.

El diumenge 20 de setembre, Rafel Torres i Lluís Pujol feren una visita a les obres d'ampliació del Museu, acompanyats de Bosch i Gandia. Després de la visita, els dos darrers parlaren amb Lluís Pujol, “referent a que dit senyor sabia ha hon avia tirat una escultura d'una verge d'alabastre d'època gòtica en el poble de Vilahur i en el poble de l'Armentera (...)”¹¹⁶. Com que Bosch havia de partir cap a Barcelona, ho aplaçaren fins el següent cap de setmana: el dia concertat era el diumenge 27 de setembre. Aquell dia a les 10 del matí sortiren Bosch, Gandia i Pujol de les ruïnes amb el cotxe del mateix Bosch¹¹⁷.

El primer destí va ser Vilaür, poblet situat a prop de Camallera (Alt Empordà). Gandia anotà els fets de la següent manera: “En aquest poble en motiu de la revolució del 18 de juliol, els homes del poble destruïren totes les imatges i objectes de l'església, hi entre les imatges fou destruïda una verge d'alabastre policromada de la bona època gòtica, la qual va ésser rompuda en molts trossos i després llençats en un deposit d'aigua brut i corrompuda antihigiénica, situat dessota de la façana d'una casa, al costat esquerra junt al camí prop al portal d'entrar al poble. Al asabentarse de dit fet el senyor Pujol, com a home instruit i amant de la cultura, s'interessa per les coses destruïdes per els pobles fent sertes gestions per a salvar i poder recollir-les. Dit senyor al manifestar-ho al Dr. Bosch i al que subscriu, acceptarem fer-lo que fos necessari pera veure de recollir-ho aser possible”¹¹⁸. A l'arribar a Vilaür, s'adreçaren al mestre de la població, que a la vegada era el secretari de l'Ajuntament, el qual els acompanyà fins al lloc indicat. Tingueren alguna dificultat per a poder recollir els fragments dipositats al fons del dipòsit, doncs hagueren

d'extreure l'aigua amb un cassó. Superant les dificultats i amb paciència, al final “es va poder trobar una gran quantitat de trossos i fragments”, trossos que recollí Bosch Gimpera i els col·locà al seu automòbil¹¹⁹.

El segon i últim destí va ser l'Armentera. Tan bon punt arribaren a la població, Lluís Pujol demanà pel camarada del Comitè. Gandia també anotà com succeí tot: “(...) Poc després arribà dit camarada, qui ens acompanyà a la casa quarter de la milicia, en la que ens feren entrega d'una custòdia barroca de plata repujada en dos serafins oferint una espiga de blat, porta marca de alfebreria i mesura 0'76 d'alsaria amb el peu de forma oval de 0'33 per 0'235. Una creu repujada de plata en el crist d'època gòtica, faltan algunes aplicacions de plata, mesura 0'97 per 0'43. Un calis de plata daurada i repujada d'època barroca, mesura 0'295 d'alsaria per 0'165 de la panxa. Una patena de plata daurada, mesura 0'135 de diàmetre. Una cullereta de plata en una cinta i tapadora brodada amb un cor. Un copó en doble fons i tap de plata i per dintre daurat d'època moderna, mesura 0'225 per 0'115 del peu. Una verge d'alabastre rompuda en tres trossos i tres fragments, mancant-li mitja cara i algú fragment, d'època gòtica molt intereçant, mesura 0'50 d'alsaria per 0'20. En les mans sosté un llibre junt al pit. Aquesta Verge va figurar en l'exposició de Sevilla el any 1929”¹²⁰.

Sortint de l'Armentera, es retornà al jaciment i l'endemà (28 de setembre), Bosch i la seva família marxaren a Barcelona enduent-se els fragments de les verges d'alabastre¹²¹.

A més d'aquestes activitats patrimonials, Gandia rebé una desagradable sorpresa el 3 d'octubre: hi havia la voluntat d'instal·lar al jaciment una bateria de costa formada per 4 canons del calibre 15 1/2. Tant per part d'Amics de l'Art Vell com per part de Bosch Gimpera i Gandia hi hagueren moltes queixes, però, tot i les nombroses gestions que féu Emili Gandia a Barcelona, l'estat d'alerta i la por d'un desembarcament de les tropes feixistes al golf de Roses obligà a la instal·lació dels citats canons a la part alta de la ciutat romana. Per a la seva ubicació calgué fer trinxeres i rases que destruïren algunes estructures del jaciment (cases romanes, termes públiques, etc.). A més, als baixos del Museu s'instal·laren el polvorí i el magatzem de municions, suposant la por d'Emili Gandia a que el Museu fos blanc dels bombardeigs, amb la conseqüent destrucció de la col·lecció de peces, i per això algunes es traslladaren al Museu d'Arqueologia de Barcelona¹²².

Per al 1937 i període que resta fins a la dissolució de la delegació escalenca (potser el març de 1938), no es conserven dades sobre si l'entitat realitzà cap treball de restauració o similar. El que sí es sap, gràcies a la memòria oral, és que Bosch Gimpera, de formació acadèmica prehistoriador, va demanar informació i es féu acompanyar a nombroses coves, avencs i cavitats de les contrades que fossin susceptibles de contenir restes materials prehistòriques, com potser podria ser el cas del Pou de les Raïmeres. Per a aquestes visites de ben segur que sol·licità l'ajut o recolzament de la delegació escalenca d'Amics de l'Art Vell, molts dels

membres de la qual coneixien molt bé el seu rerapaís i també el seu patrimoni, pel qual sentien una gran estima i admiració i volien la seva preservació per a les generacions futures.

Nosaltres, els escalencs del s. XXI, som els legítims successors de l'herència que ells ens llegaren. Esperem que l'esperit de defensa, preservació i difusió del patrimoni es mantingui viu a l'Escala i a tot Catalunya, ja que sempre s'ha dit: "Si perds les teves arrels, perds la teva identitat".

CITES

1. Sobre el naixement i actuacions de la Comissió, vid. BOIX, LURDES, La Comissió de Defensa de l'Arquitectura Popular. Una entitat dedicada a la defensa del patrimoni escalenc, a *L'Escalenc*, de novembre de 2001 a febrer 2002. A més, la Comissió edità DDAA, *L'Escala: Cementiri marí i l'Alfolí de la Sal*, Comissió de Defensa de l'Arquitectura Popular, l'Escala, 1978.
2. Sobre aquest emblemàtic edifici, el Centre d'Estudis Escalencs va editar una sèrie d'articles a la revista local; vid. DDAA, *L'Alfolí de la Sal*. Història, usos, campanya de recuperació, propostes de futur, a *L'Escalenc*, de maig de 2001 a febrer de 2002.
3. Alexandre Cardunets i Cazorla (Barcelona, 1871 – Badalona, 1944) va ser un destacat pintor, gravador i dibuixant barceloní i president del Centre Artístic des de 1921.
4. Pere Corominas i Montanyà (Barcelona, 1870 – Buenos Aires, 1939), escriptor, polític, advocat i economista, presidí l'Ateneu Barcelonès entre 1928 i 1930. Durant la II República i la Guerra Civil fou Conseller de Justícia i Comissari General de Museus.
5. Francesc Maspons i Anglasesell (Barcelona, 1872 – Bigues, 1966) fou un destacat jurista català, vinculat a la Mancomunitat de Catalunya i entre 1925 i 1931 fou president del Centre Excursionista de Catalunya.
6. Santiago Marco i Urrutia (Barcelona, 1885-1949) va ser un destacat interiorista i decorador barceloní que treballà, colze a colze, amb l'historiador de l'art i dissenyador de mobles Josep Mainar i Pons, fins al punt que foren professors i president i secretari general del Foment de les Arts Decoratives, respectivament.
7. MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Memòria llegida pel Secretari Gral. de l'Entitat Sr. Cèsar Martinell, en l'Assemblea reglamentària anual de Socis, celebrada a la Sala d'Actes del "Centre Excursionista de Catalunya" el dia 2 de Juny de 1930*, Barcelona, 1930, pàg. 7.
8. Ídem.
9. Ídem, pàg. 8.
10. Ídem.
11. MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Els 6 primers anys, 1929-1935. Memòria de l'obra creada per l'entitat des de la seva fundació fins avui*, Ed. Pas i Vich, Barcelona, juny 1935, pàg. 13.
12. Ídem.
13. Ídem, pàg. 13 - 14.
14. Ídem, pàg. 15.
15. Ídem, pàg. 17.
16. Sobre tota la relació de conferències que es donaren, vid. MARTINELL, opus cit., 1935, pàg. 19 i següents.
17. Ídem, pàg. 16.
18. Sobre la figura i obra de l'arquitecte Cèsar Martinell, vid. MINGORANGE I RICART, FRANCESC X., *La conservació del patrimoni en Catalunya: Cèsar Martinell i Brunet, arquitecto conservador de monumentos del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional, a Arte e identidades culturales: actas del XII Congreso Nacional del Comité Español de Historia del Arte*, Universidad de Oviedo, Gijón, 1998, pàgs. 499-508.
19. Per a veure més sobre els treballs endegats de restauració de l'entitat, vid. MARTINELL, opus cit., 1935, pàgs. 19-52.
20. COMISSIÓ PER LA DIGNITAT, *Volem els papers. La lluita per la repatriació dels "Papers de Salamanca"*, Pagès Editors, Lleida, 2004, pàgs. 13-19.
21. BOSCH I GIMPERA, PERE, *Correspondència 1969-1974: P. Bosch-Gimpera, R. Olivari-Bertrand*, Proa, Barcelona, 1978, pàg. 168.
22. Arxiu del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries (a partir d'ara AMAC-E). Diaris d'excavació d'Emili Gandia, 1936, pàg. 260.
23. Sobre aquest tema, vid. BOSCH I GIMPERA, PERE, *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera i Carles Pi i Sunyer (1939-1940)*, a cura de Francesc Vilanova i Vila-Abadal, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms Locals, 2a ed., 2004 [1998].
24. AMAC-E. Gandia, 1936, pàg. 188.
25. Per a més informació sobre Bosch, cf. BOSCH I GIMPERA, PERE, *Memòries*, Ed. 62, Barcelona, 1980.
26. El cardenal Joan Margarit i Pau (1421-1484) va ser bisbe de Girona i autor del *Paralipomenon Hispaniae libri decem* (impr. Sancho Lebrija, Granada, 1545), la primera obra que intentà reconstruir la història antiga de la península Ibèrica a partir dels textos clàssics, emplaçant correctament les despulles del jaciment grecoromà.
27. El doctor Jeroni de Pujades (1568-1635), jurista, assessor i apoderat general del comtat d'Empúries, i jutge ordinari de Castelló d'Empúries, escrigué l'obra *Crònica Universal del Principat de Cathalunya* (impr. H. Margarit, Barcelona, 1609). En el primer volum descrigué i emplaçà correctament les ruïnes, encara que també donà notícies imaginatives i falses reconstruccions històriques.
28. Pierre de Marca (1595-1662) fou bisbe de Tolosa de Llenguadoc i de París i exercí el càrrec de visitador regí a Catalunya a mitjan s. XVII. Aquesta estada al Principat li permeté recollir informació amb la qual va elaborar la seva important, però tendenciosa, obra: *Marca Hispànica, sive limes Hispanicus* (París, 1688).
29. Jaume Caresmar és autor del tractat escrit el 1780 en forma de carta (reproduït el 1821) i titulat *Carta dirigida al Il·lustre Señor Intendente General Interino del Ejército y Principado de Cataluña, en la que se prueba ser Cataluña en lo antiguo más poblada, rica y abundante que hoy*; aquesta carta, a més d'incloure una descripció sobre Empúries i els indiketes des de la fundació fins la destrucció de la ciutat grecoromana, és interessant perquè va incloure la primera llista d'alguns bisbes emporitans.
30. Joan F. Masdeu destaca per ser l'autor de l'obra titulada *Historia crítica de España y de la cultura española* (Madrid, 1785), en el segon volum de la qual va dedicar unes pàgines a l'Empúries grega i la seva evolució, encara que no en comentà la ubicació.
31. El pare Enrique Flórez (1702-1773) va ser l'iniciador i autor de bona part de la voluminosa obra titulada *España Sagrada*.
32. Josep Maranges de Marimon (l'Escala 1730-1804) fou un dels pioners des excavacions d'Empúries, polític il·lustrat i cap del sometent durant la Guerra Gran; també fou capità de l'exèrcit reial i lluità per diversos punts de l'Empordà, fet que li va merèixer el títol de *Promotor de la Defensa de la Religión y de la Patria*. Fou batlle d'Empúries i l'Escala i promogué molt l'obra pública, sobretot els camins i les millores a l'antic port escalenc. Sobre la vida d'aquest personatge, vid. LLOBET I MASACHS, SALVADOR DE, *Notes per a una biografia d'en Josep Maranzas i de Marimon, primer historiador-arqueòleg d'Empúries, a Fells d'Història Local*, núm. IV, Ajuntament de l'Escala, maig 1989.

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries:
Diaris d'Excavació redactats per Emili Gandia (1908-1936)

Arxiu Parroquial de St. Pere de l'Escala:
Llibres de matrimonis, núm. 2 (1798-1858)

Arxiu Històric de l'Escala:
Llibres d'actes del ple (1844-1851)
Fons fotogràfic Josep Esquirol

Arxiu Municipal de Girona. Hemeroteca:
Diario de Gerona (1889-1936)
Lo Geronés (1894-1908)

33. Aquestes rebusques eren comunes des de temps immemorials, però segurament tingueren el seu auge a partir del s. XVIII, quan es va configurar una vertadera arqueologia antiquarista. No fou fins la segona meitat del s. XIX quan l'arqueologia començà a desvetllar-se com una ciència, adquirint una metodologia pròpia. No obstant això, els pescadors i pagesos escalencs mantingueren el comerç de peces arqueològiques fins ben entrat el s. XX (ja amb les excavacions iniciades), doncs era una manera per a poder "arribar a final de mes" en una època en la que no hi havia gaire abundància de recursos.
34. La relació de lots, amb data i quantitat de peces, es troba inclosa en MARANGES DE MARIMON, JOSEP, *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiqüísima ciudad de Empurias*, Barcelona, 1803, pàgs. 70-82.
35. Francesc Jaume Jaubert de Paça (o Passà) (Ceret 1785 – Perpinyà 1856) fou agrònom, historiador, erudit i escriptor. Va ostentar càrrecs públics i assolí el títol de baró de Paça. Sobre la seva vida, personalitat i obra, vid. NOLLA, JOSEP M. i VILA, PERE, Notice Historique sur la vile et le comté d'Empurias" de Francesc Jaubert de Paça (Presentació i facsimil de l'edició de 1823), a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLI, Girona, 2000, pàgs. 419-425.
36. Sobre el valor i influència de l'obra, vid. NOLLA i VILA, opus cit., pàgs. 425-432.
37. DIAS, ODIR J., *Memòria sobre el convent dels servites d'Empúries a Catalunya (1606-1835)*, a *Fulls d'Història Local*, núm. XXVI, Ajuntament de l'Escala, juliol 1991; sobre l'extinció del convent, vid. COLOMEDA, LLUÍS, *Sobre la fi del convent servita d'Empúries*, a *L'Escalenc*, núm. 228, maig 1999, pàg. 3.
38. Com s'ha dit, Manuel Romeu (final del s. XVIII – 1a meitat del s. XIX) era ordenat frare servita del convent de Mare de Déu de Gràcia i va aplegar una col·lecció arqueològica que, segons sembla, fou notable, doncs és anomenada a les obres de J. de Passà i J. Villanueva.
39. Per a més informació sobre la vida i treballs de M. Romeu, vid. PIÑERO I COSTA, MIQUEL D., *Dos pioners de l'Arqueologia catalana en el marc de la Il·lustració*, a *Fulls d'Història Local*, núm. V, Ajuntament de l'Escala, juliol 1989, pàgs. 42-44.
40. Real Acadèmia de la Història (RAH). Sign: CAI-GE/2(6); vid. CEBRIÁN I FERNÁNDEZ, ROSARIO, *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Antigüedades e inscripciones: 1748-1845. Catálogo e índices*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2002, pàg. 177.
41. RAH. Sign: CAI-GE/2(3); CEBRIÁN, opus cit., pàg. 176.
42. Ídem.
43. Sobre aquesta associació vuitcentista tarragonina, vid. REMESAL, JOSÉ et al., *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña: Catálogo e índices*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2000, pàgs. 18-19 i notes 43-44.
44. RAH; Sign: CAI-GE/2(7); CEBRIÁN, opus cit., pàg. 177.
45. MARTÍNEZ I QUINTANILLA, PEDRO, *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Impremta de F. Dorca successor de J. Grases, Girona, 1865, pàg. 167; reproduït a ALMAGRO I BASCH, MARTÍN, *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*, Barcelona, 1951, pàg. 173.
46. Gabriel de Molina i Ramos, nascut a Ceuta l'any 1802, era fill de Joan de Molina, comandant del 1r Batalló del Tren d'Artilleria de Barcelona, i d'Ana Ramos. Fou destinat a l'Alfolí o Duana Marítima de l'Escala com a *Administrador de rentas estancadas*, on treballà colze a colze amb Salvi Brugués i Manegat, interventor de la duana, i amb Isidre Vicens i Blager, agutzil de marina, i D. Pedro de Exea, fill de Cartagena, "Alferez de Fragata de la armada naval y Ayudante Militar de Marina del Distrito de La Escala y Capitan de sus Puertos" o "Alferez de Fragata y Capitan de Puerto de esta Villa". La diada de Nadal de 1838, i a l'església parroquial de St. Pere de l'Escala, emmaridà amb Rosa Fàbregas i Bahamonde, casament del qual foren testimonis l'advocat i polític Francesc Maranges i Juli i l'hisendat Miquel Ros. A més del càrrec estatal, Gabriel de Molina fou secretari de l'ajuntament de l'Escala de gener de 1844 a desembre de 1851, quan fou traslladat. Arxiu Parroquial de l'Escala (APE). Llibres de matrimonis, vol. 2, 1798-1858, pàg. 186v; Arxiu Històric de l'Escala (AHE). Llibres d'actes, 1844-1851.
47. NOLLA, JOSEP M. i SAGRERA, JORDI, *Ciuitatis Impuritanae Coementaria. Les necròpolis tardanes de la Neàpolis*, Estudi General, 15 (1995), Revista de la Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Girona, 1996, pàg. 33.
48. Sobre aquests elements, vid. NOLLA i SAGRERA, opus cit., pàgs. 98-102, 217-218, 257-259 i 294.
49. Referent al descobriment, estudi, tempteig i adquisició d'aquesta peça, vid. REMESAL et al., opus cit., pàgs. 84-85.
50. Sobre el tema, vid. BUSCATÓ i PONS, opus cit., pàgs. 486-489; NOLLA i SAGRERA, opus cit., pàgs. 33-34.
51. Sobre la problemàtica causada per les dunes, vid. COLOMEDA, LLUÍS, 1896: *Dunes i Contradunes*, a *Llibret de la Festa Major*, Centre Esportiu i Recreatiu, l'Escala, 2003, pàgs. 41-44.
52. Poc després es publica aquest estudi en forma d'opuscle: FERRER, XAVIER DE, *Proyecto de fijación y repoblación de las dunas procedentes del golfo de Rosas*, Madrid, 1895.
53. Existeixen nombrosos exemples. E.gr. Vid. AMAC-E. Gandia, 1932 (pàg. 57) o 1933 (pàgs. 18-19).
54. Ídem. Gandia, 1914, pàg. 218; reproduït a MAR, RICARDO i RUIZ de ARBULO, JOAQUÍN, *Ampurias Romana. Historia, Arquitectura y Arqueología*, Ed. Ausa, Sabadell, 1993, pàgs. 69-71.
55. L'edificació de la citada *Casa Forestal* no fou exempta de problemes, doncs durant la construcció es destruïren restes del castell medieval dels comtes d'Empúries i altres murs, tal com ho recordà Emili Gandia anys més tard; vid. AMAC-E, Gandia, 1936, pàgs. 269-270. Reproduït a AQUILUÉ, XAVIER, *Història de les investigacions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries*, a DDAA, *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Monografies Emporitanes, 9, MAC-Empúries, 1999, pàgs. 37-39.
56. Arxiu Municipal de Girona (AMG). Hemeroteca. *Diario de Gerona* (1889-1936), 20 de desembre de 1892, pàg. 9.
57. Per veure la relació detallada i completa dels objectes i estructures, vid. ídem, pàg. 9.
58. Ídem.
59. AMG. Hemeroteca. *Lo Geronés* (1894-1908), 17 de novembre de 1894, pàg. 2.
60. Ídem, 25 de febrer de 1900, pàg. 2.
61. Ibídem, 16 de febrer de 1902, pàg. 1.
62. MAR, RICARDO i RUIZ de ARBULO, JOAQUÍN, opus cit. pàg. 57.
63. Per veure una referència detallada any a any, vid. ídem., pàgs. 58-87; una síntesis es pot trobar a MARCET, ROGER i SANMARTÍ, ENRIC, *Empúries*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1989, pàgs. 45-49.
64. Vid. BOIX, LURDES i OLIVERAS, CARME, Josep Puig i Cadafalch i la seva relació amb l'Escala a través dels diaris d'Emili Gandia, a DDAA, *Jospe Puig i Cadafalch, Empúries i l'Escala*, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, 2001, pàg. 33.
65. Sobre la biografia dels delegats i els canvis soferts en el sí de la mateixa, vid. ídem, pàgs. 32-35.
66. AMAC-E. Gandia, 1933, pàg. 26.
67. Ídem, pàgs. 35-36.
68. Sobre el Museu Emporium, vid. BOIX, LURDES, El ressò de les excavacions d'Empúries a l'Escala, pàgs. 58-66; sobre el primer museu de les ruïnes, vid. AQUILUÉ, XAVIER i BIGARÓS, GAIETA, *L'edifici del Museu d'Empúries*, pàgs. 42-55; tots dos articles a DDAA, *Jospe Puig....*, 2001.
69. Segons el diari d'excavacions d'Emili Gandia del mateix 1933 (AMAC-E, Gandia, 1933, pàg. 2), el citat Patronat era presidit per Francesc Macià, president de la Generalitat, i format pels següents membres: Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat; Josep Puig i Cadafalch, delegat de l'Institut d'Estudis Catalans; el sr. Pellicens, regidor de l'ajuntament de Barcelona; el sr. Soler i Marc, delegat de la Junta de Museus; Josep Serrallera, diputat de la Generalitat; i Pere Coromines, conseller de la Generalitat.
70. MAR i ARBULO, opus cit., pàg. 84. El viatge i contactes també els relata Emili Gandia a la pàgina 5 del diari de 1933.
71. Aquesta designació és emprada per Gandia als Diaris d'excavació de 1935 (pàg. 2) i 1936 (pàg. 2); en aquestes notes diu que aquests senyors "contribuyexen en quantitats per augmentar el pressupost en destí per a les despeses d'aquests treballs".
72. AMAC-E. Gandia, 1933, pàg. 27.
73. MARTINELL, opus cit., 1935, pàg. 23.
74. MAR i RUIZ de ARBULO, opus cit., pàg. 84.
75. MARTINELL, opus cit., 1935, pàg. 76.

76. Ídem, pàg. 75.
77. Josep Clos i Blanco, fill de Joan Clos i Comas, encara conserva els rebuts de la majoria dels socis escalencs; la constant és que l'última data d'expedició és el març de 1938.
78. GUANTER, PERE, *Els alcaldes de l'Escala (1900-1999). Entre el poder i l'oblit*, Brau, Figueres, 2003, pàg. 187.
79. Encara que era empresari i estava afiliat a la CNT, Rafel Torres fou regidor primer i alcalde en representació d'ERC, segurament degut a la gran amistat que tenia amb l'escalenc Martí Rouret, qui arribà a ser secretari del president de la Generalitat, Lluís Companys.
80. Del periple de Rafel Torres, vid. GUANTER, opus cit., pàg. 192.
81. MAR i RUIZ DE ARBULO, opus cit., pàg. 87.
82. MARTINELL, opus cit., 1935, pàgs. 41-42.
83. MARCET i SANMARTÍ, opus cit., pàg. 125; AQUILUÉ, XAVIER et al., *Empúries*, MAC & El Mèdol, Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Tarragona, 1999, pàg. 75. Actualment són visibles algunes obertures realitzades a l'encofrat pels citats vinyataires.
84. AMAC-E. Gandia, 1934, pàgs. 5-6.
85. Ídem, pàg. 6.
86. Ibídem.
87. Per a més informació sobre el portal, vid. BOIX, LURDES i PIÑERO, MIQUEL D., *Cinclaus (I)*, a *Fulls d'Història Local*, núm. LXV, Ajuntament de l'Escala, novembre-desembre 1997, pàg. 692.
88. MARTINELL, opus cit., 1935, pàgs. 46-47.
89. Segons records de Doménech Gamito, nebot-nét de Lluís Pujol i que féu d'aprenent a la barberia.
90. MARTINELL, opus cit., 1930, pàg. 13.
91. SERRA I RÀFOLS, JOSEP de C., *El poblado indiketa de Ullastret, a Ampúries*. *Revista de Arqueología, Prehistoria y Etnografía*, VII-VIII, Barcelona, 1945-46, pàg. 359.
92. MARTINELL, opus cit., 1935, pàgs. 54-55.
93. Aquell croquis del poblat i les dades que prengué Serra i Ràfols no foren publicades fins a 13 anys més tard; vid. SERRA I RÀFOLS, opus cit., pàgs. 359-365.
94. MARTINELL, opus cit., 1935, pàg. 59.
95. AMAC-E. Gandia, 1936, pàg. 112.
96. MARTINELL, opus cit., 1935, pàg. 60.
97. Ídem, pàg. 59.
98. BOIX i OLIVERAS, opus cit., pàg. 39.
99. MITJÀ, MERCÈ i VILA, *L'Escala, 1931-1947 (República-Guerra Civil-Postguerra)*, Ajuntament de l'Escala, 1994, pàgs. 72-73.
100. Ídem, pàg. 72.
101. AMAC-E. Gandia, 1936, pàg. 12.
102. Ídem.
103. Ídem, pàg. 14.
104. Ídem, pàg. 18.
105. Ibídem.
106. Ídem, pàgs. 18-19.
107. VILA I MITJÀ, opus cit., 1994, pàg. 73.
108. AMAC-E. Gandia, 1936, pàg. 19.
109. Ídem, pàg. 28.
110. Ídem, pàgs. 31-32.
111. Ídem, pàgs. 33.
112. Ibídem.
113. Ibídem.
114. Ídem, pàgs. 33-34.
115. VILA I MITJÀ, opus cit., 1994, pàgs. 73 i 138 (nota 12).
116. AMAC-E. Gandia, 1936, pàg. 112.
117. Ídem, pàgs. 124-125.
118. Ídem, pàg. 125.
119. Ídem, pàgs. 125-126.
120. Ídem, pàg. 126.
121. Ídem, pàg. 133.
122. Sobre aquesta notícia i esdeveniments immediats, vid. ídem, pàgs. 143-145.

BIBLIOGRAFIA

- ALCALDE, GABRIEL i RUEDA, JOSEP M., *Els Museus, a Quaderns de la Revista de Girona*, núm. 82, Diputació de Girona i Caixa de Girona, Girona, 1999.
- ALMAGRO I BASCH, MARTÍN, *Las fuentes escritas referentes a Ampúries*, Barcelona, 1951.
- AQUILUÉ, XAVIER, CASTANYER, PERE, SANTOS, MARTA i TREMOLEDA, JOAQUIM, *Empúries*, MAC i El Mèdol, Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Tarragona, 1999.
- AQUILUÉ, XAVIER, BIGARÓS, GAIETÀ, BOIX, LURDES, OLIVERAS i CARME, *Josep Puig i Cadafalch, Empúries i l'Escala*, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, 2001.
- BOIX, LURDES i PIÑERO, MIQUEL D., *Cinclaus (I)*, *Fulls d'Història Local*, núm. LXV, Ajuntament de l'Escala, novembre-desembre 1997.
- BOSCH I GIMPERA, PERE, *Correspondència 1969-1974: P. Bosch-Gimpera, R. Olivar-Bertrand*, Proa, Barcelona, 1978.
- BOSCH I GIMPERA, PERE, *Memòries*, Ed. 62, Barcelona, 1980.
- BOSCH I GIMPERA, PERE, *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera i Carles Pi i Sunyer (1939-1940)*, a cura de Francesc Vilanova i Vila-Abadal, Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics Locals, 2a ed., 2004 [1998].
- CEBRIÁN I FERNÁNDEZ, ROSARIO, *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Antigüedades e inscripciones: 1748-1845. Catálogo e índices*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2002.
- COLOMEDA I SASTRE, LLUÍS, *Sobre la fi del convent servita d'Empúries, a L'Escalenc*, núm. 228, maig 1999, pàg. 3.
- COLOMEDA I SASTRE, LLUÍS, 1896: *Dunes i Contradunes*, a *Llibret de la Festa Major, Centre Esportiu i Recreatiu*, l'Escala, 2003, pàgs. 41-44.
- COMISSIÓ PER LA DIGNITAT, *Volem els papers. La lluita per la repatriació dels "Papers de Salamanca"*, Pagès Editors, Lleida, 2004.
- DÍAS, ODOR J., *Memòria sobre el convent dels servites d'Empúries a Catalunya (1606-1835)*, a *Fulls d'Història Local*, núm. XXVI, Ajuntament de l'Escala, juliol 1991.
- DÍAZ I ÁLVAREZ, LAURA, *Estudio histórico y gráfico de Cèsar Martinell i Brunet. Cooperativa Agrícola de Barberà de la Conca* (tesis de màster), Treballs acadèmics - UPC - UPCcommons, Universitat Politècnica de Catalunya, Barcelona, 2005.
- DDAA, *L'Escala: Cementiri marí i l'Alfolí de la Sal*, Comissió de Defensa de l'Arquitectura Popular, l'Escala, 1978.

DDAA, *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Monografies Emporitanes, 9, MAC-Empúries, 1999.

DDAA, *L'Alfolí de la Sal. Història, usos, campanya de recuperació, propostes de futur*, a *L'Escalenc*: maig 2001 (pàg. 13-14), juny 2001 (pàg. 14), juliol 2001 (pàgs. 13-15), agost 2001 (pàgs. 15-16), setembre (pàg. 12), octubre 2001 (pàgs. 12-13), novembre 2001 (pàgs. 12-13), desembre 2001 (pàgs. 15-16), gener 2002 (pàgs. 15-16) i febrer 2002 (pàgs. 15-16).

GUANTER, PERE, *Els alcaldes de l'Escala (1900-1999). Entre el poder i l'oblit*, Brau, Figueres, 2003.

LLOBET I MASACHS, SALVADOR DE, *Notes per a una biografia d'en Josep Maranjás i de Marimon, primer historiador-arqueòleg d'Empúries*, a *Fulls d'Història Local*, núm. IV, Ajuntament de l'Escala, maig 1989.

MAR, RICARDO i RUIZ DE ARBULO, JOAQUÍN, *Ampurias Romana. Historia, Arquitectura y Arqueología*, Ed. AUSA, Sabadell, 1993.

MARANGES DE MARIMON, JOSEP, *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empurias*, Barcelona, 1803.

MARCET, ROGER i SANMARTÍ, ENRIC, *Empúries, Diputació de Barcelona*, Barcelona, 1989.

MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Memòria llegida pel Secretari General de l'Entitat Sr. Cèsar Martinell, en l'Assemblea reglamentària anual de Socis, celebrada a la Sala d'Actes del "Centre Excursionista de Catalunya" el dia 2 de Juny de 1930*, Barcelona, 1930.

MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Memòria llegida pel Secretari General de l'Entitat, Sr. Cèsar Martinell, a l'Assemblea reglamentària anual de Socis, celebrada a la Sala d'actes del "Centre Excursionista de Catalunya" el dia 21 de juny de 1931*, Tipografia Occitània, Barcelona, 1931.

MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Memòria llegida pel Secretari General de l'Entitat en l'Assemblea reglamentària anual de Socis, celebrada a la Sala d'actes del "Centre Excursionista de Catalunya" el dia 26 de juny de 1932*, Tipografia Occitània, Barcelona, 1932.

MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Memòria llegida pel Secretari General de l'Entitat en l'Assemblea reglamentària anual de Socis, celebrada a la Sala d'actes del local social, el dia 18 de juny de 1933*, Impremta A. Ortega, Barcelona, 1933.

MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Memòria llegida pel Secretari General de l'Entitat en l'Assemblea reglamentària anual de Socis, celebrada a la Sala d'actes del "Centre Excursionista de Catalunya" el dia 18 de juny de 1934*, Bas d'Igualada Estamper, Igualada, 1934.

MARTINELL, CÈSAR, *Amics de l'Art Vell. Els sis primers anys, 1929-1935. Memòria de l'obra realitzada per l'entitat des de la seva fundació fins avui*, Ed. Pas i Vich, Barcelona, juny 1935.

MARTÍNEZ I QUINTANILLA, PEDRO, *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*, Impremta de F. Dorca successor de J. Grases, Girona, 1865.

MINGORANGE I RICART, FRANCESC X., *La conservación del patrimonio en Catalunya: Cèsar Martinell i Brunet, arquitecto conservador de monumentos del Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional*, a *Arte e identidades culturales: actas del XII Congreso Nacional del Comité Español de Historia del Arte*, Universidad de Oviedo, Gijón, 1998, pàgs. 499-508.

NOLLA, JOSEP M. i SAGRERA, JORDI, *Ciuitatis Impuritanae Coementaria. Les necròpolis tardanes de la Neàpolis*, Estudi General, 15 (1995), Revista de la Facultat de Lletres, Universitat de Girona, Girona, 1996.

NOLLA, JOSEP M. i VILA, PERE, "Notice Historique sur la vile et le comté d'Empurias" de Francesc Jaubert de Paça (Presentació i facsímil de l'edició de 1823), a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLI, Girona, 2000, pàgs. 419-530.

ORTUETA i HILBERATH, ELENA DE, Cèsar Martinell y la restauración monumental en la provincia de Tarragona (1927-1935), a *NORBA-ARTE*, núms. XVIII-XIX, Universidad de Extremadura, 1998-199, pàgs. 277-299.

PIÑERO I COSTA, MIQUEL D., *Dos pioners de l'Arqueologia catalana en el marc de la Il·lustració*, a *Fulls d'Història Local*, núm. V, Ajuntament de l'Escala, juliol 1989, pàgs. 42-44

PUIGVERT, JOAQUIM M., *Salvar el Patrimoni Artístic en temps de guerra. L'exemple de la ciutat de Girona (1936-1939)*, a *Segona República i Guerra Civil a Girona (1931-1939)*, col·lecció Conferències a l'Arxiu Municipal, núm. 1, Ajuntament de Girona i SGDAP, Girona, pàgs. 141-170

REMESAL, JOSÉ, AGUILERA, ANTONIO i PONS, LUIS, *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña: Catálogo e índices*, Real Academia de la Historia, Madrid, 2000

VALLVÉ I ALBIOL, ISABEL, Manuel Cazorro Ruiz, pioner d'Empúries i col·leccionista, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XLVI, Girona, 2005, pàgs. 367-405

VILA I MITJÀ, MERCÈ, *L'Escala, 1931-1947 (República-Guerra Civil-Postguerra)*, Ajuntament de l'Escala, 1994

VILA I MITJÀ, M., *L'Església de l'Escala. Allò que ens conten els arxius*, Ajuntament de l'Escala, Monografies locals, núm. 3, 1997.

Jordi Gallegos i Córdoba

**FERRO / ALUMINI
INOX / P.V.C.**

Polígon industrial Els Recs - C/ Saladors, 6 - 17130 L'ESCALA (Girona)
Tel.: 972 770 467 Fax: 972 775 868 e-mail: metallisues@orangemail.es

**C/ Closa d'en Llop, 54 · 17130 · L'Escala
Tel. 972 77 46 12**

eo!tech

www.eotech.es

INFORMÀTICA PER A PARTICULARS I EMPRESES

- Reparació
- Venda de material
- Servei a domicili
- Administració i instal·lació de xarxes informàtiques
- Classes d'informàtica
- Creació de pàgines web.

Avinguda de Riells, 29 · 17130 L'Escala · Tel. 972 772 314

molí de l'Escala RESTAURANT

Camps dels Pilans · Camí de les Corts
17130 L'ESCALA · T. +34 972 77 47 27
www.molidelescala.com

TABACS JOSEP Mª
EXPENDIDURIA Nº 3

C/ DEL PORT, 47
17130- L'ESCALA
Telèfon: 972-771716

MONTECRISTO

CAVA DE CIGARS
BOTIGA DEL FUMADOR

e-mail: carrie@infoblitz.com

FERRETERIA CLOS

MARCS A MIDA

PRODUCCIÓ PRÒPIA

C/ CLOSA D'EN LLOP 7
L'ESCALA
tel: 972770120
bricoferclos@hotmail.com

PASTISSERIA EMPORI

Benjamí Gallegos

Des de 1960. Més de 50 anys al seu servei

També tenim:

- Pastes salades
- Rebosteria fina i de full
- Coques de brioix i fruita farcides de crema

Reserveu les vostres coques per a revetlles!

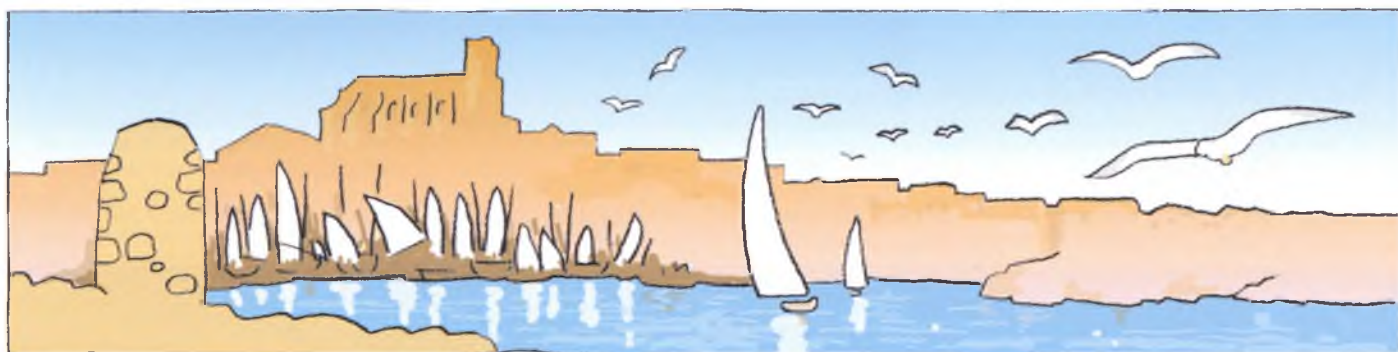
i altres productes artesans

Maranges, 14 - Tel. 972 770 089 - L'ESCALA

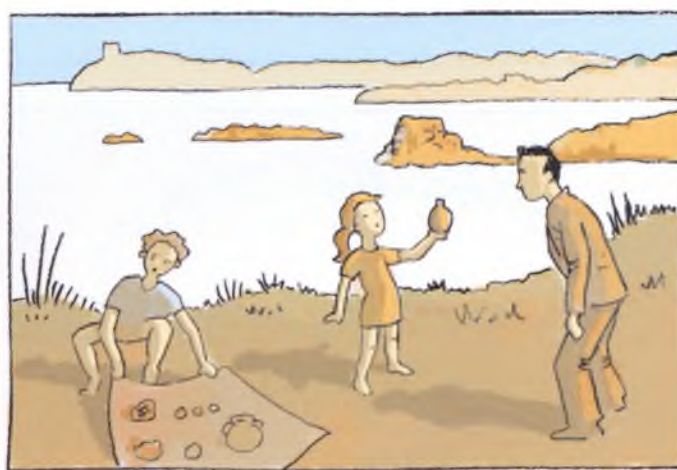
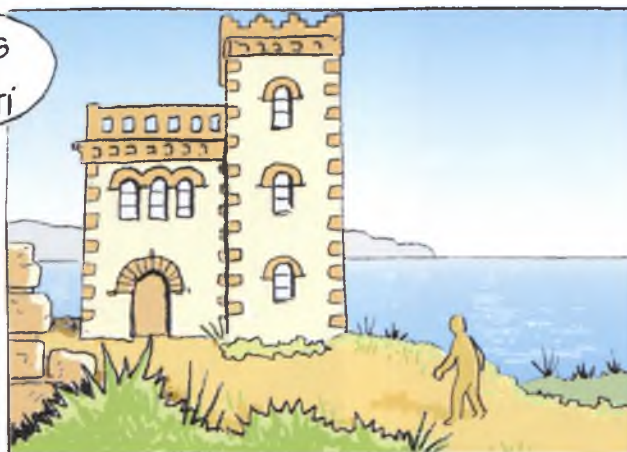

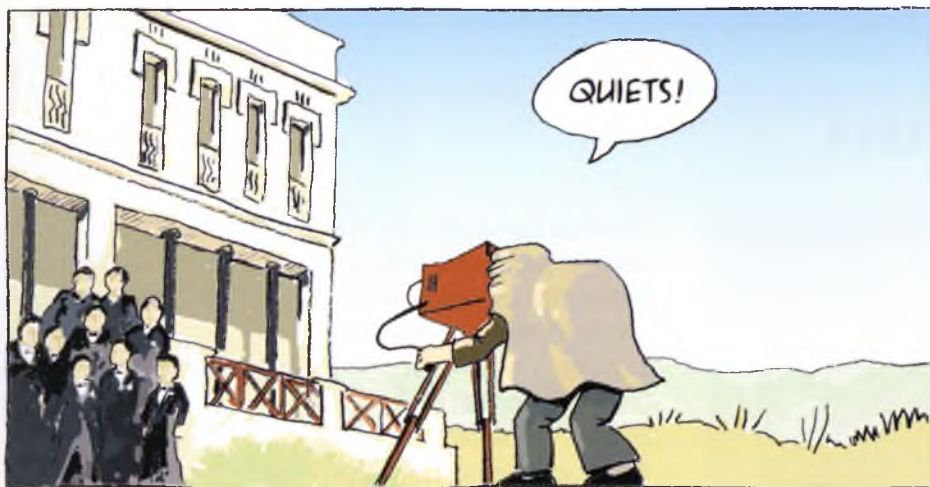
RONDA dibuixada

MIQUEL MORRAL BARCELÓ

EN LLUÍS PUJOL I MASSAGUER, BARBER, I EN JULI MOLINAS I GELADA, PESCADOR, EREN SOCIS DES DEL 1929 DE L'ASSOCIACIÓ "AMICS DE L'ART VELL", FUNDADA A BARCELONA AQUELL MATEIX ANY EREN AMICS DES DE LA INFANTESA

ELS "AMICS D'EMPÚRIES" L'ANY 1933, ENTRE ELLS EN LLUÍS PUJOL, PRESIDENT DE LA DELEGACIÓ ESCALENCA D'AMICS DE L'ART VELL

ELS AMICS DE L'ART VELL A L'ESCALA VAN CONTRIBUIR A RECUPERAR EL NOSTRE PATRIMONI, A EMPÚRIES, A CINC CLAUS, A ULLASTRET, A SANT MORI... FINS QUE...

23 GENER 1939

DURANT MÉS D'UN SEGLE ELS ESCALENCS HEM LLUITAT PER CONSERVAR EL NOSTRE PATRIMONI, EL NOSTRE PAISATGE, LES NOSTRES TRADICIONS...

ÁNGEL BELZA VENTURA

Ángel Belza durant l'entrevista.

Com va ser la seva infància a Euskadi abans de l'alçament del 18 de juliol?

Vaig néixer el 1926 i durant la meva infància i fins que vaig haver de marxar a Rússia als deu anys vaig viure entre Euskadi, on vivien els meus pares i germans, a Lasarte, i Etxarri-Aranaz, a Navarra, a casa els avis, on m'enviaven a passar algunes temporades. Vaig ser el quart de cinc germans, quatre nois i una noia, que desgraciadament va morir atropellada quan jo era petit.

A què es dedicaven els seus pares?

Els meus pares no tenien estudis, no van anar a l'escola. La meva mare va aprendre a llegir i escriure quan va passar una temporada fent de minyona amb unes monges, elles n'hi van ensenyar. El meu pare treballava en una fàbrica d'espelmes, sabó, mistos..., i tot sol, de gran, va anar aprenent a llegir i escriure.

La seva família tenia vinculacions polítiques?

El meu pare estava a la UGT, participava en vagues, assistia a tertúlies, fins i tot a mi em va portar a algun míting. També anava al "Cercle republicà", un local regentat per una asturiana, Margarita, que anys més tard la mare em va explicar que va ser afusellada pels franquistes per negar-se a treure la bandera republicana i posar la nacional un cop perduda la guerra. L'interès del meu pare en la política venia d'un personatge que el va influenciar molt a ell i a la família, Matías el Herrero. A casa, per treure uns calerons, allotjàvem a mossos de quadra que venien a treballar a l'hipòdrom de Lasarte. Un d'aquests mossos era Matías el Herrero, que com el nom indica es dedicava a ferrar els cavalls. Ell ens parlava de política, de rojos, de feixistes, de la República, i va influenciar molt ideològicament el meu pare.

Ángel Belza va néixer a Satn Sebastià el 1926 i va ser un dels nens exiliats a Rússia durant la Guerra Civil Espanyola. Actualment, als 84 anys, viu a la seva casa de l'Escala, on va començar estiuant i finalment ha acabat per instal·lar-s'hi definitivament. És un home interessat en la història, sobretot en allò que fa referència a la guerra civil i l'exili a Rússia, té guardats molts llibres, articles i documents extrets d'internet sobre aquesta temàtica i manté vius molts records de les seves vivències. En les següents línies presentem una part representativa de les vivències de l'Ángel Belza per tal de fer-nos una idea del que va suposar la guerra i l'exili per a una part de la població exiliada a Rússia. Es mostra molt col·laborador amb nosaltres i amb tothom qui s'interessi pel tema, ja que, com ell mateix diu, es tracta d'una causa noble, és per això que ha rebut diferents entrevistadors i fins i tot ha anat a fer xerrades a instituts quan li ho han demanat. En aquests moments està escrivint les seves memòries.

Recorda l'esclat de la guerra civil?

Sí, i tant! Al principi ni el meu pare, que tenia 41 anys, ni el meu germà Mikel de 17 no eren milicians, però, quan ens van evacuar a Zarautz el setembre de 1937, tots dos van ingressar a les milícies voluntàries. Recordo haver de fugir dels bombardejos aeris, la por que vàrem passar, recordo que ens havíem d'amagar i també tinc encara present tota la mort i destrucció que vaig presenciar, tant a causa de les bombes com dels enfrontaments entre la gent, molta de la qual semblava haver perdut el nord i feien barbaritats.

Ángel Belza als deu anys a Bilbao, just abans d'embarcar rumb a Rússia.

Belza a Moscou amb 18 anys.

Com sorgeix la idea d'enviar-los a vostè i al seu germà a Rússia?

Quan s'acostaven els feixistes el Govern Basc d'Aguirre va decidir que intentaria evacuar els nens a l'estranger, almenys fins que passés la guerra. S'enviaven nens i nenes a Mèxic, França, Anglaterra, Bèlgica, Suïssa... Però el pare, quan vàrem anar a apuntar-nos a les llistes, va insistir molt al funcionari que ens apuntés per anar a Rússia i només a Rússia, segurament per qüestions ideològiques. El pare ens volia evacuar als tres germans petits, però la mare va voler que es quedés almenys un i aquest va ser el més petit, en José Manuel. Si hagués vingut a Rússia potser encara seria viu, ja que va morir en una de les evacuacions poques setmanes després que marxéssim.

A on s'anaven a apuntar per marxar del país?

No recordo el lloc ni quins documents necessitàvem, només sé que ens apuntava un funcionari, ja que tot anava a càrrec del govern Basc, i que no pagàvem res.

Quan van marxar cap a Rússia?

Vàrem pujar al vaixell "Habana" al port de Santurce. El 12 de juny del 1937. Jo tenia 10 anys i el meu germà Luis en tenia 12. Aquell mateix dia havíem arribat a Santurce enmig del bombardeig de la Divisió Còndor i l'artilleria. La ruta va ser Santurce-Burdeus-Leningrad. Els que anàvem cap a Rússia estàvem junts amb els nens que anaven a França i alguns, en desembarcar a Burdeus, s'hi van voler quedar al veure que els

donaven un cucurutxo i un tros de pa blanc, imagineu-vos la fam que passàvem en aquella època. El meu germà era un d'aquests i jo el vaig haver d'estirar i dir-li "no, l'aità vol que anem a Rússia!".

Qui els acompanyava?

Al vaixell i a Rússia ens acompanyaven educadors i educadores que enviava el govern basc i també hi havia un metge.

Diu que van fer escala a França.

Sí, a Burdeus s'hi van quedar una part dels 1900 nens i nenes que anàvem a l'"Habana" i allí vàrem canviar de vaixell i ens van dur al "Sontay", una gran embarcació que venia d'Indoxina.

Com se sentia vostè?

Jo no volia marxar, però el meu germà sí, deia que allà menjàriem pollastre. La primera nit em vaig adormir plorant i em vaig despertar plorant igualment. Recordo que el meu germà petit, el que es va quedar, em deia "Angelito, no te'n vagis". A més, quan ens trobàvem al mar del Nord enmig d'una tempesta terrible ens va arribar la notícia que Bilbao havia caigut a mans feixistes i tots els nens i nenes estàvem morts de por per la situació en sí i pel fet de pensar que potser afusellarien els nostres pares.

"El pare ens volia evacuar als tres germans petits, però la mare va voler que es quedés almenys un i aquest va ser el més petit, en José Manuel. Si hagués vingut a Rússia potser encara seria viu"

Com va ser l'arribada a Rússia?

El "Sontay" va arribar a Leningrad, l'actual Sant Petersburg, el 22 de juny i cap de nosaltres sabia el que allí ens esperava. Recordo que ens van fer una gran rebuda amb vaixells, milers de persones, orquestres, banderes... no m'esperava aquella rebuda tan formidable. Tot i això, jo només era una criatura i encara estava traumatitzat per la fam, la misèria, les escenes de morts, les bombes i les atrocitats que havia

viscut recentment. El que més em va impactar quan vàrem arribar va ser que els russos escrivien al revés i també quan ens van dir "cap a dormir" i encara era de dia, no m'ho explicava. Això últim s'explicava pel fet que vàrem arribar durant l'època de "les nits blanques" on les hores de foscor són pràcticament inexistentes.

A on vivien?

Ens van separar per grups en cases per nens distribuïdes per tot el territori rus, sempre acompanyats per educadors adults. El meu germà i jo estàvem junts, tot i que més tard ens vàrem haver de separar. Els primers temps vivíem a les rodalies de Moscou i hi vàrem estar durant quasi tres anys. A la mateixa casa per nens, que era un palau requisat durant la revolució del 1917 i que anteriorment pertanyia a un terratinent, hi vivíem i també hi estudiàvem.

Com s'ho feien per estudiar?

Teníem classes amb professorat espanyol i també amb professorat rus. Primer estudiàvem amb l'ajut d'un intèrpret, però al cap de dos anys els nens i nenes ja dominàvem la llengua russa, cosa que no va succeir amb els adults espanyols que ens acompanyaven. Tot i que no érem a Espanya teníem classes d'història, literatura i geografia espanyola. Els russos eren molt conscients que nosaltres érem espanyols i, tot i que ens havíem d'integrar i aprendre l'idioma, sempre van voler que mantinguéssim els nostres costums i identitat perquè algun dia hauríem de tornar a casa. Teníem molts contactes amb la població i la secundària la vàrem estudiar en un institut amb nois i noies russes.

Durant aquest període del que vostè parla, tenien contacte o notícies d'Espanya?

Sí que en teníem de notícies, però no contacte amb la família. El nen o nena que rebia notícies a través de França o Anglaterra era el rei del dia, allò era excepcional, però aviat es va acabar en esclatar la segona guerra mundial. Els educadors russos, que seguien les notícies a través de la ràdio, ens anaven informant de l'esdevenir de la guerra civil

espanyola, dels avanços i els retrocessos. Quan l'abril del 1939 ens vàrem assabentar de com havia acabat la guerra vàrem plorar molt i estàvem tots molt preocupats per com estarien les nostres famílies. Llavors ens va agafar a tots la febre d'escriure moltes cartes i enviar-les a Espanya i un periodista basc els anys 80 o 90, no ho sé, es va dedicar a investigar on havien anat a parar totes aquestes cartes, que mai van arribar a les nostres famílies, i les va trobar a l'Arxiu de Salamanca. N'hi havia sacs plens, quina cosa tan mesquina, els franquistes, no entregar les cartes als nostres pares!

Com diria vostè que va ser el tracte rebut per part dels russos?

Va ser molt bo, no tinc cap retret a fer-los, ja que a nivell educatiu, alimentari i mèdic vàrem tenir unes grans capacitats de desenvolupament, almenys fins que va arribar la segona guerra mundial, que va dur un període de misèria i escassetat no tan sols per a nosaltres, sinó per tota la població.

Recorda l'esclat de la segona guerra mundial?

Recordo sentir a la ràdio el president del consell de ministres, Molotov, dient que els feixistes havien bombardejat Minsk, Kiev i Sebastopol. Ell mateix va pronunciar el famós lema: "La nostra causa és justa, l'enemic serà destruït, la victòria serà nostra". Els russos, a causa de la propaganda, les pel·lícules... estaven convençuts que de seguida guanyarien la guerra, hi havia un ambient triomfalista i no s'imaginaven tot el que havia de venir. Jo, tot al contrari, recordava el que havíem patit a Espanya i tenia el presentiment que les coses no anirien com tothom anunciava, i així va ser.

"Al costat de la casa on vivíem hi varen fer trinxeres i uns 100 metres més enllà hi havia una maternitat on hi va caure una bomba de 500kg que no va arribar a explotar."

Ángel Belza -el segon per la dreta- a Gorki l'any 1951, just després de sortir de l'hospita

Què més recorda dels primers temps de la guerra, com els va afectar a vostès?

Sobretot va començar un període d'escassetat, misèria, bombardejos... A més jo en aquella època vaig tenir molts problemes de salut. La ciutat de Moscou tenia un aspecte militar, hi havia racionament dels aliments i productes i es va tallar la llum per no donar pistes a l'aviació alemanya. El setembre de 1941 rebíem la notícia que els alemanys havien arribat a Leningrad i havien bloquejat la ciutat. Allí és on la població es va començar a fer càrrec de la situació real i del fet que la guerra no seria un passeig triomfal. Recordo també molt clarament el bombardeig de Moscou. Al costat de la casa on vivíem hi varen fer trinxeres i uns 100 metres més enllà hi havia una maternitat on hi va caure una bomba de 500kg que no va arribar a explotar. Els creients deien que havia estat un miracle, els polítics deien que era cosa de la resistència anti-nazi a Alemanya que ho havia sabotejat, però els tècnics van dir que va ser un error tècnic i que no va esclatar per casualitat. Recordo el so infernal, el xiulet quan queien les bombes, tothom estava aterroritzat.

En el transcurs de la guerra els soviètics sempre ens van evacuar per allunyar-nos del perill de la guerra quan s'anava acostant l'exèrcit alemany. Ho feien en trens de bèsties

i sovint entre bombardejos de l'aviació enemiga. Sempre havíem d'estar preparats per fugir en qualsevol moment. Nosaltres seguíem com podíem els estudis també ajudàvem a construir aeròdroms, anàvem a treballar a les granges i col·laboràvem en el que se'ns demanava, ja que, a part de les baixes sofertes, moltes persones eren al front i sovint feia falta molta obra.

Ha dit abans que va tenir problema de salut?

Sí, efectivament. A causa de la misèria i males condicions a què estàvem sotmesos des de l'esclat de la guerra estava constantment malalta i tenia moltes recaigudes, no m'acabava de curar. Era tan terrible la gana que passàvem, ja que només rebíem una ració minsa de menjar al migdia, que fins i tot ens veníem la roba per comprar alguna coseta per menjar. A part de la gana, el més terrible era la fred. L'any 43 vàrem acabar els estudis primaris i les escoles per nens es van dissoldre. Aleshores vàrem començar a estudiar a l'escola d'enginyers d'aviació a Ufà. L'any 1944 tots els alumnes de l'Institut vàrem haver de pressionar els nostres educadors perquè ens donessin permís per marxar de la localitat on ens trobàvem, Ufà, i anar cap a Moscou, ja que érem conscients que si no sortíem d'allí moriríem de gana, fred o malaltia. Finalment vàrem marxar sense el

documents que ens autoritzaven a fer-ho i un cop a Moscou vaig entrar a treballar a una fàbrica de motors d'aviació fins el febrer de 1946. No obstant això, la meua salut no millorava i més endavant vaig haver de passar pel quiròfan.

I què va fer després del treball a la fàbrica, on més va treballar?

Vaig decidir marxar a causa de la mala relació que tenia amb un dels educadors, entre altres qüestions, i ho vaig fer sense permís. En aquella època no es podia abandonar un lloc de treball sense una autorització, per tant em vaig convertir en un indocumentat i un pròfug, si la policia m'agafava sense la documentació necessària podia anar a la presó. Efectivament això va succeir, però em vaig poder escapar dels policies i no vaig arribar a ser jutjat. Vaig anar cap a Ucraïna, a Chervonytzi i allí vaig treballar un temps en una granja agrícola en una època en què la sequera va ser molt gran. Ho vàrem passar tan malament que el pa blanc no el vàrem veure en 3 o 4 mesos. Allí un company i jo vàrem trobar la manera de treure uns quants aliments del magatzem de la granja per passar-nos la gana, però en una ocasió ens van enxampar. El meu company va poder fugir, però jo vaig passar tres mesos a la presó i nou mesos en un camp de concentració a Zaporozhye.

Com era la vida al camp de concentració?

Feia treballs forçats, cosa que sovint no podia dur a terme pel meu dèbil estat de salut. Per sort tenia uns companys que m'ajudaven i em cobrien sempre que era necessari. Les condicions allí eren terribles, 10 hores de treball al dia en brigades i mala salubritat i alimentació, vaig veure molta gent morir d'inanició.

Però vostè és tot un supervivent i va sobreviure al camp de concentració.

Sí, quan em van deixar sortir vaig trobar feina en una mina i també vaig poder contactar finalment amb el meu germà, ja que durant anys no vaig saber on parava. Ell em va fer arribar una carta que havia rebut de la nostra mare, enviada a través del País Basc francès. Feia quasi dotze anys que no en sabia res i això em va provocar una gran emoció i també

un enorme trasbals. A la carta la mare ens explicava que el nostre germà petit va morir el mateix any 1937 a causa de la guerra i el pare va ser assassinat el 1942 per un falangista. El nostre germà gran havia estat a la presó, però s'havia escapat i es trobava desaparegut. Jo vaig sentir un gran dolor per la pèrdua del pare i el germà i també una gran impotència al pensar que la mare s'havia quedat tota sola amb el patiment. És aquí quan començo a pensar que he de tornar a Espanya el més aviat possible, sigui com sigui. El mateix any 1949 vaig escriure una carta al president de la URSS dient que jo tenia una pàtria i volia tornar-hi, però la resposta fou que en aquells moments allò era impossible

“en una ocasió ens van enxampar. El meu company va poder fugir, però jo vaig passar tres mesos a la presó i nou mesos en un camp de concentració a Zaporozhye.”

I com ho va fer per tornar-hi?

Bé, encara van passar uns quants anys abans no ho vaig poder fer. Primer vaig decidir que provaria de sortir de Rússia a través de Geòrgia per passar la frontera d'Iran, però ael tren les autoritats em van enxampar. Com que estava a Geòrgia, prop de Tibilisi, vaig trobar feina en una granja agrícola. Allí vaig passar l'estiu del 50, però a l'hivern em vaig trobar malament i vaig decidir anar amb el meu germà a Gorki, ciutat que avui es diu Nizhniy Novgorod. Tal i com preguntàveu, entre el 1950 i el 1955 es va començar a gestar la tornada i hi va haver un canvi de cicle a la meua vida. Vaig reprendre els estudis de batxillerat, vaig entrar a treballar a una fàbrica de cotxes i em vaig casar amb la Filomena, que era asturiana. Allí a Rússia vàrem tenir dos fills. Al cap d'un temps va esclatar el moviment i les manifestacions dels nens i nenes espanyols per demanar a Rússia el nostre retorn a Espanya. L'any 1955, un membre de la Creu Roja ens va dir clarament que podíem marxar si així ho volíem, però qui no

ens volia rebre eren els espanyols, el règim de Franco. No va ser fins que Espanya va entrar a la l'ONU, el mateix any 1955, quan les autoritats franquistes van fer el gest d'acceptar el nostre retorn. Llavors va ser quan em vaig traslladar amb la meua família a Moscou i vàrem obtenir la nacionalitat soviètica. Aleshores, es va obrir el període per sol·licitar el retorn a Espanya. El temps passava sense resposta i es multiplicaven les manifestacions. Finalment, el 16 de novembre de l'any 1956, la meua dona, els meus fills de tres i un any i jo vàrem pujar al vaixell que ens va dur de retorn a Espanya.

Com va ser la tornada?

El viatge va ser dolentíssim, enmig d'una gran tempesta, però en acostar-nos a les illes Balears i veure la costa valenciana vaig sentir una alegria immensa com mai l'havia sentit. Vàrem atracar a Castelló on ens van rebre amb música de pasdoble. Tot i això allí també vàrem viure dificultats i entrebancs per part de les autoritats franquistes, que ens interrogaven periòdicament i impedièren que aconseguíssim els documents per moure'ns per Espanya així com per anar a treballar a l'estranger, per això, al cap de cinc anys vaig haver de marxar il·legalment a Suïssa, on hi vaig estar treballant fins l'any 1997, però tot això ja és una altra història.

Laia Bruguera Bahí

Albert Pons Ramos

LLUÍS ALBERT I PARADEDA

Els pares de Lluís Albert Paradedda: Josep Anton (retrat a l'oli de Caterina Albert) i Josefa.
Can Punton: Casa pairal de la família Albert a Verges, vista des del Rec del Molí. / Arxiu Lluís Albert Rivas.

Encetem aquesta secció de **Camí de Ronda**, on donarem a conèixer la biografia de destacats escalencs, amb la figura de **Lluís Albert Paradedda** en motiu de la commemoració, l'any 2010, del 120è aniversari del seu traspàs.

Lluís Albert Paradedda va néixer a la població baixempordanesa de Verges el dia 12 de desembre de 1843. Va ser el fill primogènit del matrimoni format per Josep Anton Albert Massot (1819-1892), advocat i polític liberal -fou diputat provincial els anys 1868 i 1869, anys caracteritzats per la revolució de setembre, coneguda com La Gloriosa la qual, encapçalada pel general Prim, significà l'enderrocament del règim d'Isabel II, la convocatòria d'eleccions generals el dia 15 de gener de 1869 i l'aprovació d'una constitució liberal, la més progressista de la història d'Espanya- i de Josefa Paradedda de Lloret (1821-1890), pubilla provinent d'una família hisendada i benestant de Calonge. El pare, persona formada i amb profundes conviccions socials, exerciria una influència decisiva en el posterior tarannà del seu fill. La casa pairal dels Albert, coneguda

popularment com a can Punton -el seu nom prové de l'evolució popular de Josep (Pep) Anton- fou cedida pels seus hereus, la família Albert Rivas, a l'ajuntament de Verges el dia 27 de desembre de 1985, en un acte presidit per l'alcalde la vila, Aureli Serra Bruguera i Lluís Albert Rivas en representació de la família. Actualment aquesta casa està en procés de remodelació per ubicar-hi un centre cultural dedicat al coneixement i difusió de la Processó de Verges i de la Nova Cançó a partir de la figura de Lluís Llach.

Albert estudià la carrera de dret a la Universitat de Barcelona, obtenint el títol l'any 1866 amb brillants resultats. El 13 de desembre d'aquell mateix any es casava amb Dolors Paradís Farrés (1843-1932), rica pubilla de can Botonada de l'Escala, família posseïdora de nombroses propietats, especialment a Cinclaus. La parella s'instal·là a l'Escala, on naixerien els seus quatre fills: Caterina (1869-1966) -l'excel·lisa escriptora coneguda amb el pseudònim de Víctor Català-, Francesc (1871-1951), Martí (1873-1952) i Amèlia (1883-1972).

Tot i que dels quatre fills, la persona que sobresortí més fins arribar a convertir-se en una de les figures cabdals de la literatura catalana, fou Víctor Català, els altres tres també foren persones cultivades i amb un cert renom. El segon fill, Francesc, muntà un despatx d'advocat a Barcelona, ciutat on se'l coneixia en els ambients culturals com "el germà de la Víctor". Era soci de l'Ateneu Barcelonès, on el 21 de juliol de 1911 (ara fa justament cent anys) pronuncià una conferència titulada "Un aspecte de la crisi econòmica actual (tendint a la solució)", editada aquell mateix any. Posteriorment milità a ERC.

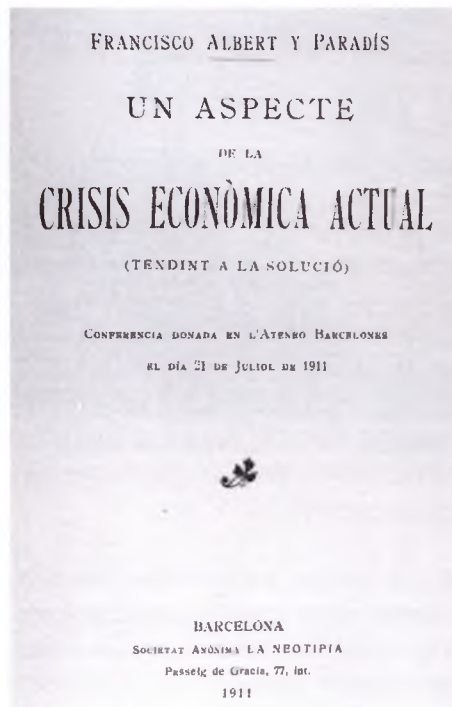
Lluís Albert es dedicà a la política, l'administració del patrimoni familiar -tant el de l'Escala com el de Verges- i als negocis, un dels quals l'extracció de corall vermell amb una escafandre anglesa de la marca Barnett & Cia, comercialitzada a partir de mitjan del segle XIX i que revolucionà aquest tipus d'activitat, que fins aleshores s'havia realitzat a pulmó lliure i, per tant, amb un elevat risc per als bussos.

Inquiet i d'arrels liberals, el jove Albert s'integrà ràpidament a la vida pública i social de l'Escala. S'inicià en política al Partit Progressista, formació que liderava Francesc Maranges Juli, que fou alcalde del poble, diputat a Corts, president de la Diputació de Girona i

heroi en la defensa de l'Escala contra l'escomesa carlina comandada pel cabdill Benet Tristany el 25 d'octubre de 1837.

Els principis que inspiraven l'ideari vital i polític d'Albert queden

perfectament reflectits en el "Cuadro sinóptico del derecho democrático", publicat el 1859 i que presidia el seu despatx. L'autor d'aquesta composició fou Ceferino Tresserra Ventosa (Barcelona, 1830-La Corunya, 1880), polític i escriptor perseguit per la seva

Lluís Albert Paradedà i la seva esposa Dolors Paradedà Farrés. Opuscle de l'edició de la conferència de Francesc Albert Paradedà. Arxiu Lluís Albert Rivas.

Quadre que presidia el despatx de Lluís Albert. Arxiu Lluís Albert Rivas.

pertinença al Partit Demòcrata, escissió sorgida el 1849 del Partit Progressista. Aquest partit actuà clandestinament fins l'arribada del Bienni Progressista (1854-1856), durant el regnat d'Isabel II. Tresserra propagà les idees del "socialisme utòpic" a Espanya i fundà una societat secreta el 1858 a partir del model del "Carbonarisme"¹ italià, estès principalment a Catalunya i Andalusia. Aquesta societat fou desarticulada per la policia i Tresserra acabà a la presó aquell mateix any. Durant la Primera República (1873-74) fou governador de Sòria i de Palència.

Sota les efígies de Confuci, Plató, Crist, Galileo, Guttemberg i Franklin, Tresserra desgranava en el "Quadre" els principis fonamentals del que més tard serien les ideologies republicana i federal. "La Libertad se descompone en diversos principios como la luz en diversos colores", hi escrivia Tresserra, que afegia: "Mi derecho es mi libertad: mi libertad es absoluta". Pel que fa als drets, defensava el dret a la vida, al treball, a la família, a l'assistència, a la defensa, a l'acumulació i lliure gaudi dels beneficis del treball i a la instrucció. En l'apartat de llibertats, propugnava les de pensament i creença, de reunió i associació, d'impremta, d'ensenyament, de comerç, d'indústria i de professió. També defensava el sufragi universal, la temporalitat dels càrrecs públics, l'abolició de la pena de mort i de les quintes, la inviolabilitat del domicili i la correspondència, la promulgació de l'"Habeas Corpus", la gratuïtat de l'ensenyament, etc. Finalment, defensava la descentralització de l'estat, de les províncies i dels municipis. En definitiva, a partir dels principis inspirats

en la revolució francesa, els seguidors de Tresserra plantejaven un profund programa de reformes socials i polítiques a tots nivells.

Quan esclatà la revolució de 1868, liderada pel general Prim i coneguda popularment com "la Gloriosa", Lluís Albert assumí les seves responsabilitats dins la Junta Revolucionària de l'Escala, la qual, presidida per Maranges, ocupà provisionalment i interina el govern del poble. Coincidint amb la proclama de Tresserra, Albert va evolucionar cap a posicions republicanes i federals. Abandonà el Partit Progressista de Maranges per passar a dirigir la secció local del Partit Republicà Democràtic Federal, que tenia com a màxim dirigent el seu íntim amic Francesc Pi i Margall. Ràpidament entrà a formar part, en qualitat de vocal, del Comitè provincial del partit.

Com Francesc Maranges, Albert fou un home d'acció, ariscat i fins i tot amb un punt de temeritat que, a la fi, li costaria la vida. Va ser un dels capitosts de l'episodi conegut com "El foc de la Bisbal", incident bèl·lic que tingué lloc el dia 6 d'octubre de 1869 en el marc

Retrat a l'oli de Lluís Albert realitzat per la seva filla Caterina el 1885. Arxiu Lluís Albert Rivas.

de la revolta federal que esclatà aquells dies al Baix Empordà. Al front d'un bon gruix d'homes armats, s'uní al contingent republicà integrat per uns 2.000 homes –la majoria menestrals i obrers de la indústria surera provinents dels municipis de la comarca- que s'havien fet forts a la ciutat i que, encapçalats pel guixolenc i diputat a Corts Pere Caimó Bascós (1819-1878) en qualitat de president de la Junta Revolucionària, defensaren la població contra l'atac de forces de l'exèrcit comandades pel brigadier Romualdo Crespo. El conflicte es generà dos dies abans, el 4 d'octubre, quan la Junta Revolucionària de Caimó proclamà de República Democràtica Federal.

En aquests fets també destacà Isabel Vilà Pujol (1843-1896), ensenyant, directora d'una escola de la Institución Libre de Enseñanza a Sabadell i considerada la primera sindicalista catalana. Vilà acudí a la capital del Baix Empordà travessant les Gavarres per guarir els republicans ferits. Un altre dirigent de la revolta fou el també guixolenc Josep Irla Rovira, pare del que seria president de la Generalitat a l'exili, Josep Irla Bosch (1876-1958). Una de les persones de màxima confiança de Caimó, fill de Sant Feliu de Guíxols i que anys més tard la seva família vindria a residir a l'Escala, fou Josep Clos. La detenció de Caimó i l'arribada de reforços

governamentals des de Barcelona obligà els sollevats a dispersar-se. Aquest alçament, que no sobrepassà els límits de la comarca, es tractà més d'un gest simbòlic de protesta dels federals de la comarca contra el que consideraven fracàs de les reformes contingudes en la revolució de setembre de 1868 que no pas una declaració de guerra. En la "Ressenya del Foc de la Bisbal", escrita a l'exili francès, Caimó explica les ordres que donà a Albert: "En Verges se habían reunido sobre trescientos republicanos, todos armados, con el ciudadano Luís Albert a la cabeza. Pidióme éste instrucciones y se las di, ordenándole se mantuviera con toda aquella gente y demás que pudiera reunir en aquel punto importante y que en caso de ser atacado, si creyera no poderse sostener, viniera a unírseos en La Bisbal. Esto se lo comunicaba el día 5 por la mañana".

Les conseqüències d'aquesta acció per a Lluís Albert foren greus. Se li obrí un expedient per rebel·lió militar i es veié obligat a exiliar-se durant una temporada a França, com també ho va haver de fer Josep Clos. Aconseguí salvar el seus béns i propietats d'una més que segura confiscació perquè el patrimoni de Verges encara constava a nom del seu pare i el de l'Escala pertanyia legalment a la sogra, ambdós encara vius aleshores. Al cap de dos mesos

EJÉRCITO DE CATALUÑA.	
E. M.	
AUXILIOS.	Con autorización del Excmo. Sr. Capitan General, pasa á <i>La Guberna</i> <i>prov. de Gerona, Sr. Luis Albert y</i> <i>Paradedda, que vivia a su casa por</i> <i>haberse cobarrado la causa qd. por vider</i> <i>ción se le permitia.</i>
Alojamiento de su clase.	
RACIONES.	Las Autoridades militares de los puntos por donde transite, le darán el auxilio que necesite, así como las Justicias le facilitarán, previos los requisitos prevenidos, el alojamiento, raciones y demás artículos anotados al margen por convenir así al mejor servicio nacional.
De pan	
De cebada	Materia. 19 de Abril de 1869.
De paja	
BAGAJES.	El <i>Jefe de E. M.</i>
Mayores	
Menores	<i>Juan Caimó Bascós</i>
Carros	
	
Registrado en este E. M., al número <i>7072</i> Valga por <i>7072</i> Va sin enmienda.	

Salconduit expedit pel capità general de Catalunya permetent la tornada de l'exili. Arxiu Lluís Albert Rivas.

va poder retornar sense mésconseqüències després haver-li estat sobreseguda la causa que se li havia instruït.

El 15 de febrer de 1871 es constituïa la Diputació Provincial, integrada per 15 representants carlistes, 11 republicans i 3 governamentals. Albert, que aleshores tenia vint-i-set anys, en fou elegit diputat pel districte de Girona dins la minoria republicana. Formà part de la Comissió Permanent, essent-ne un dels seus dos secretaris. L'estiu d'aquell mateix any era elegit vicepresident de l'organisme provincial.

La popularitat i estima que despertà a la comarca propiciaren que fos proposat pels seus companys com a candidat a Corts, però refusà l'ofertament. El 1881, els partidaris de Lluís Albert obtingueren la majoria a les eleccions locals del mes de juliol i entrà al consistori escalenc com a regidor. Fou reelegit alcalde el farmacèutic progressista Joan Martí Arbusí, que també ho havia estat durant el bienni anterior (1879-1881). De resultes de les següents eleccions municipals, celebrades l'1 de juliol de 1883, Albert ocupà l'alcaldia escalenca.

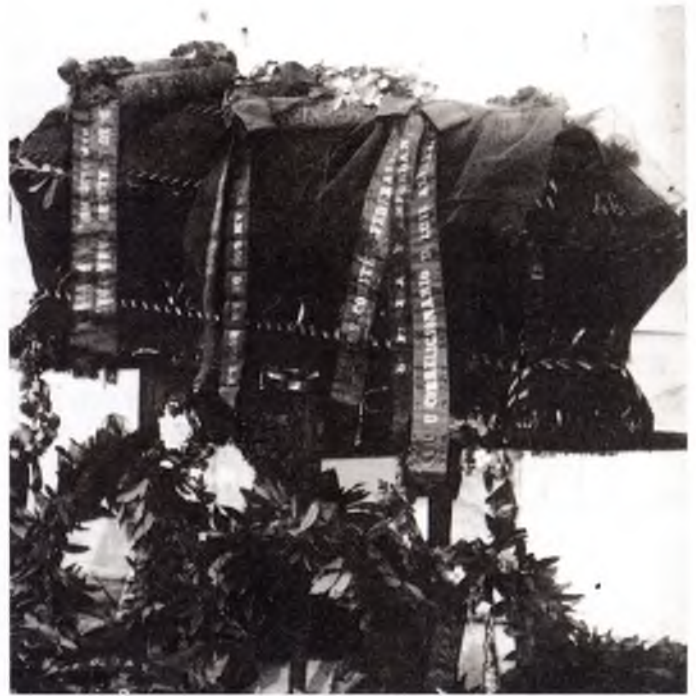
El mes de setembre de l'any següent fou novament elegit diputat provincial, aquesta vegada en representació del districte de la Bisbal. Donada la incompatibilitat legal que existia en aquells moments entre ambdós càrrecs -diputat i alcalde- renuncià a l'alcaldia el mes de novembre. Romandria a la Diputació fins la seva mort. A l'alcaldia el substituï el company de partit Pere Ramos Donjó. Durant aquest període de diputat provincial arribà a ser vicepresident i president de les Comissions provincials de Sanitat i Beneficència i d'Hisenda. A partir de 1886 coincidí a la corporació provincial amb un altre escalenc, Ramon Oliveras Brugués (1829-1906), casat amb Josefa Maranges de Diago i membre del Partit Constitucional.

El 4 de maig de 1888 va tenir lloc a la capital de l'Alt Empordà la festa de lliurament de guardons del Certamen Literari Científic de Figueres, convocat per les entitats Casino Menestral Figuerenc, Casino Figuerenc i l'Erato. Els organitzadors, "informados por el espíritu liberal y progresivo de la época", elegiren com a reina de la festa la filla de Lluís Albert, Caterina, que aleshores tenia dinou anys. El premi més important, la flor natural, l'obtingué el poeta Apelles Mestres. Entre els premis n'hi havia un patrocinat pel propi Lluís Albert, consistent en un objecte

d'art a la "poesia que millor canti el Lliure pensament". El jurat qualificador va declarar desert el premi.

Fidel a la seva ideologia, Albert també va destacar pels seus actes humanitaris, cívics i altruistes, no exempts sovint de risc, tot demostrant la valentia que el caracteritzava. Un bon amic i també líder republicà escalenc, Ramon Sentena Romañach (Roses, 1849- l'Escala, 1932), en dóna diversos exemples en l'article necrològic que sobre el biografat publicà el 28 de febrer de 1890 al número 79 de *La Tomasa, setmanari català*. Sentena destaca, en primer lloc, la decidida actitud que mostrà Albert el dia que s'incendià el mas de l'horta propietat del farmacèutic Joan Martí Arbusí, exalcalde, amic i correligionari polític d'Albert. De resultes d'aquest incendi, ocorregut el 1888, se li diagnosticà una greu pulmonia que el deixà en un delicat estat de salut per sempre més i que a la fi seria la causa de la seva mort.

En segon lloc, Sentena també subratlla la seva valentia durant l'epidèmia colèrica de 1885 que causà 39 víctimes mortals, contrastant amb el pànic generalitzat que s'apoderà de la població. Segons Sentena, Albert amortallà personalment una de les primeres víctimes. Finalment, afirma que Lluís

Fèretre de Lluís Albert amb multitud de corones de flors i dedicatòries de correligionaris polítics. / Arxiu Lluís Albert Rivas.

Albert solia fer donacions econòmiques a les persones més pobres i humils del poble "a quienes la miseria penetraba por sus puertas, por la limosna escondida que les hacía, para que con ella apagaran el hambre que sufrían"². La seva vídua, seguint les indicacions d'Albert, repartí algunes de les seves propietats a fidels seguidors del seu marit. Pel que fa a l'epidèmia de còlera, el periòdic figuerenc *El Ampurdanés*, portaveu del Partit Republicà Democràtic Federal de l'Empordà, assegurava el següent el dia 9 d'agost de 1885:

"En La Escala ha hecho también su aparición el terrible huésped, produciéndose en aquel pueblo, según se nos ha dicho, un pánico tan espantoso que no había quien se atreviera a colocar en el ataúd la primera víctima del mal, habiendo tenido que ayudar en esa triste faena nuestro querido amigo el rico propietario de aquella población, hoy Diputado Provincial, D. Luís Albert". El seu traspàs es produí el 3 de febrer de 1890 a conseqüència d'una altra pulmonia. Comptava només amb quaranta-sis anys. Va morir envoltat dels seus familiars i del seu amic i referent polític Francesc Pi i Margall. L'enterrament es convertí en un esdeveniment multitudinari. S'hi aplegà tot el poble, com també moltes personalitats vingudes de fora, tant correligionaris polítics com contraris, la qual cosa obligà a

retardar el funeral per tal que podessin arribar al poble les persones que venien de més lluny. La Tomasa del 21 de febrer narrava l'enterrament d'aquesta manera: "Ha mort en la vila de La Escala nostre particular amich lo conegut abogát y capitalista Don Lluís Albert y Paradedá, deixant ab terrible desconsol á sa familia y nombrosos amichs (qu'erán tots los qui l'habían tractat). Lo poble de La Escala ha pogut apreciá lo valer del home per las manifestacions de simpatia y respecte que li ha prodigat la societat. Representacions del partit republicà-federal de La Bisbal, Albons, Vilademat, Armentera, Ullá y altres pobles, van acompañar lo cadávre del may prou plorat senyor Albert.

Don Francesch, fill del difunt, presidia lo dol; las gasa seran sotingudas per don E. Vidal, diputat provincial; don P. Barceló, president del comité de La Bisbal; don F. Oliveras, en representació del Comité federalista d'aquella vila; lo doctor don Rafel Juli; lo farmacéutich don Jaume Forn; lo secretari del ajuntament don Q. Vicens; l'alcalde don R. Callol; don Martí Sureda y don R. Sentena, president del Comité-federal de La Escala. Tras lo cadávre hi anava lo poble en pes com verdader tribut d'admiració y simpatia a la que té d'associarse, com nos associem nosaltres, tota persona amant de la conseqüencia política y de las virtuts qu'enaltian al difunt".

El 13 d'abril de 1890 se celebraven eleccions parcials al districte de la Bisbal per tal de cobrir la vacant deixada a la Diputació per Lluís Albert. El candidat federal, Ginés Vidal, perdé les eleccions a mans del possibilista Miquel Avellí, que guanyà l'escó gràcies al retraïment (no presentació) del conservador Jaume Roure i a la influència ministerial.

Coincidint amb el dia de la seva mort de l'any 1901, 3 de febrer, el Centre de la Joventut Republicana de l'Escala va celebrar una vetllada necrològica a la sala d'actes del centre "para honrar la memoria del que en vida fue el digno Jefe de los Federales de la Escala, D. Luís Albert y Paradedá". La invitació a aquesta vetllada finalitzava amb el característic "Salud y República".

Retrat de Lluís Albert, mort al llit, realitzat per Caterina Albert "Víctor Català". Aquest retrat restà penjat al cafè de can Panxo durant anys fins que a principi dels anys seixanta fou lliurat a la família Albert. Arxiu Lluís Albert Rivas.

Bandera republicana brodada per Joaquina Sentena Sureda.

La històrica bandera republicana que es pot contemplar en la fotografia, de dimensions 1,90 x 1,42 metres, confeccionada en seda natural i amb la llegenda "A los Federales de La Escala, 3 de febrero de 1890", fou brodada amb la data de la mort de Lluís Albert i en homenatge a la seva figura per Joaquina Sentena Sureda (coneguda com la senyora Quimeta de la Fonda Sureda), filla del veterinari i republicanofederal Ramon Sentena, casat amb l'escalenca Miquela Sureda Buxó el 17 d'octubre de 1878 i íntim amic d'Albert. Amb tota seguretat la bandera fou confeccionada en motiu de l'homenatge de l'any 1901 i no de la mort, ja que la brodadora va néixer el 10 de maig de 1883.

Aquesta bandera va presidir el Centre Republicà Federal escalenc del carrer de la Torre, on el 15 de febrer de 1914 es fundà l'Ateneu d'Art i Cultura. En una ocasió, l'aleshores president del Centre, Rafel Bofill, es va enfadar molt amb la seva filla Angeleta Bofill Sureda perquè, acompanyada de la seva amiga Bordas (mare d'en Pere Bordas) es va vestir de Marianna de la República per carnaval i onejava la bandera pels carrers de l'Escala.

Una altra anècdota contada per l'Angeleta Bofill al seu besnét Miquel-Dídac Piñero en relació a aquesta bandera és que en el decurs d'una manifestació republicana celebrada a l'Escala, al passar per la Casa Gran i en presència del general de Miguel, baró de Púbol, L'amo de la casa i molt amic de Rafel Bofill va proferir crits de Visca la República! mentre enarborava aquesta bandera. Unes hores més tard, el general, tot rient, li va dir a Bofill que poca broma amb aquestes coses ja que el seu sogre era el cap militar de la casa reial borbònica i aquestes coses el podien omprometre.

La bandera restà amagada en un armari de la Fonda Sureda durant anys fins que Caterina Sentena Galceran, neboda de la Senyora Quimeta, la va donar al que es considera nét seu, Jordi Asensio Jané, per la seva simpatia amb la causa republicana i federal. L'amic Asensio és qui en té cura actualment i qui ens ha fet saber l'existència d'aquesta bandera.

Un tram de Passeig Marítim de l'Escala, el que va des de la Casa Gran fins al carrer Ave Maria, està dedicat a la figura de Lluís Albert Paradedada des del mes d'octubre de 1915.

Acompanyant l'article necrològic de Ramon Sentena, La Tomasa publicava el següent poema "d'un amich". Aquest amic no és altre que Jaume Forn, farmacèutic de l'Escala -també autor de la lletra del poema La Pàtria, musicat per l'Avi Xaxu-. La poesia fou posteriorment modificada i ampliada pel seu autor³.

1. El carbonarisme és una ideologia liberal que s'estructurà en societats secretes durant la dominació napoleònica. Els seus iniciadors foren oficials francesos contraris a la monarquia napoleònica. Els carbonaris són partidaris de la república.

2. Sentena, Ramon. La Tomasa, 23 de febrer de 1890. Biblioteca Virtual de Premsa Històrica (BVPH).

3. La versió ampliada es pot llegir al Llibre de la Festa Major de l'Escala de 1979.

4. Hem respectat l'ortografia i la sintaxi emprades per l'autor.

A la memòria de D. LLUÍS ALBERT Y PARADEDADA⁴

La mort ab freda alenada,
a ta vida immaculada
posá un fré, ab son últim bès,
¡pobre Albert! Restas vensut,
¡pobre Albert! T'hem ben perdut;
t'hem perdut per sempre més.

Quinze jorns que'ls ulls te ploran,
quinze jorns que'ls cors t'anyora,
y en lloch de minva'l dolor,
veu nostra ánima entristida
qu'es molt curta nostra vida
per plorá al amich del cor.

Com dos rams d'un sol brancatge,
juntáres tu en maridatge,
cap de atleta y cor de nin,
ple de ilusions falagueras,
rialentas, ençiseras,
y que en flor has tallat, morint.

Ilusions de jovanesa,
plers que dona la riquesa,
amistat, ditxa y amor,
tot ho has gosat ab usura,
pero ha durat ... lo que dura
lo pas de ponçella a flor.

No pot sé qu'en temps tant breu
com un borrelló de neu
s'hagi ta vida esfondrat,
que ton çervell no treballi,
sense que'l cap no't estalli
al veures empresonat.

Y ab mas mans damunt ton pit,
febrosénch, adalarit,
y abrusantme lo dolor,
he buscat un sol respir,
he çercat un sol suspir,
un xich de caliu al cor.
Y ab los ulls mirant á Déu

ho he trobat tot fret com neu;
peró en mon desvari etern,
pera ton cos escalfár,
he arribat á desitjár
fins tot lo foch del infern.

Rés pot la humana criatura
mes que plorar la ventura
perduda... ¡Oh destí revés!
y tú Lluís Albert, has mort,
pero en lo nom, ton recort
quedarà per sempre més.

Un Amich.

Rafel Bruguera i Batalla

**el racó
dels
contes**
LLIBRERIA

Vine, llegeix i somia

PI. Víctor Català, s/n · 17130 l'Escala (GIRONA)
racodelscontes@terra.es - www.elracodelscontes.cat

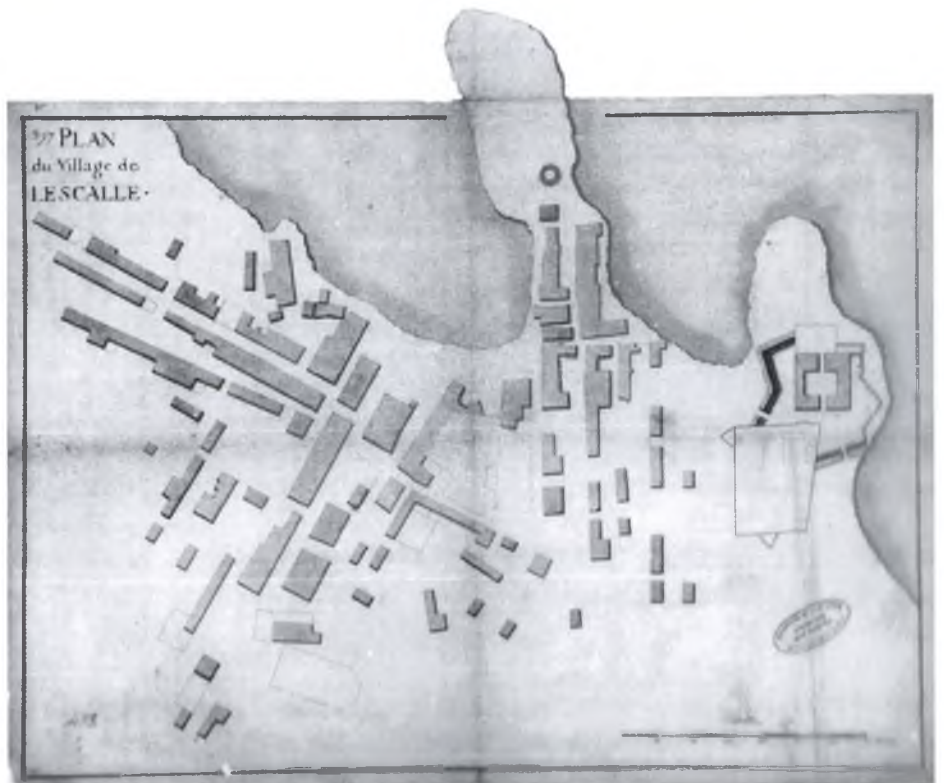
Imatges amb història

LA CASA GRAN

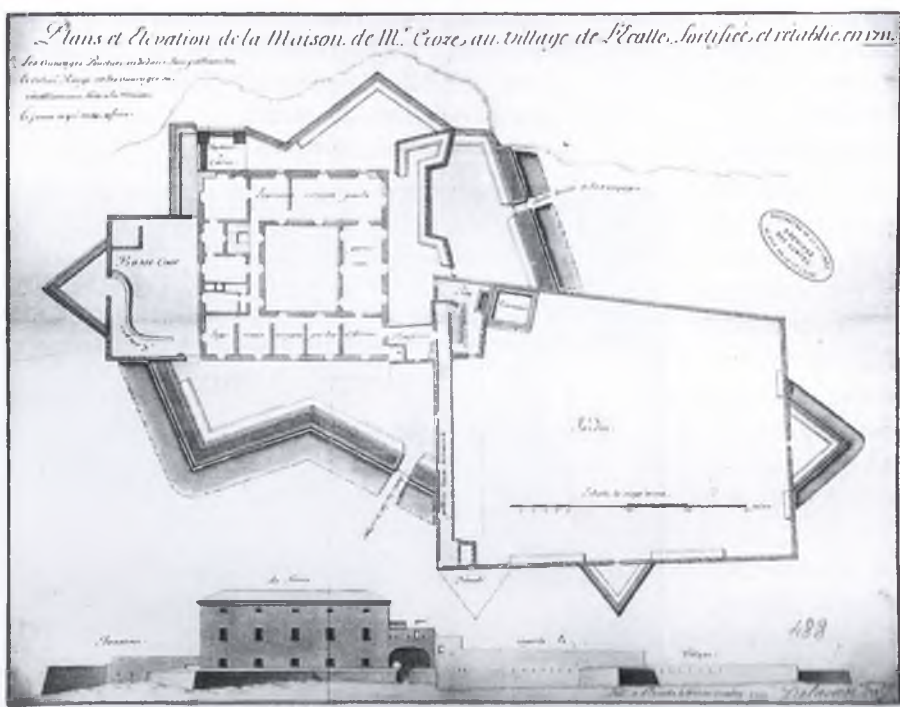
Entre l'última dècada del segle XVII i la segona del XVIII l'Escala passa de 132 a 390 habitants. Els dos plànols adjunts corresponen a aquesta època. El primer, titulat "Plan du Village de Lescalle", és un dibuix a ploma amb tinta realitzat per l'enginyer francès Jean Lacroix en el qual es pot observar la distribució arquitectònica que tenia en aquells moments l'Escala, amb l'església i l'Alfolí de la Sal encara en construcció.

En el segon, també de Lacroix, es pot veure la planta i l'alçat de la casa fortificada de l'Olla. En un altre plànol de la mateixa època encapçalat per "Plan de l'Escala sur le Golfe de Rose et à 3 lieues de distance", sense autor ni data, s'hi pot llegir el següent text traduït del francès:

"Prop d'aquesta vila hi havia una casa d'esbarjo propietat del Baró de Croze, fortificada el 1711 per Senyor de Preguille per afavorir els combois d'artilleria de Girona. Però fou destruïda el 1713, com també les seves dependències, pels enemics de França i de sa Majestat Catòlica, que hi llançaren més de 60 mines".

Ocupació del casc antic de l'Escala a principi del segle XVIII amb la Casa Gran a la dreta. Foto: Ministère de la Défense. Service historique de la Défense. Château de Vincennes.

Plànol de la planta i l'alçat de la casa fortificada. / Foto: Ministère de la Défense. Service historique de la Défense. Château de Vincennes.

Efectivament, en plena Guerra de Successió (1701-1714), que finalitzà amb els tractats d'Utrecht i de Rastatt -en aplicació dels quals Felip V seria reconegut com a rei d'Espanya sota la condició de renunciar als seus drets al tron francès-, tropes rebels catalanes secundades per membres dels exèrcits de l'emperador Carles d'Àustria, d'Anglaterra i d'Holanda, atacaren i conqueriren aquesta fortificació escalenca, propietat del francès Mr. Croze (o Croze). Arrasaren la casa i les fortificacions adjuntes, emprant més de 60 mines. Quan es tornaria a construir, el seu propietari seria Luís de Miguel, d'ascendència holandesa, governador de La Corunya i Lleida i emparentat amb els Barons de Púbol i els Witts, propietaris de l'aigua del marge esquerre del riu Ter i de l'Estany de Belcaire juntament amb els Sentmenat. Tanmateix, eren familiars de Lluís de Blondel, per això aquesta casa també fou coneguda com a can Blondel. Aquests foren uns dels iniciadors del conreu de l'arròs a l'estany de la Casa Nova i promotors del transport regular amb motor a l'Escala.

A principi del segle XX el casalot tenia l'aspecte que es pot observar en les dues imatges següents.

Entrada sud de la façana principal de la Casa Gran.
Foto: Josep Esquirol; Cedida per l'Arxiu Històric de l'Escala (AHE).

Vistes nord i oest de la Casa Gran i l'edifici on funcionaria anys més tard el bar Chez Philipos. / Foto: Àngel Toldrà Viazo; Arxiu Rafel Bruguera.

Als primers anys del boom turístic s'hi construí un hotel de tres estrelles, el Marquesado.

La Casa Gran reconvertida en hotel Marquesado. Fotos de principi dels anys seixanta. / Foto: Arxiu Rafel Bruguera.

El mes d'abril de 1978 una voladura controlada enderrocava en pocs segons la Casa Gran. Poc després s'hi bastiria l'actual edifici, conegut popularment com "Exin Castillo".

Tres imatges de la voladura de la Casa Gran. / Foto: Arxiu particular de Lluís Figueras Baix.

Consell de redacció

**LLUÍS PRETEL I HEREDIA
JARDINER**

- Construcció, manteniment i neteja.
- Manteniment de piscines

Tel. 629 18 47 66

SOBRE EL QUÈ I EL COM

Un vespre d'estiu, parlant a la Platja de les Barques amb un altre fill i nét d'escalencs, aquest em deia: *"quantes generacions no s'hauran banyat en aquesta platja abans que nosaltres"*. Jo, amb els ulls posats al golf i imaginant les escenes de pesca tantes vegades fotografiades per l'Esquirol, en Lassús i companyia, li vaig contestar:

"Home, doncs no gaires, perquè aquí abans s'hi venia a treballar".

Quan parlem d'abans d'ahir, d'abans de néixer, o d'abans del que sigui, establim una frontera entre dos moments: el d'abans i el de després d'allò que estem parlant.

Però quan sentim la paraula abans, a seques, sense acompanyament, tenim la percepció que ens estan parlant d'abans que les coses deixessin de ser tal com eren i passessin a ser tal com són, moment que ningú sap exactament quin és. És després quan el terme agafa un significat imprecís, de la mateixa vaguetat amb què a la carnisseria

responem que estigui bé a la pregunta sobre els grams de pernil dolç que volem, i no sabem quants dir.

La memòria és selectiva, arbitrària, persistent. Però també és un patrimoni intangible, emocional i irrenunciable. La gent nascuda a finals dels 60's haurem pogut rebre, amb sort, testimoni oral de la guerra o la postguerra.

Però tot i el privilegi de la tradició oral, és a dir, de la part de la història que hem tingut al nostre abast, l'excés de proximitat dificulta que ens hagi arribat amb tota la seva amplitud o, si volem, la seva dualitat.

Els perquès de la Història descansen en pòsits de lletra impresa i de contextos superats.

Aquesta Història, la gran -la dels llibres- i la petita -la dels nostres pobles-, ens ajuda a descobrir per què les coses no han estat sempre tal com les hem conegut, i només l'anàlisi adequat dels contextos socials es

converteix en descodificador dels fets de cada època. Així, ens podem preguntar si la feina dels historiadors és només descriure aquests fets, o passa també per ajudar a explicar les circumstàncies que els fan possibles. Els historiadors anglesos tenen fama de bons divulgadors. Combinen rigor i amenitat. Aquest esforç el fan perquè entenen que és el lector qui els ha de voler llegir.

L'anglès Paul Preston o l'irlandès Ian Gibson han fet una enorme tasca de divulgació de la història de l'Espanya contemporània.

Abans d'ells, el francès Pierre Vilar (1906-2003) va venir a Catalunya per estudiar *La vie industrielle dans la région de Barcelone* (1929) -segons ell, l'estudi d'una indústria catalana en una terra sense condicions naturals per a la indústria, i va ser amb Catalunya dins l'Espanya moderna (1962) que va tenir una influència decisiva en la divulgació i el coneixement de la història del nostre país.

Construcció de l'Estella Maris II. Any 1957. / Foto: Pere Sala. Arxiu Salvador Feliu (Drassanes Sala)

Potser han sigut aquests historiadors, per la seva condició d'observadors externs, els més indicats, fins ara, per aportar objectivitat als nostres continguts. Dic fins ara perquè l'actual Llei de la Memòria Històrica ha posat en evidència que desenterrar el passat ja no és tabú. En aquest sentit, els treballs de recerca sobre les fosses comunes de la historiadora Queralt Solé¹, són una clara empenta a la normalitat. Aquesta autora, en conversa amb aquesta revista em diu:

"Amb el tema dels desapareguts i les fosses crec que hi ha un interès relatiu. Pels afectats hi ha tot l'interès del món, però per la resta de la societat es viu amb certa distància, o molta distància. Perquè no els afecta directament i perquè no s'ha sabut explicar la importància dels nostres morts i el fet que encara siguin on son".

Rosa Congost, catedràtica d'història econòmica a la Universitat de Girona, deia l'any 2001 en una entrevista al diari Avui: "seria un error fer una història més fàcil, només perquè la gent ens llegís". Però quan Livi o Estrabó ens diuen que "ja aleshores Empúries eren dues ciutats dividides per un mur. L'una l'ocupaven el grecs, originaris, com els massaliotes, de Focea; l'altra, els hispans², o que Empúries "és una ciutat doble, dividida per un mur, prop de la qual vivien al començament alguns indicetes, perquè, malgrat tenir un govern independent, preferien per seguretat compartir amb els grecs un recinte comú, que era tanmateix doble i migpartit per un mur"³, no s'expressen amb facilitat? La Història, tot i ser conflicte, no ven.

Qualsevol ficció que aporti els ingredients necessaris s'imposa, a l'hora de destinar temps i diners, a la lectura del passat. Els documents memorialístics com la crònica de la Guerra Civil que ens fa Pi Sunyer⁴, la sortida a l'exili de Jaume Miravittles⁵, la crònica dels anys de consolidació de La Vanguàrdia del ganxó Agustí Calvet Gaziel⁶, o el recorregut per la història socioeconòmica del segle XIX per la qual ens podem passejar de la mà d'Ildefons Cerdà i de Fabián Estapé⁷, són d'absolut caràcter divulgatiu i en canvi no disposen ni de prou mercat ni de prou ressò.

Temporal de llevant del dia del Pilar de 2010. / Foto: Arxiu Robert Pibernat.

La perdurabilitat de la historiografia recau en l'objectivitat dels fogons que la cuinen. És a dir, de la mateixa manera que aquesta s'ha de fer entendre, també s'ha de defensar sola. Segons Paul Preston, no podem tancar en un magatzem la part de la Història en la què no ens reconeixem; tant sols cal obtenir-ne les explicacions adequades. És allò que en Rafel Bruguera n'ha dit "el dret a saber què i com va passar"⁸. L'any 1935, Jaume Vicens Vives, parlant de l'estudi de la Història, ja ens deia: "La nova generació d'historiadors no ha de respectar cap jerarquia, ni amagar defectes, ni escatimar mèrits si vol contribuir a l'única història de Catalunya que es pot acceptar: la que es desprengui dels documents i de l'estudi curós dels successius ambients històrics"⁹. I anys més tard, Joan Fuster, en el discurs d'investidura de Pierre Vilar com a Doctor Honoris Causa per la Universitat de València (1991), diu parlant de la "monolítica" història d'Espanya: "(...) Pierre Vilar ens en desvelava una altra de ben distinta, amb les complexitats dels enfrontaments de classes, de les diferències nacionals, dels factors econòmics i demogràfics (...) Era com un retorn a l'evidència després de tantes mitificacions".

Les històries oficials esdevenen paradigmes de falsejament que només les possibilitats d'estudi i de difusió en àmbits democràtics poden treure dels pous de la ignorància i de la manipulació. L'esplèndida pel·lícula "El Juicio de Nuremberg ¿Vencedores

o vencidos?"¹⁰, dirigida l'any 1961 per Stanley Kramer i protagonitzada per un reguitzell de primeres espases (Spencer Tracy, Burt Lancaster, Richard Widmark, Marlene Dietrich, Montgomery Clift, Maximilian Schell, o Judy Garland), ensenya d'una manera magistral com es construeix la veritat històrica. Tres anys després del final de la segona guerra mundial quatre jutges nazis són jutjats a Nuremberg com a responsables de les polítiques d'esterilització i de neteja ètniques. Durant el cèlebre judici, el personatge interpretat per Burt Lancaster, un eminent jurista del règim acusat de donar cobertura legal als actes comesos en nom del bé d'Alemanya, es nega a declarar. Només hi ha un moment del judici en què pren la paraula per dirigir-se a tot el poble d'Alemanya, referint-se als motius pels quals es va poder consolidar el Tercer Reich (tradueixo dels subtítols en castellà):

"Per arribar a entendre uns fets, primer cal entendre l'època en què es van produir. Teníem democràcia, si, però existia la por, por al present, por al futur, por de nosaltres mateixos."

Llavors (el führer) ens va dir: "Alceu el cap, senti l'orgull de ser alemanys. Només quan acabem amb els dimonis que hi ha entre nosaltres s'acabarà també la nostra misèria". Comunistes, liberals, gitanos... Al cap i a la fi què importa que unes minories socials perdin els seus drets? És la vella història de l'anyell propiciatori (...) I varem triomfar molt més enllà dels nostres somnis desenfrenats. I allò que havia de ser una fase

passatgera es va convertir en una manera de viure (...) Però què va passar amb els que sabem que aquestes paraules eren mentida? Perquè hi varem participar? (...) Perquè estimàvem el nostre país! (...) Però si hi ha d'haver alguna salvació per Alemanya, els que sabem que som culpables ho hem d'admetre (...) Els qui no ho sabem, era només perquè no ho volíem saber".

El guió d'Abby Mann confereix tanta convicció al personatge, que és l'únic, entre acusats i acusadors, que sembla tenir consciència de la seva pròpia realitat: culpable respecte al món, traïdor respecte al seu règim, i desenganyat del seu amor al país. En síntesi, capaç d'explicar la seva raó històrica, i a la vegada disposat a assumir com a veritat històrica allò que surti d'aquell judici.

Us la recomano.

Robert Pibernat Ballesta

1. *Els morts clandestins. Les fosses comunes de la guerra civil a Catalunya 1936-1939* (Ed. Afers, 2008)
2. *L'ivi*, XXXIV, 9, 1
3. *Estrabó*, III, 4, 8
4. *La Guerra 1936-1939, Memòries* (Ed. Pòrtic, 1986)
5. *D'Europa a Amèrica, Dietari d'un exili 1941-1945* (Ed. Proa, 2009)
6. *Història de La Vanguardia, 1884-1936* (Edicions Catalanes de París, 1971)
7. *Vida y Obra de Ildelfonso Cerdà* (Península Editorial, 2001)
8. *Antoni Puig, Tonet, barber, àcrata i savi* (CCG Edicions, 2010 pag.17)
9. *La Publicitat*, 25 agost 1935
10. *"Judgment at Nuremberg"* (MGM/UA, 1961)

LUNA PARK
PLAYA RIELLS, L'ESCALA, COSTA BRAVA

SALA MÁQUINAS RECREATIVAS
 BILLARES, FÚTBOLINES, MESAS DE AIRE...
 MINI GOLF DOS CIRCUITS
 PAMAS ELÁSTICAS
 BAR "XARIBUTO" GRAN TERRAZA
 MÚSICA EN VIVO DOS VECES POR SEMANA

SALA MÁQUINAS RECREATIVAS
 BILLARES, FÚTBOLINES, TABLES D'AIRE...
 MINI GOLF DOS CIRCUITS
 ELITS ELÁSTICS
 BAR "XARIBUTO" GRAN TERRAZA
 MÚSICA EN VIVO DOS COPS PER SETMANA

E
s
t
i
l
i
s
t
e
s

METAMORPHOSI
UNISEX

C/ Pintor Joan Massanet, 14
17130 L'Escala (Girona)
972 77 41 40
HORES CONVINGUDES

GARATGE
SALA

Av. Girona, 31
Tel. / Fax 972 77 09 43
17130 L'ESCALA
garatgesalalescala.com

GO
KARTS
L'ESCALA - L'ESTARIT

Pravimar SL • Genimar SL
Apartat de correus 235 - 17130 L'Escala
Tel. 972 77 42 78 - Mòb. 606 38 08 42
Fax. 972 77 47 31
genikart@genikart.com
genimar.escala@gmail.com

Braseria Pizzeria
Camí Ample N. 60/62
17130 L'Escala (Girona)
Tel. 972 77 38 05 - Fax. 972 77 41 19

www.migmelo.com

La Clar dels Pescadors

Port de la Clota, s/n (Port) · 17130 · l'Escala · Tel. 972 77 42 61

Cafeteria - Pastisseria

La Nova Era

Ave Maria, 16 · 17130, l'Escala
tel. 972 77 60 34

la punxa

C/ del Port, 2 – Tel. 972 77 4179
La Platja – L'ESCALA

INSTAMENT

**INSTAL·LACIÓ
I MANTENIMENT**
d'aigua, gas, electricitat
i calefacció

c/ Rusiñol, 28 - 17130 **L'ESCALA** (Girona)
Tel. 972 77 06 49 - Fax 972 77 34 52

CAMPING / CARAVANING

LA ESCALA

COSTA BRAVA

Camí Ample, 21
17130 L'Escala (Girona)
Tel. 972 770 084
www.campinglescala.com

www.marthamarcenaro.com - info@marthamarcenaro.com

ALTERNATIVES COMPLEMENTÀRIES
ACUPUNTURA - MASSATGE MEDICINAL
PROMOCIÓ DE LA SALUT - PREVENCIÓ DE LA MALALTIA

<p>A l'Escala 972 77 00 09 Hores convingudes</p>	<p>Closa del Llop, 7, baixos 17130 L'ESCALA (Girona) Tel. 972 77 00 09</p>	<p>A Girona 972 20 84 56 Hores convingudes</p>	<p>Pl. M. de Camps, 17, 3r, 2a B 17005 GIRONA Tel. 972 20 84 56</p>
--	--	--	---

F U S T E R I A

Geli.

TOT EN FUSTA

c/. Clossa d'en Llop, 3
17130 **L'ESCALA**

Tel. 972 77 03 47
Fax 972 77 13 94
E-mail: gelifusta@grn.es

PERGAMI
PAPERERIA TÈCNICA

Ronda del Pedró 10-12, local 1 · 17007 l'Escala
Tel. 972 77 27 50 · pergami.escala@hotmail.com

La prestatgeria

L'Escala és un dels municipis més prolífics pel que fa a llibres editats. En aquest apartat de *Camí de Ronda* pretenem donar a conèixer, a través d'una breu ressenya, les novetats editorials publicades per escalencs o sobre l'Escala durant el darrer any i fins al tancament de la revista. També recuperarem alguna publicació històrica sobre l'Escala.

Títol: *Uno de los muertos.*

Autor: Luria, Carlos.

Ediciones Temas de hoy. Madrid, 2010. 285 pàgines. 18€.

Óscar Ripoll, periodista barceloní en atur, es trasllada a Madrid per una entrevista de feina i es reuneix amb Diego Carbonell president de Laboratorios Carbonell una de les principals empreses farmacèutiques espanyoles. Aquella mateixa nit Diego Carbonell és assassinat i el periodista, sense voler-ho, entra en una història d'assassinats, xantatges i espionatge industrial amb mercenaris a sou, prostitutes, una vídua poc desconsolada i un vell inspector de policia a la cerca d'un portafolis vermell que ningú sap què conté. Ambientada a Madrid, Barcelona i l'Escala és una interessant novel·la negra amb personatges al límit i amb una forta influència d'escriptors de primer nivell del gènere com Vázquez Montalban.

Títol: *Antoni Puig "Tonet" barber, àcrata i savi. El moviment anarquista i la Guerra Civil a l'Escala*

Autor: Bruguera Batalla, Rafel

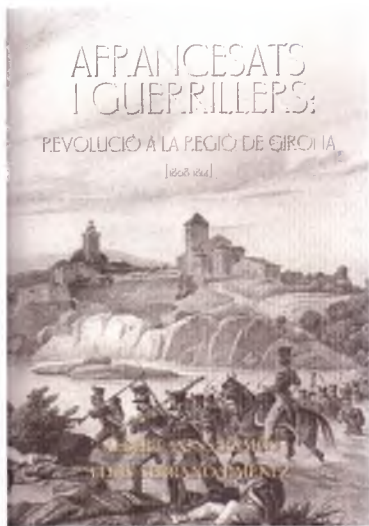
CCG Edicions. Girona, 2010. 509 pàgines. 20€.

El company del grup CEDRHE Rafel Bruguera i Batalla fa temps que treballa el període de la II República i la Guerra Civil. Fruit d'aquesta feina en són diversos articles publicats en els *Fulls d'Història Local* i una trilogia de llibres sobre aquest període. El primer és Joan Ballesta "Calafat", un escalenc últim alcalde de la Girona republicana, del qual n'és coordinador i coautor, juntament amb Lluís Colomeda i Sastre i Anna Ballesta i Saballs. El segon és *Escalencs assassinats durant la Guerra Civil*. Ara us presentem el tercer llibre de la trilogia, *Antoni Puig "Tonet" barber, àcrata i savi. El moviment anarquista i la Guerra Civil a l'Escala*.

Es tracta d'una aproximació en format biogràfic que ressegueix la vida d'un personatge clau per entendre i interpretar l'Escala dels anys 20 i 30 del segle passat. "Tonet"

Puig influeix de manera decisiva en la vida social, cultural i política de l'Escala d'aquells anys, des de la seva barberia convertida en un punt de trobada i tertúlia. Es tracta d'un personatge autodidacta que, culturalment i política, beu de les fonts de l'anarcosindicalisme, autèntic devorador i recopilador de llibres, esperantista, escriptor, articulista, músic i compositor de sardanes.

L'autor aprofita la seva biografia per fer una aproximació a la història de l'Escala. Moments convulsos i molt rellevants que ens descriuen l'Escala durant la dictadura de Primo de Rivera, la II República i els Fets de maig del 34, la Guerra Civil i, finalment, ens descriu la cruesa de l'exili a França, experiència que també patiren altres escalencs. Tot això fa un magma que permet una acurada aproximació a, com anuncia el subtítol del llibre, l'anarquisme i la Guerra Civil a l'Escala. A més, aquest llibre té un altre mèrit: un recull d'un centenar d'articles de l'època, la majoria trets de la premsa anarcosindicalista, que permeten entrar en la història d'aquells anys a partir de la ploma dels seus autèntics protagonistes.

Títol: *Afrancesats i Guerrillers. Revolució a la Regió de Girona (1808-1814)*

Autors: Lluís Serrano Jiménez i Albert Pons Ramos

Editorial: Diputació de Girona, Girona 2010. 233 pàgines. 24€

Aquest és un llibre d'història política sobre la Guerra del Francès. Atès que la Guerra del Francès marca la fi d'Antic Règim i l'inici de les societats contemporànies d'estats-nació, els autors miren d'avaluar quina era la tendència socio-política predominant en les comarques gironines a través de biografies. Els autors analitzen la guerra, les causes de les seves adhesions en un o altre bàndol, els seus escrits, etc., a fi de poder diagnosticar quins eren els seus perfils ideològicopolítics per poder entendre què significaven per a ells termes com ara 'nació', 'constitució', 'pàtria', etc., i, així, determinar si eren personatges que pertanyien a una societat d'Antic Règim, o a una societat moderna camí cap al liberalisme.

El llibre es divideix en dues parts, a saber, Guerrillers i Afrancesats. En la primera part, hi ha cinc biografies que es van destacar en la defensa del bàndol espanyol. Es tracta de Juan Clarós, Narciso Gay, Narciso Massanas, Juan Rimbau i Francisco Rovira. En la part dels afrancesats, és a dir, de personatges que es van posar al costat de les tropes de Napoleó, hi ha les biografies de Josep Garriga, Tomàs Puig, Josep de Salomó i d'Alexandro de Soler. En definitiva, els autors avaluen per mitjà d'aquestes biografies, l'impacte dels ideals il·lustrats i liberals en una societat d'antic règim i corporativista encara regida pel "privilegi" i que es comença a trencar a causa de la guerra i comença a caminar cap a l'època moderna.

Títol: *L'Escala, Gent de mar. Retrats de pescadors*

Autor: Bataller Fàbregas, Miquel. 1970-1990. Ajuntament de l'Escala. L'Escala, 2010. 18 €.

Aquest és el primer volum de fotografies del fotògraf Miquel Bataller i Fàbregas que ha presentat l'Ajuntament de l'Escala, el setè volum de fotografies publicat per l'Ajuntament després dels 4 volums de Josep Esquirol i els 2 restants de Vernon Richards i Joan Lassús. Es tracta de 36 fotografies de pescadors escalencs fetes entre els anys 1970 i 1990. Són fotografies en blanc i negre que, seguint la influència dels Caps d'Estudi de Josep Esquirol, esdevenen un vertader tractat antropològic que dona testimoni d'una manera de viure al voltant del mar. Cares relaxades, cremades pel sol, la sal i el vent reflexen una gran expressivitat i mantenen l'expressió del caràcter que hi ha darrera de cada un dels fotografiats i documenten no només una manera de viure sinó també una època, un temps. Aquestes 36 fotografies, acuradament triades del volum de 12.000 que Miquel Bataller va donar al fons fotogràfic de l'Ajuntament de l'Escala, demanen que properament s'acompanyin d'algun volum més.

Títol: *Els romans desembarquen a Empúries.*

Autors: Pujol, Francesc i Pujolboira, Ramon.

Zenit Cultura scp. Bellcaire d'Empordà. 2010. 38 pàgines. 19€

Aquest llibre és la segona part de *Papallones a la panxa. Una història d'amor entre Empúries i Ullastret (any 2009)*, que porta per títol *Els romans desembarquen a Empúries*. Es tracta d'una recreació en adaptació lliure del que es suposa era la vida quotidiana d'una família de comerciants d'Emporion en el moment de l'arribada dels romans. És una aproximació molt entenedora de la vida en aquells temps. El text és obra de Francesc Pujol i cal destacar les belles il·lustracions que acompanyen aquest conte, que són obra del pintor Ramon Pujolboira. Editat per l'editorial bellcairenca Zenit Cultura scp, el llibre és una bona oportunitat, juntament amb la seva primera part, d'acostar el coneixement de l'Emporion grega a les escalenques i els escalencs més joves. Un bon primer tast per anar entrant en les nostres arrels més clàssiques.

Títol: *Un Àngel per a l'Èrika i Altres Relats*

Autora: Malé; Mercè

Editorial: Ediciones Que Vayan Ellos (QVE), 2010. 158 pàgines. 15€

En aquest llibre hi ha quatre contes. El primer conte, "Cowboy de Mitjanit", és un viatge que ha d'emprendre un nihilista empresonat per tràfic de drogues vers a una paternitat -la Lourdes- que arriba amb 14 anys de retard. Aquest viatge que es materialitza a Sttugart, el conduirà des d'una llibertat solitària, cap a una fonda familiar i a un nou amor. El segon relat, "Amors de Barres", l'autora ens convida a passar una nit amb una jove que va a la recerca d'una aventura amorosa d'una sola nit que s'acaba convertint en un mal de cap. El tercer conte "Una Teràpia perillosa" va guanyar el XIV Premi Domingo Fins de Montcada i Reixac 2010. En ell se'ns mostra com la Maura aconsegueix superar una crisi sentimental que té amb la seva parella Robert gràcies a una misteriosa corporació. L'última narració que dona títol al llibre, és una lliçó de maduresa i superació de la entranyable Èrika, capaç de renèixer malgrat les adversitats del seu destí. En definitiva quatre contes que et conviden a passejar per quatre vides tan quotidianes com refrescants.

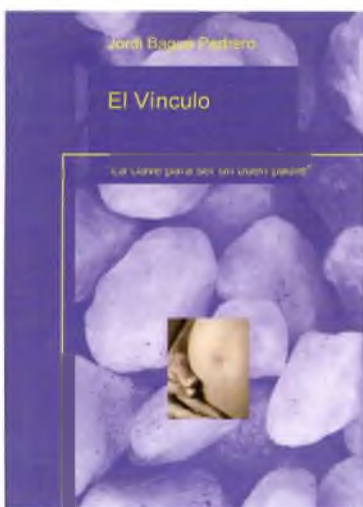

Títol: *Un Camí de 25 anys i 2,5km. 25è aniversari del naixement de la comunitat de veïns Rosa Lau de l'Escala.*

Autors: Carme Jornet, Carmen Chica, Pepa Cortés, María Jesús Montilla Cortés, Ramón Velarde, Martí Brugués, Josep Mª Gasull, Jordi Boix, Maite Segura i Antoni Ramos.

Edició 2010, Imprenta Pagès. 91 pàgines. 10€

El llibre commemora el 25è aniversari del barri i narra com un conjunt de cases passen a convertir-se en una part de l'Escala gràcies als seus residents. Comença amb les reflexions dels tres alcaldes de l'Escala i de l'actual president de la comunitat de veïns Josep Mª Gasull. També hi ha un recull de perspectives dels propis veïns, que reflecteixen de forma emotiva el que ha significat per a ells aquest barri emblemàtic. A més, hi sovintegen fotografies que retraten els diferents aspectes del barri: el Centre Cívic "Xalem", l'experiència de la Xarxa d'Intercanvi i de Coneixements (XIC pionera a Catalunya) festivitats com el carnaval i, sobretot, un munt de persones que són el passat, present i futur del barri. El llibre es clou amb una cronologia.

Títol: *El Vínculo. La clave para ser un buen padre.*

Autor: Bagué Pedrero, Jordi. <http://www.bubok.es>, 2010. 75 pàgines. 12 €.

Afortunadament, vivim en una societat on l'educació juga un paper molt important. S'ha escrit molt sobre com educar els nostres nadons, com hem d'afrontar la infància i l'adolescència de les nostres filles i dels nostres fills. Les dones, per naturalesa, estan preparades per ser mares i ja des del principi reben infinitat d'informació sobre com portar l'embaràs, tècniques de relaxació, de respiració, dietes, a més de tota la càrrega genètica de què disposen pel sol fet de ser dones.

El paper tradicional de l'home durant l'embaràs, el part, la infància i l'adolescència, però, ha estat gairebé testimonial. Històricament l'home era l'encarregat d'engendrar, caçar i alimentar.

El "pare implicat" és una figura relativament moderna, per això els coneixements de l'home són limitats, gairebé insignificants. Afortunadament, avui els pares poden llegir llibres, assistir a classes de preparació del part, participar en cursos i xerrades, però no hem d'oblidar que el seu "instint paternal" ha estat letàrgic durant segles.

L'escalenc autor d'aquest manual, a través de la seva experiència personal, intenta marcar unes pautes de comportament en els moments claus. Com han d'actuar els pares per ocupar el lloc que els correspon. Segons Bagué, el millor moment per fer-ho és durant l'embaràs.

Títol: *Temps de primavera*
Autora: Pellicer Parals, Pilar
Impremta Pagès. Anglès, 2010. 274 pàgines. 15 €.

Què és aquest llibre que presentem ara? Són unes memòries com suggereix el subtítol? Sí. És una autobiografia? També. És una crònica com suggereix la prologuista? Sí, és clar que sí. Sovint els llibres que volen ser massa coses acaben no essent gaire res. No és el cas d'aquest llibre. Una de les millors coses que se'n poden dir és que, potser sense pretendre-ho, acaba essent una crònica, una autobiografia i unes memòries. És una autobiografia perquè explica d'una manera molt precisa i entenedora com viu la protagonista la seva vida des de la seva infantesa fins a la seva jubilació. És una crònica perquè el seu trajecte vital s'emmarca en un moment molt precís i que ella té el mèrit de saber explicar. Parla de la postguerra i el franquisme fins l'arribada de la democràcia. I són unes memòries perquè estira el fil del relat a partir dels records, les anècdotes i les vivències pròpies i d'altra gent (familiars, companys de feina, amics i coneguts) donant-li un contingut clar, ric i unitari.

Dos són els fils conductors de tot aquest magma al voltant de la seva vida, d'una banda la seva trajectòria professional i de l'altra la relació que ella estableix amb el seu poble. Aquest llibre et permet resseguir, a partir del treball diari d'una mestra d'escola, la trajectòria de l'ofici de mestre des dels obscurs anys del nacional-catolicisme fins a l'arribada de la democràcia. També aquest llibre et permet resseguir, a partir del dia a dia d'una ciutadana de l'Escala, la vida d'un poble durant el mateix període de temps, els canvis que es donen i la trajectòria que, com a poble, el poble de l'Escala va resseguir.

A més de tot això té un altre mèrit aquest llibre. És un llibre escrit amb un escriptura molt senzilla, fàcil de llegir malgrat la riquesa que té en quan a anècdotes i vivències. Que difícil és aconseguir tot això!

Títol: *Passejant per l'Escala. Reflexió visual: El paisatge i l'empremta humana (1950-2010)*
Autor: Guanter Subirà, Pere.
Ajuntament de l'Escala. Impremta Pagès. Anglès, 2010. 301 pàgines. 30€

Aquest interessant i ben editat llibre permet aproximacions diverses. D'una banda, acostar-s'hi amb els ulls inquiets d'un aficionat a la fotografia. Tot aquell que s'hi vulgui apropar des d'aquest punt de vista descobrirà un llibre molt acurat, amb fotografies excel·lents que reivindiquen la gran tradició fotogràfica escalenca. Aquesta inquietud ens descobrirà paisatges en blanc i negre acompanyats dels mateixos paisatges en color, com si el fet de canviar blanc i negre per color ens portés a través del temps d'un passat en blanc i negre a un present ben diferent transformat per la font de color. Des d'aquest perfil podem acostar-nos a la lletra, que intenta donar resposta a les preguntes que ens suscita els canvis produïts a l'Escala entre una i altra època.

D'altra banda, qui busqui respostes sobre la gran transformació que ha experimentat l'Escala entre els seixanta anys que van des de la segona meitat del segle passat als nostres dies, en la seva lectura hi trobarà les claus d'aquesta evolució i, alhora, les fotografies l'ajudaran a entendre les explicacions d'aquests canvis.

També, aquest llibre respon a la inquietud que tot escalenc pot tenir sobre cap on anem com a poble a partir de la història gairebé seqüencial de la transformació i els canvis que s'han donat urbanísticament i patrimonial en la nostra població.

Es tracta, doncs, d'un llibre molt interessant perquè a partir de la lectura del passat es reflexiona sobre el nostre present i s'albira com pot ser el nostre futur. Ves per on!, justament el que pretenem els historiadors.

La casa del Carrer del Mig

L'Escala

Jesús Pardo Vidal

Títol: *La casa del carrer del mig*

Autor: Jesús Pardo Vidal

Editorial: PUBLICEP Libros Digitales, S.L., 2010. 114 pàgines.

És un llibre curt en què l'autor descriu amb detall escrupolós, i alhora de forma entenedora, la història de la casa familiar del carrer del mig. En ella s'hi barregen records de la infantesa i de la família, de personatges de l'Escala que pertanyen al passat i de tradicions ja gairebé oblidades. A més, dins la vida d'aquesta casa també hi ha part de la història de l'església de Sant Pere que corona el mateix carrer, de la nissaga dels Medinaceli i de l'Escala. També inclou una misteriosa llegenda a raó d'un soldat napoleònic, un enverinament i una cuina que el/a lector/a no es pot ni imaginar. En definitiva, *La Casa del Carrer del Mig* és una bona excusa que l'autor té per parlar de la història d'una família, d'un carrer i d'un poble.

Títol: *Escollida pels Déus*

Autora: Roca, Maria Carme

Columna Edicions. Barcelona, 2010. 471 pàgines. 18,50€

Maria Carme Roca és una historiadora i filòloga que es dedica professionalment a l'escriptura des de 1997. Actualment ha publicat una quarantena de llibres la majoria dels quals adreçats al públic infantil i juvenil. El fet de ser historiadora i filòloga de formació l'han portat, també, a assajar en el camp de la novel·la històrica amb gran èxit. *Intrigues de palau*, *El monestir proscrit* i *Barcino* en són tres exemples. A finals de 2010 ha presentat la quarta novel·la històrica *Escollida pels Déus*.

Es tracta d'una novel·la ambientada a l'Emporion de l'any 305 abans de Crist. En aquest context neix Hèlia, enmig d'un període d'hostilitats entre emporitans i indigetes, acollida per una cortesana dins les muralles d'Emporion. Tenen paper important en la història el comerciant Heràclides que malda per convertir Emporion en una tirania mentre el seu cunyat, Aris, somia en reformar dels temples i el culte a Asclepi. Mentrestant, l'indigeta Unibelos intriga per aconseguir el poder.

Extraordinària novel·la històrica que ens permet donar vida i color a l'Empúries grega. Novel·la amb fortes passions personals que es barregen amb lluites i intrigues on la civella d'una cortesana va inexorablement deixant ferides de mal curar.

TORNAR A LA VIDA

Montse Pujol

Títol: *Tornar a la Vida*

Autora: Montse Pujol

Editat a L'Escala, 2010. 123 pàgines. 15€

Aquesta és una novel·la tant local com universal. Composta per 18 capítols i un epíleg final en forma de recomanació vital, l'autora ens transporta a passejar per la vida tot travessant mons onírics del passat i del present de l'Escala. La protagonista, la Sònia, comparteix amb el/a lector/a pèrdues, somnis, amors i personatges que ens són tant familiars com l'Escala mateixa. Gent com la Mercè, la Pepi o l'Anton ens són tan comuns com la Punta Milà, el passeig d'Empúries o el Cargol. De fet, la Sònia, de clars tints autobiogràfics, podria simbolitzar bocins de les nostres pròpies vides ja que en ella també hi ha les nostres pèrdues, somnis i amors viscuts a l'Escala.

Títol: *El último combate*
Autor: Boix, Joan i Ferrándiz, Ricard
Ediciones B. Barcelona, 2010. 42 pàgines. 15€

Aquest any ens ha arribat l'última aventura del Capitan Trueno, 17 anys després de la publicació de *El maleficio de las islas del viento* que, fins aquest moment, era la darrera aventura d'aquest cavaller croat acompanyat dels seus inseparables amics Goliath i Crispín. Les aventures anteriors ens presentaven uns cavallers nòmades que cercaven l'aventura i lluitaven contra la injustícia sempre a favor dels més dèbils.

En "El último combate" la situació ha canviat. El Capitan Trueno és senyor de Sant Martí d'Empúries, on ha establert la seva llar després de casar-se amb la seva estimada Sígrid de qui, recentment, ha enviadat. Viu amb ell el seu inseparable Goliath i en el mateix llogarret hi viu també Crispín, l'etern adolescent, que ha esdevingut marit i pare en aquestes terres un cop abandonades les aventures anteriors. Han deixat la vida nòmada i les aventures però mantenen intactes els seus antics ideals.

És en aquesta situació que arriba a les portes de Sant Martí un jove perseguit per Almeric de Gimont i per l'inquisidor de Toulouse. Aquest jove custodia el tresor dels càtars, salvat el dia abans de la caiguda dels castell de Montségur, tresor que persegueixen les tropes d'Almeric de Gimont i l'inquisidor de Toulouse. Tot això porta als nostres herois a tornar a les aventures posant-se, altre cop, al costat dels més dèbils. Aquesta aventura i la defensa dels més nobles ideals portarà als nostres herois a la immortalitat?

QÜESTIÓ DE VALORS
DEL CONSUMISME A LA SOSTENIBILITAT
JORDI PIGEM

Títol: *Qüestió de Valors. Del consumisme a la sostenibilitat.*

Autor: Pigem, Jordi
València, Tres i Quatre, S.L. i Institut del Territori, 2010. 151 pàgines. 10€

Aquest llibre està compost de tres parts. La primera part, de tres capítols, l'autor ens invita a reflexionar sobre la nostra relació amb la realitat a raó de la crisi econòmica, ecològica, energètica i social. De manera que apunta la necessitat de canviar de valors a partir del concepte Revaluació. La segona part, de 6 capítols, l'autor assenyalava les limitacions conceptuals que el materialisme, i el seu conseqüent consumisme, tenen per poder afrontar de forma eficient la realitat. Alhora, ens acompanya en un breu, però intens, recorregut sobre la història del pensament que ha fet que en el s.XXI la nostra societat es trobi en aquest atzucac econòmic, ecològic, energètic i social. Finalment, en la tercera part, i amb 7 capítols, l'autor ens desvetlla les claus necessàries per poder realitzar un canvi de valors que ens permeti superar el materialisme i, per inclusió, el consumisme. Tota aquesta anàlisi l'autor l'enriqueix amb contínues citacions de diferents autors i pensadors, tant contemporanis com clàssics, i tot un conjunt de mapes i gràfics que ajuden i contrasten les diferents dades que l'autor aporta per justificar els seus punts de vista. És, per tant, un llibre fresc, lleuger ideal per tot/a aquell/a que desitgi pensar, repensar i canviar una societat en crisi econòmica, ecològica, energètica i espiritual.

Albert Pons Ramos

Jordi Bruguera Batalla

▶▶▶ S. I a. c.

La ciutat romana d'Empúries, que ocupa 20 hectàrees de planta rectangular i amb un fòrum a la part central, assoleix la categoria de municipi. El nucli s'expandeix extramurs i el poblament romà s'estén per les rodalies. Encara avui hi ha restes a Riells del Mig i de Dalt, Camí dels Cossis, Vinya Agustina, les Terroges, Camí dels Termes, els Recs i el Puig de les Sorres.

▶▶▶ Any 891

Les naus d'Empúries emprenen una de les expedicions més agosarades contra el domini musulmà. Una flota de quinze vaixells comandada pel comte Sunyer II ataca la població de Petxina –actual ciutat d'Almeria– des d'on els musulmans controlen el comerç marítim de la Mediterrània occidental, acabant tot amb una treva. Uns quants anys més tard, sota el califat d'Abd al-Rahman III, els musulmans atacarien les terres emporitanes. Les nostres naus serien incendiades i les infraestructures portuàries arrasades. La flota emporitana, tot i que continuaria essent una de les més poderoses, perdria bona part de la seva capacitat anterior.

▶▶▶ Any 931

El comte Gausfred I continua el trasllat de la capitat del comtat a Castelló, afavorint el monestir de Sant Pere de Rodes, que esdevindrà el més important del comtat. Fou el primer comte emporità a intitular-se “per la gràcia de Déu” i el primer en encunyar moneda pròpia prescindint del nom del rei de França.

▶▶▶ Any 991

A la mort de Gausfred I, el seu fill Hug I hereta el comtat d'Empúries (amb Peralada) i l'altre fill, Guislabert, el de Rosselló; produint-se la separació definitiva dels dos comtats.

▶▶▶ Any 1401

La casa comtal emporitana deixa de ser independent de la Corona per la mort, sense descendència, del Comte Pere II. El 2 de gener de 1402 el rei Martí I l'Humà incorpora el Comtat d'Empúries a la Corona d'Aragó i, al cap de poc, el cedeix a la seva esposa, Maria de Luna. La mort prematura d'aquesta, el 1407, provoca que el comtat retorni a la jurisdicció reial. Això farà que durant un parell d'anys el rei també ostenti el càrrec de Comte d'Empúries.

▶▶▶ Any 1601

El 29 de juny, el rei Felip III concedeix l'establiment i ús dels terrenys de la Muntanya del Montgrí fins el mar (Montgó), a Torroella de Montgrí, renovant la concessió que havia fet el seu pare, Felip II, l'any 1593. Aquest fet inicia un conflicte, no absent d'enfrontaments, violència i plets amb els “regidors de la vila d'Empúries i port de l'Escala”, que durarà més de 150 anys.

▶▶▶ Any 1691

L'Escala té 132 habitants.

▶▶▶ Any 1701.

Comença de nou la construcció de l'església parroquial de Sant Pere l'Escala després de l'ensorrament de la primera. Les obres duraran tota la primera meitat del segle.

▶▶▶ Any 1711

Segons Pella i Forgas, els francesos tenen dominat l'Empordà, fortificant especialment els ports de Roses i l'Escala. L'enginyer militar francès Jean Lacroix dibuixa a ploma amb tinta el “Plan du Village de Lescalle”, on es pot veure la distribució arquitectònica del poble en aquells moments. Damunt les seves ruïnes s'hi construirà, més tard, la que serà coneguda com la Casa Gran o can Blondel, situada a l'Olla. També dibuixa la torre del final carrer de la Torre. “Plans et Profil de la Tour du port de l'Escalle”.

▶▶▶ Any 1721

Els germans Claude, François i Felix Masse dibuixen a ploma amb tintes de colors el “Plan d'une partie du boug de L'Escal, a 3 lieues de Roses, sur la cotê de la mer mediterrannée en Catalogne” El text del plànol, traduït del francès, diu així: “Llindant aquesta vila hi havia una casa d'esbarjo pertanyent al baró de Croye, que fou fortificada el 1711 per facilitar els combois de Roses a Girona...”.

▶▶▶ Any 1751

Són suspesos interinament els drets dels escalencs sobre la Muntanya Gran, concedits l'any anterior.

▶▶▶ Any 1761

Finalitza la construcció de la façana de l'església parroquial de l'Escala.

▶▶▶ Any 1821

El rossellonès Jaume Josep Cassanyes s'exilia a l'Escala entre 1821 i 1830, on exerceix de barber-cirurgià i reuneix entorn seu un grup progressista. Cassanyes (1758-1843) va ser batlle de Canet en esclatar la Revolució Francesa, membre del districte i del directori de Perpinyà i diputat a la Convenció Nacional el 1792. Durant el procés contra Lluís XVI votà a favor de l'execució del rei. També va votar a favor de la destitució de Robespierre, cosa que li va permetre continuar la seva carrera política. Més tard marxà al front dels Alps, on les tropes de la República lluitaven contra les potències de l'Europa absolutista. Després d'haver estat diputat al Consell dels Cinc-Cents en temps del Directori, tornà a Canet, on va exercir de jutge de pau de Perpinyà i conseller d'arrondissement (de barri). El 1813, sota l'imperi de Napoleó, fou elegit de nou alcalde de Canet. El 1816 seria expulsat de França, arribant a l'Escala després de passar una temporada a Suïssa.

▶▶▶ Any 1871

En compliment de l'article tercer de la Llei Electoral de 23 de juny de 1870, l'escalenc Ramon Oliveras hi figura com el 20è major contribuent de la província de Girona en el conegut com "Subsidi Industrial i de Comerç". La candidatura republicana guanya les eleccions generals del 8 de novembre de 1871 a l'Escala.

▶▶▶ Any 1891

El diputat conservador a Corts pel districte de Torroella, Robert Robert Surís, marquès de Robert, comte de Torroella i comte de Serra i Sant Iscle, presenta una proposició de llei perquè el projecte de carretera de l'Escala a Banyoles per Camallera sigui inclòs al Pla General de Carreteres de l'estat. Es constitueix el Comitè local de la coalició republicana. Presidents honoraris: Marquès de Santa Marta, Ramon Chies, Manuel Morayta i Pere Ramos Donjó. President efectiu: Pere Brugués Sureda. Vicepresident: Salvador Teixidor Casademont. Vocals: Jaume Campsolinas Ubach, Antoni Artigas Ramos i Josep Terradas Guri. Secretari: Pere Tasis Juli.

▶▶▶ Any 1901

Dilluns, 10 de setembre. Cau una espectacular pluja de llagostes. Els especialistes afirmen que les llagostes intueixen els canvis climatològics molt acusats. L'endemà comença una espectacular tempesta de vent i pluja.

▶▶▶ Any 1921

Després de llargues negociacions, la Junta de museus compra per 15.000 pessetes la propietat que Pere Villanueva posseïa dins l'àmbit de la ciutat romana número 1 i que ell mateix havia excavat a finals del segle XIX i principi del XX.

▶▶▶ Any 1931

L'Escala compta amb tres escoles: la dels nens, situada al carrer de l'Ave Maria, tenia 3 mestres; la de nenes, del carrer Codolar, tenia dues mestres i al carrer Poca Farina hi havia la tercera classe de nenes, les més grans d'edat. Amb el restabliment de la Generalitat de Catalunya, a conseqüència de les eleccions de 1931, la proclamació de la República del 14 d'abril i l'aprovació de l'Estatut, Empúries passa a ser gestionada per la Generalitat i Josep Puig i Cadafalch torna a fer-se càrrec, temporalment, de la direcció de les excavacions arqueològiques.

Consell de redacció

EMPÚRIES, REALITATS DEL PRESENT I PENSAMENTS DE FUTUR

INTRODUCCIÓ

És un honor per a mi iniciar aquest apartat anomenat "Camí d'Empúries" que serà, a partir d'aquest número 2 de la revista *Camí de Ronda. L'Escala: història, vida i patrimoni*, un lloc de difusió i de divulgació de tot allò que estigui relacionat amb Empúries. És una idea excel·lent del bon amic, Rafel Bruguera, coordinador de la revista, al qual agraeixo la seva invitació. "Camí d'Empúries", l'antic camí que des de fa segles ha connectat l'Escala amb Sant Martí d'Empúries -i que s'endinsa dins del conjunt arqueològic emporità-, ha de servir també per reflexionar sobre el futur d'Empúries i, sobretot, per fer més fortes les relacions entre l'Escala i Empúries, els lligams dels quals s'han fet més estrets en els darrers anys.

Volem en aquest article donar a conèixer, de forma molt ràpida, les darreres actuacions efectuades al conjunt arqueològic d'Empúries, amb motiu de la commemoració del centenari de l'inici oficial de les excavacions arqueològiques, que, com és ben sabut, es van iniciar el dia 23 de març de l'any 1908. La recuperació d'Empúries s'inclou dins del moviment cultural noucentista, moviment que sorgí a Catalunya en els primers anys del segle XX. L'impulsor de la recuperació emporitàna va ser l'arquitecte Josep Puig i Cadafalch, amb el recolzament d'Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, i el suport als treballs de camp d'Emili Gandia. Des de l'any 1908 fins a l'actualitat, Empúries ha estat gestionada per diferents institucions públiques, segons els avatars polítics de la Catalunya del segle XX. Actualment, Empúries és una seu del Museu d'Arqueologia de Catalunya, una entitat autònoma adscrita al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Vista actual del conjunt arqueològic d'Empúries / MAC-Empúries.

Avui entenem el conjunt arqueològic d'Empúries com una realitat que va més enllà dels límits administratius actuals del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries i més enllà del seu passat grec i romà. El Pla Director d'Empúries, que ha determinat les línies de recerca, documentació, conservació i difusió d'Empúries a partir de l'any 1998, proposava incorporar en el seu marc d'actuació els períodes històrics anteriors a la fundació de l'empori grec, que només s'entén en el context cultural indígena amb el qual va interactuar; els períodes corresponents a l'Antiguitat tardana (quan Empúries va ser seu episcopal), a l'Edat Mitjana (quan Empúries va ser capital d'un dels comtats francs i després d'un dels primers comtats catalans), a l'Edat Moderna (quan des d'Empúries es funda el nucli de l'Escala al segle XVI) i a l'època contemporània, facilitant d'aquesta forma l'enllaç entre el passat i el present. Per aquesta raó, el conjunt arqueològic d'Empúries no quedava restringit als límits actuals de la Neàpolis i de la ciutat romana, sinó que englobava els diferents assentaments que s'ubiquen a Sant Martí d'Empúries, al turó d'Empúries i al de les Corts, al llogarret de Cinclaus i al nucli urbà de l'Escala, al qual hem d'incorporar també la muntanya de Vilanera.

La commemoració del centenari de les excavacions d'Empúries va servir per fer realitat moltes de les propostes determinades al Pla Director, no únicament les vinculades amb la recerca, sinó també amb l'ordenació de les infraestructures de serveis i amb els equipaments necessaris per al futur desenvolupament del conjunt arqueològic.

EL RETORN DE L'ESCLAPI

Els actes commemoratius es van iniciar amb el retorn a Empúries, el dia 15 de març de 2008, de l'estàtua original del déu grec de la medicina, Asclepios, trobada l'any 1909 a la zona dels santuaris de la Neàpolis emporitàna i que es trobava exposada a la seu de Barcelona del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Aquesta era una antiga reivindicació del territori que havia generat un debat continu i que, un cop recuperades les institucions democràtiques, cada vegada es feia més evident que calia la seva exposició pública al Museu d'Empúries. La Comissió de Política Cultural del Parlament de Catalunya, en la seva sessió del 17 de novembre de 2004, va aprovar una proposició que instava al Govern a estudiar l'agrupació de les col·leccions arqueològiques del Museu d'Arqueologia de Catalunya i valorar especialment el retorn de l'estàtua d'Asclepi a la seu d'Empúries. L'any 2006 es va acordar per part del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya que l'Asclepi tornaria a Empúries l'any 2008 amb motiu de la celebració del centenari.

Amb aquesta finalitat es va endegar l'any 2006 un ambiciós projecte de restauració de l'estàtua, mitjançant un conveni de col·laboració entre el Museu Nacional d'Art de Catalunya i el Museu d'Arqueologia de Catalunya, que comportava, entre altres actuacions, l'estudi dels marbres utilitzats, la neteja de tots els elements conservats de la mateixa, l'eliminació d'antigues restauracions i la integració de tots els fragments conservats, tant a Barcelona com a Empúries, entre ells els braços originals de l'estàtua que havien estat exposats en una vitrina situada junt a l'estàtua. Així mateix, es va crear una comissió d'especialistes que van afrontar l'estudi de l'estàtua des de diferents punts de vista (iconogràfics, històrics, cronològics), els resultats dels quals es van fer públics a l'exposició

"L'Esculapi. El retorn del déu", que va estar a la seu de Barcelona del MAC des del dia 27 d'octubre de 2007 al 17 de febrer de 2008, exposició de la qual es va editar un acurat catàleg.

En síntesi, es va acordar que es tractava d'una estàtua grega del segle II a.C., formada per dos blocs de marbre diferents, el superior per marbre de la illa grega de Paros i la part inferior per marbre de la pedrera àtica del Pentèlic. L'estàtua anava pintada, tot i que ha desaparegut la totalitat dels colors, alguns dels quals, com el color marró de les sandàlies ha pogut ser determinat gràcies a la fotografia de fluorescència ultraviolada. Així mateix, es va proposar que va ser obrada en un taller d'escultura grec, segurament de l'illa de Delos on, en aquest

L'estàtua del déu Asclepi un cop finalitzats el treballs de restauració / MAC-Empúries.

moment hel·lenístic confeccionaven escultures amb fragments de marbre de procedència diversa, i que va ser adquirida pels grecs emporitans per formar part d'un dels seus santuaris de la Neàpolis. Respecte a l'atribució de l'estàtua no es va aconseguir arribar a un consens. Mentre que uns investigadors continuen pensant que es tracta d'un Asclepi, altres pensen i defensen que es tracta d'una estàtua de Serapis, una divinitat alexandrina, el culte de la qual està ben documentat a Emporion per troballes epigràfiques. També s'ha proposat que fos una estàtua d'un Agathos Daimon, una divinitat protectora de la ciutat, o fins i tot que es tracta d'una estàtua sincrètica que tant podia representar a Asclepi, com a Serapis o com a Júpiter. El tema, doncs, continua obert.

Paral·lelament, a Empúries s'havia iniciat la reforma de la sala de l'audiovisual multivisió, creat l'any 1992, per adequar-la en la sala de l'exposició permanent de l'Asclepi. Aquesta nova adequació museogràfica (finançada per la Diputació de Barcelona) comportava la ubicació de l'estàtua

d'Asclepi al fons de la mateixa, amb l'exposició en vitrines d'altres materials escultòrics trobats amb ella i un muntatge audiovisual que explica la ubicació de l'estàtua dins d'un dels santuaris del sector sud de la Neàpolis, la seva troballa i la seva història fins als nostres dies.

El retorn de l'Asclepi a Empúries va ser especialment emotiu i va causar una gran expectació. La nova imatge de l'estàtua, amb els braços originals integrats, va ser també objecte de comentaris diversos, atès que la icona significativa de la mateixa havia estat fins aquest moment la d'una estàtua clàssica sense braços. El déu va tornar al seu santuari i a la seva ciutat i Empúries disposa des d'aquell mes de març de 2008 d'una nou atractiu cultural per als visitants del conjunt arqueològic que ajuda a entendre la societat grega emporitana del segle II aC.

L'EDIFICI DELS MAGATZEMS ARQUEOLÒGICS

Un dels equipaments que s'han construït i que ja està operatiu és l'edifici del nou magatzem arqueològic, dissenyat pel despatx d'arquitectura Brufau, Obiol, Moya i Associats i finançat íntegrament pel Museu d'Arqueologia de Catalunya. Aquest nou edifici, inaugurat al mes de juny de 2009, era imprescindible per diverses raons. La primera, perquè no hi havia cap més espai a Empúries per dipositar els materials arqueològics que s'anaven recuperant amb els projectes d'excavació en marxa. La manca de magatzems arqueològics hagués obligat a aturar els treballs d'excavació. La segona raó, perquè calia unificar en un únic edifici els materials arqueològics d'Empúries, ubicats en quatre espais diferents i sense cap connexió entre ells, fet que impossibilitava la correcta gestió, conservació i consulta pública dels materials. La tercera raó, perquè la unificació dels materials en el nou edifici permet alliberar els quatre antics espais de magatzem, fet que permetrà, un cop estiguin enllestits els projectes corresponents, l'ampliació de l'exposició permanent del museu, la creació d'una sala d'exposicions

La nova sala de l'exposició permanent del MAC-Empúries amb l'estàtua original d'Asclepi / Foto: J. Curto, MAC-Empúries.

temporals i la ubicació dels tallers didàctics, instal·lacions que són absolutament necessàries per donar uns serveis culturals de qualitat.

L'edifici dels magatzems arqueològics és un edifici subterrani, situat entre l'actual museu monogràfic i el sector nord-oest de la Neàpolis, a l'antiga zona portuària, amb la finalitat que no sigui visible exteriorment i d'evitar el seu impacte visual sobre el paisatge i les edificacions històriques. De fet, la construcció es situa sota l'anterior terrassa de connexió entre la Neàpolis i la ciutat romana. L'edifici consta de dues plantes subterrànies, d'uns 1000 metres quadrats, per a la instal·lació d'armaris compactes per l'emmagatzematge de materials arqueològics, una sala de consulta per als investigadors i la gestió dels materials, dependències de servei i una càmera climatitzada per a la conservació dels objectes que requereixen una temperatura i humitat constants. La seva construcció ha permès també connectar a la xarxa pública del clavegueram de Sant Martí d'Empúries les aigües residuals del museu que, fins a l'any 2009, anaven dipositades a uns pous cecs dins del mateix jaciment arqueològic.

El nou edifici dels magatzems arqueològics d'Empúries un cop finalitzada la seva construcció. / Foto: J. Curto, MAC-Empúries.

La construcció d'aquest equipament va deparar una important troballa arqueològica. En efecte, totes les dades de les quals disposaven d'aquest sector on s'havia plantejat la construcció de l'edifici dels magatzems, apuntaven que no hi havia restes arqueològiques, atès que havien estat afectades per la construcció d'una important cisterna efectuada pel monjo servites que es van instal·lar en aquest sector del jaciment al segle XVII i per la construcció d'un enorme dipòsit d'aigua construït per Martín Almagro a mitjans del segle XX. Desmuntades aquestes estructures es va poder detectar que encara es conservaven importants restes arquitectòniques d'aquest sector nord-occidental de la ciutat grega d'Emporion, amb una seqüència estratigràfica que abraça des del segle VI aC fins a l'època tardoromana (segles IV-VII dC). Entre elles, per la seva importància, cal destacar l'existència de les estructures de tancament del port grec de la Neàpolis per la seva banda nord d'època grega (segles VI-V aC), amb un interessant santuari portuari, i les reformes urbanes produïdes en aquest sector en la primera meitat del segle II aC, que van comportar la construcció d'una monumental torre d'angle, d'una nova muralla que tancava la ciutat per la banda oest i d'un complex sistema d'accés (amb escales i replans) que connectaven

les terrasses orientals de la ciutat amb aquest sector concret del port. Totes aquestes estructures han estat correctament excavades i molt ben conservades in situ, sense que hagin estat afectades per la construcció de l'edifici, que va ser desplaçat uns quants metres cap a oest del seu emplaçament originari. Un cop s'executi el corresponent projecte de restauració i musealització d'aquestes estructures seran incorporades a l'itinerari de visita pública i constituïran un element bàsic per a la interpretació del tancament nord de la Neàpolis d'Empúries i l'existència de les seves instal·lacions portuàries.

EL CENTRE DE RECEPCIÓ DE VISITANTS

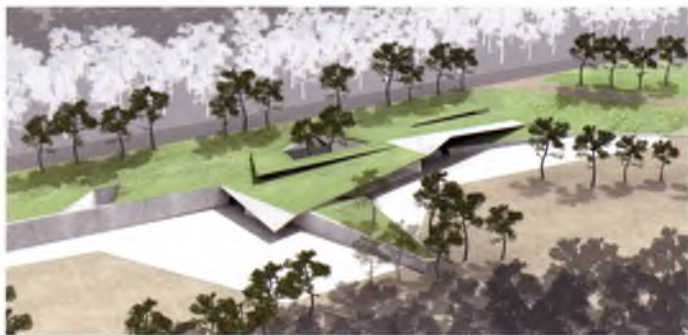
També, entre els equipaments projectats amb motiu del centenari, cal destacar la construcció del nou centre de visitants d'Empúries, ubicat a l'entrada del conjunt arqueològic, redactat pel despatx d'arquitectura de Josep Fuses i Joan Maria Viader. Aquest centre de recepció de visitants era també una reivindicació històrica d'Empúries, atès els moltíssims problemes que implicaven per els més dels 200.000 visitants l'entrada al conjunt arqueològic i la realització d'una visita en condicions. Tots recordem les interminables cues que es produïen als mesos d'estiu a

l'entrada del recinte arqueològic, on es barrejaven els automòbils de les persones que anaven a les platges properes i els que volien accedir al museu. També, la manca d'informació que disposaven els visitants respecte al lloc al qual accedien donat que per qüestions d'espai només es disposava d'un petit espai per controlar l'entrada dels visitants i donar-los un tríptic d'informació. També, la manca d'uns serveis (lavabos, cafeteria, consigna) que fes més fàcil i més còmoda la visita a un jaciment de considerables dimensions. I sobretot, la manca d'un espai en el qual es disposés d'una informació preliminar sobre el context històric de la ciutat grega i romana, sobre la forma d'interpretar les restes arquitectòniques que visitarien i sobre la resta dels equipaments i serveis existents dins del conjunt arqueològic, informació imprescindible per garantir la planificació de la visita i, sobretot, per poder copsar la realitat històrica del lloc i la seva comprensió.

L'edifici està situat al sector sud de l'entrada al jaciment ocupant part d'un solar de propietat municipal que ha estat cedit per a la seva construcció i com a zona per a l'aparcament públic. El seu finançament ha estat possible gràcies a la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya i al Ministeri de Foment, a través de

l'1 per cent cultural. L'edifici, amb un superfície total construïda de 860 metres quadrats i una superfície útil de 720 metres quadrats, s'adossa a una de les terrasses que es troben entre la carretera de l'actual accés al Museu i les pinedes que formaran part dels futurs aparcaments amb una coberta vegetal que minimitza el seu impacte visual i que, de fet, amaga la construcció, donant una continuïtat a les zones enjardinades existents. La voluntat de no fer-se visible és obvia com també de no interferir la percepció urbanística i arquitectònica de les antigues ciutats grega i romana.

El centre, la primera pedra del qual es va posar al mes de juny de 2010, serà operatiu l'any 2012 i té els següents espais de servei: una sala de recepció i d'informació als visitants, un espai de consigna per a què els grups d'estudiants i visitants puguin deixar les seves bosses i motxilles, una botiga de records, un espai museogràfic introductor sobre l'evolució històrica d'Empúries; uns lavabos públics, un petit magatzem de servei, una sala de climatització i un bar-restaurant. Un pati interior, com si es tractés d'un atri romà, permet la il·luminació i la ventilació de la sala de recepció i d'informació i del passadís que condueix a la resta de dependències. La construcció del centre de recepció de visitants, com

Recreació virtual del nou centre de recepció de visitants d'Empúries, en fase de construcció. / Imatge: Fuses i Viader, arquitectes.

va succeir amb l'edifici dels magatzems arqueològics, va comportar l'excavació arqueològica de 2.460 metres quadrats a l'estiu de 2010, en aquest sector suburbà de l'antiga Emporion, amb resultats també de gran importància històrica. En efecte, s'ha excavat una àmplia necròpolis d'inhumació d'època romana alto-imperial (segle II dC), amb una metodologia actual que facilitarà l'estudi antropològic de les persones inhumades i l'estudi exhaustiu dels seus aixovars funeraris (ceràmiques, monedes, vidres, objectes de bronze, etc), que formen a partir d'ara, part de les col·leccions arqueològiques del MAC-Empúries. Per sota de la necròpolis romana han aparegut diverses estructures relacionades amb instal·lacions industrials (forn, dipòsits d'aigua, retalls de la roca i abocadors industrials) que daten d'època romano-republicana (segles II-I aC) i que perduren fins al segle I dC. Un impressionant dipòsit d'aigua, amb un àmbit de treball relacionat amb ell, al sector nord, restarà visible a partir d'ara, incorporat a les noves instal·lacions museístiques. Finalment, sota d'aquestes estructures industrials, sobre la roca afectada en gran part per les mateixes, s'ha documentat una interessant necròpolis d'inhumació d'època grega (segles V-III aC), amb els seus corresponents aixovars funeraris que completaran les col·leccions de materials grecs del Museu d'Empúries.

Una de les inhumacions infantils de la necròpolis romana del segle II dC, excavada en el sector en el qual es construeix el centre de recepció de visitants d'Empúries. / MAC-Empúries.

ELS ACCESSOS A EMPÚRIES I LES ZONES D'APARCAMENT

Finalment en l'apartat d'equipaments i millores efectuades arran de la celebració del centenari, cal assenyalar també el projecte d'ordenació dels accessos i aparcaments d'Empúries, redactat per l'arquitecte Alfred Fernández de la Reguera, per encàrrec de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de l'Escala. La materialització d'aquest projecte és vital per garantir l'ordenació de l'entorn del conjunt arqueològic i la dignificació dels accessos a Empúries i a les platges properes. El projecte proposa ordenar l'entrada a Empúries, des del carrer Josep Puig i Cadafalch com també l'accés a les platges i als equipaments existents, principalment a l'Hostal Empúries. Proposa també ordenar els aparcaments actuals que es troben al costat del passeig marítim i la primera línia de costa per retirar-los a una zona interior entre l'antic camí d'Empúries i l'actual carrer Josep Puig i Cadafalch, amb la finalitat de neutralitzar l'impacte visual negatiu dels vehicles i la recuperació del paisatge que envolta el conjunt arqueològic i les dunes de les platges. Aquest projecte es troba actualment en marxa i part dels aparcaments, entre ells el de l'Hostal Empúries, ja s'han situat en aquesta segona línia interior.

EL FÒRUM DE LA CIUTAT ROMANA

En relació a les actuacions efectuades que afecten directament les restes arqueològiques d'Empúries cal assenyalar que gràcies al centenari d'Empúries s'ha pogut finalitzar el "Projecte de restauració, consolidació i adequació museogràfica del fòrum romà d'Empúries", redactat l'any 2001 per l'equip tècnic del MAC-Empúries (X. Aquilué, P. Castanyer, J. Monturiol, M. Santos i

KIBUC Sancho

sancho@kibuc.com
Closa d'en Llop 1, 17130 l'Escala
tel. 972 770 485
fax 972 772 705
www.kibuc.com

Estat actual del fòrum romà d'Empúries, finalitzats els treballs de restauració i adequació arquitectònica. / Foto: J. Curto, MAC-Empúries.

J. Tremoleda) i el despatx d'arquitectura de Lola Domènech. Les inversions efectuades per la Generalitat de Catalunya, a través del Museu d'Arqueologia de Catalunya i la Direcció General del Patrimoni Cultural i el Ministerio de Fomento, a través de l'1 per cent cultural, han permès obrir als visitants aquest conjunt arquitectònic el mes de desembre de 2009, el qual va ser inaugurat oficialment el dia 4 de juny de 2010.

El fòrum, excavat en la seva totalitat i que va ser descobert l'any 1964, és l'únic a Catalunya que es conserva en tota la seva extensió. El fòrum era el centre polític, social, econòmic i religiós de la ciutat romana, el centre neuràlgic de totes les activitats urbanes. Amb una superfície de 10.000 metres quadrats ocupava quatre insulae o illes de cases de la ciutat romana d'Empúries, construïda a

inici del segle I aC. En el fòrum es conserva la plaça central destinada a les celebracions religioses i polítiques (area), la basílica jurídica (edifici destinat a l'administració de justícia), la cúria (edifici on es reunien els magistrats de la ciutat), un gran temple central i una sèrie de petits temples que delimitaven una àrea sacra al nord del conjunt arquitectònic i diferents espais destinats a activitats comercials (tabernae). La gran plaça central estava envoltada per un pòrtic que es trobava a una cota més elevada i al qual s'accedia a través de tres esgraons perimetrals. La zona religiosa del sector nord estava tancada també per un pòrtic (avui desaparegut) que es sustentava sobre una gran estructura subterrània (criptopòrtic), la qual sí que s'ha conservat i constitueix un dels edificis més espectaculars de l'Empúries romana. Totes aquestes construccions presentaven un estat de conservació molt precari, degut al procés d'espoli i de destrucció que van patir arran de l'abandonament del fòrum, ja en època romana. Per això, un cop finalitzats els treballs d'excavació arqueològica l'any 2000, calia efectuar un projecte de restauració del conjunt arquitectònic amb dos objectius principals: garantir la conservació de les estructures originals del fòrum i facilitar als visitants d'Empúries la seva correcta interpretació. Per aquest motiu, els treballs efectuats han consistit bàsicament en la restauració dels elements conservats in situ (com ara mosaics, paviments, murs, columnes, etc), en la recuperació de les cotes de circulació originària dels diferents edificis i espais, en la restitució de les estructures desaparegudes, o part d'elles, per facilitar la identificació dels edificis antics, en la correcció d'algunes intervencions de restauració efectuades el segle passat i que no reflectien la realitat del monument (com ara la reconstrucció del pòrtic meridional);

en la introducció de panells d'informació i senyalització que ajuden a identificar i entendre els diferents espais del fòrum. La restauració del fòrum ha estat respectuosa, com no podria ser d'una altra forma, no únicament amb les estructures i elements originals, sinó també amb l'entorn de la ciutat romana, defugint de les restitucions en alçada i amb obra nova dels edificis documentats, que haguessin provocat un fort impacte visual en el paisatge. Únicament, es va optar per mantenir la restitució del sector del pòrtic meridional, convenientment corregida, per raons històriques: des dels inicis dels anys 70 del segle passat, el pòrtic restaurat del fòrum d'Empúries es va convertir en un dels símbols i de les imatges identificatives de la ciutat romana i es va considerar convenient mantenir aquest referent emporità.

L'ÍNSULA 30 DE LA CIUTAT ROMANA

Altres projectes d'excavacions arqueològiques han pogut avançar amb força amb motiu del centenari d'Empúries, com ara l'excavació dels carrers que delimiten l'anomenada ínsula 30 de la ciutat romana d'Empúries, amb una aportació econòmica de la Diputació de Girona. L'excavació dels carrers d'aquesta illa situada al nord del fòrum, en la qual s'han trobat les termes públiques de l'Empúries romana, és imprescindible per tancar

aquest projecte de recerca i poder redactar el projecte de restauració i d'adequació de les estructures conservades. Però, sobretot, per plantejar un nou itinerari de visita a la ciutat romana que connecti tots els sectors excavats fins ara seguint la trama dels carrers d'època antiga, amb la seva cota de circulació originària i accedint als diferents espais urbans (cases, termes, fòrum,...) per als mateixos accessos i portes que van accedir els antics emporitans. Aquest plantejament farà comprensible l'urbanisme i la realitat arqueològica de la ciutat romana de la qual resta encara per excavar més del 80 per cent de la seva extensió.

UNA VALORACIÓ

Les inversions efectuades a Empúries en els darrers anys eren imprescindibles per adaptar el conjunt arqueològic a les necessitats de la societat actual. El volum de visitants anuals que té Empúries, amb una mitjana de 200.000 visitants a l'any (dels quals 35.000 són escolars) i amb una forta concentració a l'època estival, feia necessari disposar d'uns accessos ordenats, d'unes instal·lacions de recepció i d'uns espais d'interpretació previs que ajudessin a contextualitzar les restes arquitectòniques que veuran els visitants al llarg de l'itinerari per la ciutat grega i romana i que facilitin i facin agradable la seva estada al conjunt. L'ordenació

dels accessos i dels aparcaments d'Empúries i el nou centre de recepció de visitants permetran assolir aquests objectius. La construcció del nou edifici dels magatzems arqueològics ha permès continuar amb els treballs d'excavació arqueològica, gestionar correctament tots els objectes recuperats en les excavacions però, sobretot permet alliberar nous espais que serviran per explicar millor la història d'Empúries amb una ampliació de l'exposició permanent i l'adequació d'una sala d'exposicions temporals i d'unes noves aules didàctiques per a les escoles. El retorn de l'Asclepli i la seva exposició en la sala del seu nom és un nou atractiu per tornar a visitar Empúries i contemplar un dels símbols del passat grec del nostre país. Els nous projectes de restauració i musealització de les zones excavades, com el fòrum de la ciutat romana, són bàsics per fer comprensible i entenedor als visitants no especialitzats les restes arquitectòniques del passat i per obrir noves zones de visita del jaciment. Les noves excavacions arqueològiques, imprescindibles per avançar en el coneixement científic de la història d'Empúries, permeten recuperar els objectes que van fer servir els antics emporitans i que seran exposats en un futur en el Museu, bé en l'exposició permanent o bé en exposicions temporals. Permeten també posar al descobert noves zones del jaciment que seran musealitzades i incorporades a la visita pública, per fer-la més complexa i més rica culturalment. I tot això amb l'esperança que els visitants d'Empúries surtin del conjunt arqueològic amb la consciència que han après coneixements sobre les societats del passat que no coneixien, que el seu bagatge cultural ha crescut mentre gaudien d'un dia de lleure i que els serveis que els ha ofert el museu els ha permès passar un jornada tranquil·la i agradable en un jaciment únic envoltat d'un paisatge

també únic. I, sens dubte, la presència constant d'aquests visitants repercutirà de forma beneficiosa en l'economia local, bàsicament en el sector serveis i en la resta dels equipaments del patrimoni cultural i natural existents en el territori, que també seran objecte d'atenció per aquests visitants si es sap coordinar una oferta cultural atractiva.

REFLEXIONS DE FUTUR

Com podem potenciar i connectar un conjunt arqueològic com Empúries als interessos de la nostra societat del segle XXI cada cop més immersa i depenent de les tecnologies de la informació i de la comunicació? És clar que un dels reptes d'Empúries és posicionar-se dins la xarxa, amb una pàgina web potent, i explotar les possibilitats que permet a la tecnologia actual fer entendre com era la ciutat en l'època antiga, com va evolucionar, com van viure els seus habitants, quina funció tenien els espais arquitectònics que s'han conservat, avui en ruïnes, quins objectes s'han recuperat de les excavacions i per a què servien. Una finestra al món, interactiva i completa, que pugui apropar Empúries a qualsevol persona connectada a la xarxa i que, alhora, el motivi a visitar-la. De la mateixa manera, els recursos museogràfics del conjunt arqueològic han de desenvolupar-se en aquesta línia, facilitant als visitants informació personalitzada (a través dels telèfons intel·ligents, smartphones), panells d'informació interactiva dins del jaciment (amb restitucions virtuals amb realitat augmentada que expliquin com eren realment les restes conservades) i del museu monogràfic. Aquesta aposta d'introduir Empúries a les noves tecnologies ha de ser clara i, malauradament, és un dels objectius que ha estat impossible assolir en els darrers anys.

Les excavacions de l'Ínsula 30 de la ciutat romana, on es troben les termes públiques, seran properament visitables un cop finalitzi el projecte de restauració i museització de les restes descobertes. / MAC-Empúries.

També s'ha de reflexionar sobre què volem que expliqui l'Empúries del segle XXI. La recuperació noucentista d'Empúries va implicar la descoberta de les restes arquitectòniques i de la cultura material dels antics grecs emporitans i dels posteriors habitants romans com a proves fefaents d'aquesta realitat històrica. Les arrels de Catalunya s'endinsaven en el passat grec testimoniats per Emporion i la seva relació amb el llegat clàssic era evident com demostraven les troballes gregues i romanes del jaciment. Al llarg del segle XX, aquesta visió excessivament arqueològica s'ha imposat en el jaciment i en el seu llegat cultural. Però el valor i la riquesa d'Empúries no són únicament les restes materials que han sobreviscut al pas del temps (murs, paviments, elements arquitectònics, ceràmiques,

monedes, vidres,...) i que ens ajuden, parcialment, a reconstruir la vida de la societat antiga. Hem de repensar Empúries i potenciar i explicar altres herències culturals del seu llegat grec i romà, tant o més importants que les que s'han conservat materialment. La poesia, el teatre, la música, l'oratòria, l'esport o la dansa, tal i com l'entendem avui, van entrar per l'Emporion grega i van continuar essent presents en l'Emporiae romana. L'organització política, els serveis municipals, la multiculturalitat, els conflictes i les relacions de convivència de diferents cultures van estar sempre presents a Empúries. Són aspectes que ens apropen molt més a les societats del passat perquè són aspectes de les nostres preocupacions actuals que es poden explicar gràcies a les noves tecnologies i que permeten convertir

Empúries en el marc idoni per desenvolupar activitats culturals vinculades amb aquest llegat immaterial.

També un dels reptes de futur, que determinarà en gran mesura l'adaptació del conjunt arqueològic i la seva supervivència i connexió amb les demandes de la societat, és cercar la fórmula de gestió administrativa que li permeti prendre decisions de forma autònoma i trobar solucions immediates als reptes plantejats. L'estructura actual d'organització d'Empúries, una seu del Museu d'Arqueologia de Catalunya, una entitat autònoma del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya que gestiona diferents jaciments i museus arqueològics de Catalunya, no és la més correcta, supeditada a una

El logotip del Centre « Iberia Graeca » està inspirat en un bronze grec, trobat a Royos (Múrcia), que representa un centaure.

Les ceràmiques gregues trobades a les excavacions d'Empúries formaran part de la base documental d'Iberia Graeca, com aquest cràter de columnes de ceràmica àtica amb figures roges del segle V aC. / MAC-Empúries.

direcció i administració centralitzades a Barcelona. En aquest sentit, s'ha de potenciar molt més les relacions entre Empúries i l'Escala, amb una incorporació real de l'Ajuntament de l'Escala en les polítiques del conjunt arqueològic, sobretot les relacionades amb la difusió i la promoció dels valors culturals, naturals, paisatgístics i culinaris del terme municipal i del territori més immediat, sense oblidar una oferta de qualitat destinada al turisme de sol i platja, el qual, com s'ha demostrat en els darrers anys, no és incompatible amb un turisme cultural de qualitat. Ambdós es complementen i es necessiten.

I JA PER FINALITZAR, només comentar que un dels altres projectes de futur que estaven dins de les activitats planificades per la commemoració del centenari de les excavacions d'Empúries s'ha fet realitat. Es tracta de la posada en marxa del centre "Iberia Graeca", creat pel Ministerio de Cultura i el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (BOE 56 de 6/3/2007), per al desenvolupament de projectes de recerca, documentació, conservació i difusió del patrimoni arqueològic grec de la península Ibèrica. Aquest centre, al qual s'ha incorporat també l'Ajuntament de l'Escala i que estarà ubicat físicament a la Casa dels Forestals de Sant Martí d'Empúries, té com a objectius:

1.- Crear i mantenir una web (www.iberiagraeca.org) en la qual es pugui disposar de tota la informació proporcionada per l'arqueologia sobre la cultura material grega de la península Ibèrica. La base documental presenta els diferents objectes que van formar part del comerç grec (ceràmiques, monedes, inscripcions, escultures, elements arquitectònics,...) amb les seves fitxes de documentació, aparell gràfic i procedència, per facilitar la seva investigació i difusió a través d'Internet. La web també informa de les novetats de l'arqueologia grega a Espanya i Portugal, sobre els museus, col·leccions

i jaciments arqueològics i sobre les publicacions científiques relacionades amb el patrimoni cultural grec.

2.- Desenvolupar els projectes de recerca propis que facilitin el coneixement de la presència cultural grega i la seva interacció amb les societats de la península Ibèrica en època antiga.

3.- Potenciar els projectes de recerca de l'Estat espanyol en l'arqueologia grega mediterrània, establint col·laboracions culturals amb les diferents institucions científiques i Universitats que desenvolupen aquesta línia d'investigació.

4.- Formar a joves investigadors dins del camp de l'arqueologia grega i vincular-los als diferents projectes de documentació i recerca del centre.

5.- Disposar d'un programa de difusió cultural i social del llegat comú grec a la Mediterrània, com a element de cohesió de la identitat cultural mediterrània.

El centre, que es desenvolupa a través de la xarxa i que compta ja amb diversos documentalistes treballant a diferents institucions de l'Estat espanyol, al qual s'incorporarà properament l'Estat portuguès, vol ser un exponent dels nous sistemes de recerca, documentació i difusió del patrimoni cultural a través de la xarxa.

L'elecció de la ubicació d'aquest centre a Sant Martí d'Empúries, en l'antiga Palaïapolis d'Emporion, la colònia grega documentada més occidental de la Mediterrània, és una bona notícia per a Empúries, per a l'Escala, per a l'Empordà i per a Catalunya i, sens dubte, significarà un salt qualitatiu en la difusió del nostre patrimoni cultural.

Xavier Aquilué
Responsable científic del centre Iberia Græca
Director del MAC-Empúries

JUHE
PASTISSERIA - BOMBONERIA

Pl. de la Sardana, s/n
L'ESCALA - Tel. 972 770 364
www.pastisseriajuhe.com

BIBLIOGRAFIA

AAVV, *Imatges d'Empúries*, Barcelona, 1993.

AAVV, *Josep Puig i Cadafalch, Empúries i l'Escala*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2001.

AAVV, *La Flama Olímpica a Empúries i l'Escala, deu anys després (1992-2002)*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2002.

AAVV, *Forum Emporiae MMIV. El fòrum romà d'Empúries, 2004 anys d'història*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2004.

AAVV, *L'Esculapi, el retorn del déu*, Catàleg de l'exposició, MAC-Barcelona, Barcelona 2007.

AAVV, *Dossier: Empúries, cent d'anys d'excavacions*, Revista de Girona 244, Girona, 2007, 74-97.

AAVV, *100 anys d'excavacions arqueològiques a Empúries (1908-2008)*, Catàleg de l'exposició, MAC-Empúries i Ajuntament de l'Escala, Girona, 2008.

AQUILUÉ, X., *Pla Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries. Un projecte pel Primer Centenari de la recuperació d'Empúries (1908-2008)*. Vol. I: Proposta dels programes de recerca, documentació, conservació i difusió d'Empúries, Generalitat de Catalunya, Empúries, 1998.

AQUILUÉ, X., (dir.), *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996)*. De l'assentament precolonial a l'Empúries actual, *Monografies Emporitanes* 9, Girona, 1999.

AQUILUÉ, X., *El conjunto arqueológico de Empúries. Nuevas propuestas y planteamientos para el siglo XXI*, *MARQ. Arqueología y Museos* 03, Museo Arqueológico de Alicante, Alicante, 2008, 157-165.

AQUILUÉ, X., MONTURIOL, J., *Empúries, Souvenir* 7, Angle Editorial, Barcelona, 2008.

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J., *Empúries*. Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya, Tarragona, 1999.

MAR, R., RUIZ DE ARBULO, J., *Ampurias romana. Historia, Arquitectura y Arqueología*. Sabadell, 1993.

MARCET, R., SANMARTÍ, E., *Empúries*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1989.

TREMOLEDA, J., *Empúries: l'arribada de grecs i romans a la península Ibèrica*, Fotoguia de Triangle postals, Barcelona, 2008.

EL TÍTOL DEL NÍNXL NÚMERO 1 DEL CEMENTIRI D'EMPÚRIES

El títol del nínxol número 1 del cementiri parroquial d'Empúries va ser expedit l'any 1915 a nom del propietari emporità Pere Llop Saliner, besavi patern de l'actual titular, Engràcia (o Gràcia) Llop Cortal, en obtenir-lo per sorteig en un acte celebrat a les dependències municipals de l'Escala. La titularitat o drets funeraris actuals del nínxol han arribat a Gràcia Llop (veieu document) després de les successives defuncions dels seus anteriors propietaris, perquè la legislació no permet que la titularitat del nínxol sigui a nom d'un difunt.

L'alcalde de l'Escala Josep Carreras Joana, d'acord amb el capellà de la parròquia emporitàna Joaquim Ramon, havia reclamat el febrer de 1914 un nou cementiri per a Empúries en substitució de l'antic cementiri d'Empúries o cella memoriae adossat a l'església consagrada a Sant Martí aixecada sobre les restes de l'antiga basílica

visigòtica (segles V-VIII). Molts anys abans, el 1787, el rei Carles III havia promulgat una Reial Cèdula que obligava la construcció dels cementiris fora de les poblacions adduint raons higièniques i sanitàries.

El nou cementiri, bastit en una parcel·la propietat del flequer Josep Sastre Taberner situada al mig dels tres veïnats de la parròquia (Empúries, les Corts i Cinclaus), va ser estrenat a la primària de 1916. L'antiga necròpolis seria exhumada un cop les restes ossàries van ser dipositades al nou. La referida boca mortuòria número 1 ha estat sepultura successivament de Pere Llop –el seu primer titular– el 3/4/1916 i Pere Comas Juli el 11/5/1930. Pere Llop, casat amb Teresa Arny Planas, va morir d'apoplexia fulminant a l'edat de 55 anys; Pere Comas, casat amb Maria Sala Mixeu, va morir de cardiopatia als 71 anys.

Lluís Colomeda Sastre

El Port Del Rei - Illa Mateua

Restaurant / Bar / Terrassa

**Illa Mateua, Punta Montgó
Tel. 972 77 49 31 · l'Escala**

**RENAULT
L'ESCALA**

Mecànica i pneumàtics
Planxa i pintura
Vehicles nous,
Km. 0 i gerència

Closa del Llop, 34 - 17130 l'Escala
Tel. 972 77 23 01 - Fax 972 77 42 27
www.costabravanord.com/renaultlescala

TALLERS PLAJA

AGENT OFICIAL PEUGEOT
EMPRESA FUNDADA 1920

ESPECIALISTA EN PLANXA I PINTURA DE TOTES LES MARQUES
SERVEI DE MECÀNICA DE TOTES LES MARQUES
VENDA DE VEHICLES NOUS I D'OCASIÓ

Closa d'en Llop, 104 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 05 91 · Fax 972 77 42

fiona

1978

maranges 4
17130 l'escala
(+34)972771579
bastrop_2000@yahoo.es

HOTEL RESTAURANT VORAMAR

Part d'en Peris

www.hotelvoramar.com
VORAMARESCALA@terra.es

Passeig Lluís Albert, 2 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 01 08

COMAS BRICOLATGE

Passeig Lluís Albert, 6
17130 L'ESCALA (Gi)
Tel. 972 77 07 75
Fax 972 77 00 68

**CURSA CICLISTA PASSANT PER L'ESCALA. ANYS 20.
AUTOR: JOAN CLOS COMAS.**

Joaquim Teixidor Poch

Ildefons Clos Roca

Les dues llongades, Pere Juhé i Oriol

DEL PEDRÓ I DEL PASSEIG

A l'Escala des de sempre hi ha hagut dos barris que han format part de l'imaginari popular, el Pedró i el Passeig. Si dic imaginari popular és perquè ignoro si en algun moment de la història els dos veïnats han tingut un estatus oficial, és a dir, si l'ajuntament els ha tingut mai en compte a l'hora de planificar i gestionar les seves actuacions. De totes maneres, aquí, això, no és pas que ens interessi gaire, perquè del que es tracta és de recuperar alguns records d'infantesa relacionats amb aquelles singulars barriades.

Antany, ben entrats els anys 50, quan els vilatans vivíem aplegats no gaire més enllà del nucli antic, mentre la resta del terme municipal es trobava inundat de camps, vinyes i pinedes, el Pedró i el Passeig eren ben vius entre la població, sobretot entre els nens, pels quals els dos barris eren sinònim de rivalitat. Una rivalitat que es materialitzava bàsicament de dues maneres: en les lluites entre bàndols i en els partits de futbol.

El Pedró comprenia l'extensa elevació de terreny del mateix nom, llavors plena de pinedes, que està situada al nord-oest del poble, així com totes les vivendes ubicades a la seva falda. El Passeig, per la seva banda, anava des dels estenedors, que es trobaven si fa no fa on ara hi ha el passeig marítim, fins a ... Ningú discutia, en aquell temps, que la línia divisòria entre els dos barris era el Carrer del Mig, un carrer curt, que gaudia d'una gran vitalitat a causa del bon nombre de veïns que hi vivien i de la diversitat professional que s'hi podia trobar. Res a veure amb la buidor actual.

Aquesta línia de separació entre els dos barris, tanmateix, per als que tot just aixecàvem dos pams de terra, no era pas cap cosa sagrada, anava a conveniència. M'explico. Quan a l'hora d'escollir els membres de cadascun dels bàndols que havien de participar en les lluites o de formar els dos equips de futbol, resultava que la cosa sortia descompensada, és a dir, que a un costat sobraven nens mentre a l'altre en faltaven, el que es feia era córrer el carrer del mig alguns metres, bé cap a un costat o bé cap a l'altre. En aquest sentit, recordo que habitualment l'honor de ser el nou límit es feia recaure en el Carrer Major. A hores d'ara, això em porta a deduir que, o sovint devien faltar nens al barri del Passeig, o algú feia trampa.

Barri del Pedró. / Foto: Autor desconegut. Arxiu Rafel Bruguera.

Equips de futbol del Passeig i del Pedró a mitjan dels anys seixanta. Arxiu Josep Figueras Bosch.

Aquest fer anar amunt i avall, o d'esquerra a dreta, com vulgueu, el límit que separava el Pedró del Passeig, va ser una qüestió que personalment m'afectà i crec, no n'estic segur, que a en Vicenç Garriga Freu i a en Quimet Herrero, que vivien ambdós al costat oest del Carrer del Mig, també. Imagineu-vos quina rivalitat devia d'haver-hi, quan per necessitats de quòrum, o segons d'on bufava el vent, et podies trobar avui en un bàndol i demà en un altre. Els que un dia eren els teus enemics al pròxim enfrontament eren els teus amics! Tanmateix, en aquella època i a la nostra edat, així anaven les coses, ningú s'enfadava seriosament i ens ho passàvem molt bé.

Les lluites tenien lloc normalment a les pinedes del Pedró perquè allà hi havia camp per córrer, sense que ningú ens importunés. Cadascun dels dos bàndols tenia el seu territori, el seu tresor (que eren peces de quars) i les seves armes, que consistien en canyes i pedres. Els galifardeus que hi participàvem no fèiem res més que reproduir el que vèiem a les pel·lícules de romans i de l'oest i els combats eren més ficticis que reals, tot i que més d'una vegada algú sortia amb un bon trauc o un bony al cap, a causa d'alguna pedrada tirada a traïció.

Els partits de futbol eren una altra història. La rivalitat també hi era, però alguns la identificaven en un altre sentit. Com que els del Pedró anaven blaugrana i els del Passeig tot de blanc, hi havia qui es pensava que estava jugant un Barça-Madrid. Amb tot, aquests duels esportius eren molt esperats, perquè eren les úniques oportunitats que teníem els nens per jugar de manera seriosa en el camp de futbol del poble, el desaparegut Miramar. Anys més tard, quan es formaren els equips infantils oficials, l'afany pels partits de barri disminuí.

Actualment, l'expansió urbana i demogràfica que ha experimentat l'Escala des de fa una bona colla d'anys, el fet que moltes famílies hagin anat a viure fora vila i l'arribada de gent d'altres cultures al poble, han provocat que els llegendaris Pedró i Passeig hagin quedat mig difuminats. Al mateix temps, els nens d'avui dia, amb els minsos espais a l'aire lliure de què disposen i amb uns referents d'oci i esportius que no tenen res a veure amb els d'abans, no semblen pas tenir cap desig de reviscolar les gestes dels seus progenitors.

Francesc Badia Tejedor, **Les dues llongades**

El Manifest

Vull manifestar el meu desconcert pel fet que aquest escrit hagi d'anar a parar a una revista històrica. I encara més si es tracta de parlar de la nostra pròpia història. El fet que en siguem, d'història, ens posa en una situació de compromís irreversible que no em fa gota de gràcia.

El manifest el vull fer extensiu al fet que nosaltres no fèiem altra cosa que jugar, que el joc ja tenia antecedents en els nostres avantpassats més propers i que la culpa de la nostra bel·ligerància era atribuïble, si per cas, a les pel·lícules que veiem als cinemes Cacauet, Pekín i Sureda. Que d'aquella Escala dels anys 60, que amb prou feines s'arribava als 2000 habitants, els nens del Pedró i el Passeig hi participàvem quasi tots. Si la memòria no hem traeix, uns 30 per bàndol. Hi érem quasi tots, dic, per un motiu que entendran: ningú no volia ser refusat pel col·lectiu. Participar-hi era el mateix que ser considerat part de la totalitat. El refús hagués estat sinònim d'una manca d'integració. Com els immigrants. Hauríem anat a estudi, al cinema i a pescar..., però difícilment a casa de l'amic. La dissidència, en un o altre bàndol, no era freqüent. La primera enganyada era la família "el meu fill no hi va" o "el meu nét poc que hi és pas", eren excuses freqüents que solien ser seguides pel sedàs de la intimitat.

Els termes i la resta

El barri del Passeig als anys 60 amb la Platja a primer terme. Imaginin una línia divisòria Imaginària, com totes les línies frontereres, en el bell mig del carrer Major. Del cantó de mar, el Passeig; del cantó de muntanya, el Pedró. Tota la mainada del poble, segons on ens havia tocat viure, érem d'un bàndol o de l'altre. Entretant els nens jugàvem a fer la guerra, les nenes aprenien a cosir o anaven a solfeig amb la senyora Roser. Ens esbatussàvem per una cosa que en dèiem pedra "brillantana". Uns bocins de quars blanc i rosa que afaitàvem d'unes betes que hi havia al Pedró, on ara hi ha un raig de torres i piscines. Un altre camp de batalla era la muntanya Blanca, on ara hi ha una urbanització. Famoses eren les guerres als Tres Pins, on ara les cases neixen a les soques dels arbres com si fossin rovellons. I, tanmateix a la muntanya Rodona, on, fins fa poc, hi volien fer un camp de golf... També teníem dos petits reductes considerats com a neutrals: La Creu pel Pedró i L'Olla pel Passeig.

Es preguntaran

Se'ns castigava alguna vegada? En alguns casos, una i moltes més. Però, quan aconseguíem la llibertat condicional ens faltava temps per tornar-hi. Passat el temps, cal reconèixer que s'ha confitat un sentiment de culpabilitat col·lectiu que no comparteix-ho en absolut. Tots els nens, de totes les èpoques, de qualsevol indret han jugat un cop o altre a la guerra. Si volen, no pas de forma tan organitzada. Frases com "jo te n'he llençat una i tu me n'has llençat tres", eren una forma d'entendre: "quan vinguis a casa ja ens veurem". Qui no ho ha sentit en un camp de futbol, és que mai no l'ha trepitjat. Al que havíem vist al cinema calia posar-hi imaginació i a nosaltres, en aquest ofici, no ens hi faltava res més que no fossin els mitjans.

DEL PEDRÓ I DEL PASSEIG

He tingut a les mans autèntiques meravelles fetes amb fusta que tenien la seva data de caducitat prefixada en dos o tres cops d'espasa. Coses tan inversemblants com unes agulles d'estendre la roba o uns ganxets de cortina, es convertien en pistoles i projectils per tiradors de diferents sorts. Les cortines de ganxet rebien el mateix tracte que els xifres i el veïnat es queixava en no saber que els passava a aquelles cortines que encongien com per art de màgia.

La feina consistia en endevinar el lllindar del joc, estrictament catalogat, de la bajanada més cruel. Quan era en "serio" i quan era en broma. Si ens havíem barallat era per tornar a ser amics. Per a nosaltres, el fer les paus era com una recompensa a l'esforç previ.

Per acabar els hi explicaré dues de les moltes anècdotes viscudes per una majoria ara silenciosa. De nits, en una de les cases, hi mancava un nen que havíem deixat estacat en un arbre del Pedró, abans de plegar per anar a sopar. Una comitiva de pares el trobà plorant desconsolat, després d'unes quantes hores d'anar cridant sense que ningú el sentís.

Els més grans feien de capità manaia i, abans de la batalla, ensinistraven a la resta en l'ús de les diverses armes manufacturades que dúiem. Els que no complíem amb la instrucció eren sancionats o deixats a mercè de l'enemic.

Si creuen que he posat més pa que formatge ha estat per no embolicar més la troca. Repeteix-ho, però, que per a nosaltres era una de les moltes maneres que teníem de poder jugar. Que el Pedró i el Passeig ens unien més que no pas ens separaven. Que no comparteix-ho el confit de culpabilitat col·lectiu. Que la integració passava per participar-hi... I que no ens podem sentir avergonyits d'una cosa que ja hem fet: haver estat nens afortunats.

Barri del Passeig. / Foto: Autor desconegut. Arxiu Rafel Bruguera.

Els sistemes dunars de l'Escala

DES D'UNA LECTURA PAISATGÍSTICA

Sovint, quan es tracta el litoral i es fa referència a les platges, s'associa aquests ambients a un espai lúdic on passar bones estones, amb la família i els amics, o com un espai que ens dóna l'oportunitat de poder-nos refrescar quan el sol i la calor es fan insuportables. També sovint, hi ha qui associa aquest espai a les particularitats fisonòmiques de la nostra vila i en concret de la façana o front de mar, que ofereix nombrosos paisatges de gran qualitat. Ara bé, potser no tothom és conscient dels grans valors naturals que aquests espais atresoren. En concret m'estic referint als ambients dunars, alguns dels quals al nostre litoral presenten un molt bon estat de conservació.

El municipi de l'Escala presenta una gran riquesa i diversitat d'ambients dunars. Aquest aspecte és important ja que si abans dominaven part de la franja costanera, actualment, en molts municipis litorals, aquests sistemes han estat transformats i arrasats. Sens dubte, les dunes ofereixen un paisatge singular, dinàmic i de gran riquesa biològica, a més d'oferir un gran interès des de la perspectiva històrica. De fet, moltes de les esplendoroses pinedes que trobem avui dia són fruit de repoblacions artificials amb l'objectiu de fixar les dunes que amenaçaven conreus i habitatges.

A continuació es presenten les característiques dels sistemes dunars litorals i continentals presents al municipi. També s'aporten dades sobre el seu estat de conservació i referències precises de com aquests ambients han anat evolucionant al llarg del temps.

Amb tot, els diferents tipus d'ambients dunars es caracteritzen amb l'objectiu de donar a conèixer les seves particularitats i valors, per tal que tothom pugui gaudir de l'existència d'un ambient ric, peculiar i característic del litoral escalenc. Així, s'oferix una visió àmplia dels sistemes dunars presents al nostre municipi des d'una perspectiva evolutiva per entendre com les trobem avui dia. Finalment, també es valora el seu estat de conservació i es proposen mesures per tal de garantir la seva supervivència. En definitiva, es vol donar a conèixer aquests ambients des d'una perspectiva paisatgística, considerant el seu funcionament ecològic, el seu estat actual i la seva perspectiva històrica.

CARACTERÍSTIQUES DELS SISTEMES DUNARS

Els sistemes de dunes o ambients dunars que tenim al nostre litoral es caracteritzen bàsicament per la seva mobilitat. Són acumulacions de sorra que per gravetat i per la força de vent es desplacen si no hi ha cap obstacle que ho impedeixi. De fet, es tracta d'un sistema natural clarament diferenciable d'altres ambients naturals, ja que el substrat és sorrenc, evoluciona i es crea d'una manera molt particular.

Podem trobar ambients dunars colonitzats de manera natural i espontània per espècies vegetals completament adaptades a les condicions d'instabilitat del terreny i a la sequedat, a les altes temperatures, a l'elevada insolació, a la manca de nutrients del sòl i a l'acció dels vents, com també zones desertes i àrees recobertes per pins i altres arbres, degut a l'acció de l'home.

A grans trets els ambients dunars es caracteritzen per: Un substrat sorrenc, que esdevé un mal conductor tèrmic i suporta una important oscil·lació de temperatura que afecta bàsicament la seva superfície, i una manca important de nutrients i de disponibilitat d'aigua, ja que aquesta es filtra fàcilment degut a l'alta permeabilitat.

Això implica que la vegetació que hi trobem, en el cas que n'hi hagi, es trobi fortament adaptada a aquest medi inhòspit.

Superior, imatge de duna litoral / inferior, imatge de duna interior.

L'ORIGEN DELS SISTEMES DUNARS

Plànol de la zona ocupada per dunes procedents del Golf de Roses. Any 1894. / Ministeri de Cultura. Arxiu de la Corona d'Aragó. Sig. MP, 319.

Detall duna litoral.

Però, d'on ve la sorra que conforma les dunes? En el nostre cas prové dels sediments que aporten la Muga i el Fluvià, en concret del seu curs alt, que són transportats fins al fons del golf de Roses. Una vegada dipositats allà, s'afegeixen als sediments que produeix el mar sobre la serra de Rodes i de Verdera. Un cop bufa llevant, aquestes es remouen i les onades les transporten fins a la platja. Quan aquestes són seques esdevenen un dipòsit disposat a moure's al ritme i orientació dels vents que bufen de nord a sud (tramuntana, gregal i, en menys freqüència, mestral).

Dins dels ambients dunars presents al nostre municipi podem trobar dos sistemes dunars segons la zona que ocupa:

- els que es troben dins una primera zona de sorra fina, propers a la platja, de baixa alçada i on trobem restes de petxina,
- i els de la zona més interior, amb sorra de gra fi o mitjà, de formes arrodonides i d'alçada moderada o alta, que en determinats casos formen turons condicionats pel vent, la topografia i la vegetació que ha aconseguit colonitzar-les.

Mapa dels fluxes de vents i de la sorra.

La formació d'una duna és un procés lent, de vegades amb fases regressives, que origina un medi complex. Durant aquest procés, la duna ofereix unes condicions de vida molt particulars per a les plantes que intenten colonitzar-la. De fet, es tracta d'ambients naturals excepcionals i singulars, amb una elevada biodiversitat i amb espècies que només es troben adaptades a aquest medi i que no podem trobar en altres ambients veïns. Aquí radica la seva importància com a sistemes naturals i com a aspecte a considerar a l'hora de conservar la biodiversitat.

LES CONDICIONS AMBIENTALS DELS SISTEMES DUNARS

Les condicions ambientals dels sistemes dunars es caracteritzen per:

- Tractar-se d'una zona condicionada pel moviment de les mareas, que pot estar coberta pel mar o no; amb un substrat que rep la insolació directa, que li implica una temperatura superficial molt elevada.
- Tenir un substrat molt difícil de colonitzar degut a la seva pobresa en nutrients, sequedat i amb unes condicions d'aridesa quasi permanent.
- Ser un terreny amb un cert grau de salinitat, tot i que l'aigua salada es reté molt poc per l'elevat grau d'infiltració.
- Presentar una estructura de terreny poc cimentat i sotmès a l'acció del vent.

Les plantes que s'adapten a aquest ambient hostil són molt específiques i presenten una distribució condicionada a la disponibilitat d'aigua i de nutrients, ja que són molt pobres.

L'ESTRUCTURA DELS SISTEMES DUNARS.

Els ambients dunars presenten la següent estructura:

1. Línia litoral o de mar. És la zona en contacte amb el mar, on la influència d'aquest és directa. Es tracta d'una franja de terreny on hi podem trobar algues i vegetació marina. Aquesta zona també es troba molt afectada per l'activitat humana, especialment pels banyistes, i també per les màquines netejadores de la platja. En casos concrets on l'alteració humana és baixa, hom pot trobar espècies com el jull de platja (*Elytrigia juncea*) o el panical marí (*Eryngium maritimum*). El més usual, però, és trobar aquesta zona sense vegetació.

2. Zona de platja o de preduna. Es tracta de la zona més immediata a la línia de mar. Es caracteritza perquè la sorra comença a acumular-se degut a la presència de diverses espècies com el jull de platja (*Elytrigia juncea*) o l'elim de sorra (*Elymus arenarius*). Bàsicament, hi trobem espècies amb l'habilitat de viure temporalment soterrades i de créixer a través de la sorra.

3. La duna blanca o mòbil. És la zona on l'acumulació de sorra cau per gravetat i al llarg de l'any, en condicions no alterades per l'home, pot desplaçar-se un quants metres. L'espècie pròpia d'aquesta franja és el borro (*Ammophila arenaria*), si bé també hi podem trobar la *Festuca arenaria*. Es tracta d'espècies que es reproduïxen per rizomes i reben dels nivells més baixos (i per tant amb més humitat) fins als més elevats. La duna mòbil s'erosiona molt fàcilment per l'acció del vent i per les petjades de l'home.

4. Dunes estabilitzades. Es tracta de la zona on la duna resta fixa per la vegetació, bàsicament *Festuca arenaria*. La cobertura vegetal encara no és completa i les zones descobertes s'alternen amb d'altres completament vegetades. Altres espècies presents són l'ungla de gat (*Ononis natrix*), el *Polygonum maritimu*, la *Mathio la sinuata*, la *Medicago soleirolii*, el melgó marí (*Medicago marina*) o el lliri de mar (*Pancratium maritimum*), entre altres.

5. Les dunes grises o fixades. Es tracta de la zona on la lixiviació no és molt gran i els nutrients solubles desapareixen ràpidament. El terreny es troba cobert per arbustos, com ara el bruc (*Erica cinerea*) i les herbes són molt més abundants i variades que a la zona anterior.

Esquema zonal dels ambients dunars.

6. Els fondals i els matollars de dunes. En aquest sector les dunes es troben fixades per espècies arbustives. Es tracta d'una zona de transició cap a les dunes arbrades. Tanmateix, en diversos llocs i segons l'orografia del terreny, hi podem trobar zones inundades de manera permanent amb espècies aquàtiques. Segons la humitat disponible, hi trobarem diverses espècies de joncs.

7. Boscos dunars. On la sorra es troba més allunyada del mar. Trobem, de manera natural o fruit de repoblacions, la pineda de pinyer (*Pinus pinea*) o de pi blanc (*Pinus halepensis*). Altres espècies presents són el tamarí (*Tamarix gallica* i *T. africana*) i diferents arbustos com el llentiscle (*Pistacea lentiscus*). Aquests ambients forestals presenten un gran interès natural però també històric, ja que han estat fruit en molts casos d'exitosos projectes d'enginyeria forestal realitzats entre finals del segle XIX i principis del XX.

FINQUES
GUANTER
API
AGÈNCIA IMMOBILIÀRIA

50 anys
d'Experiència
Professional

Av. Ave Maria, 2 - Tel. 972 77 02 72 - Fax 972 77 01 57
Av. Riells, 46 - Tel./Fax 972 77 00 40
17130 L'ESCALA (Girona - Costa Brava)
guanter@grn.cat - www.guanter.com

TIPOLOGIA DELS AMBIENTS DUNARS PRESENTS AL MUNICIPI

Tot i la importància de l'activitat turística i la transformació que han experimentat les nostres platges per la forta freqüentació, sobretot a l'estiu, encara ara hi ha sectors del litoral que presenten un molt bon estat de conservació amb ambients dunars de gran importància ecològica i ambiental.

Si bé antigament aquests ambients havien estat molt més extensos, actualment només romanen íntegres en diversos punts, ja que la major part d'aquests es troben sotmesos a impactes o actuacions poc agraciades. Segons l'estat de conservació i la composició dels sistemes naturals que els conformen, podem diferenciar tres tipus d'ambients dunars al nostre municipi.

Aquests són:

1. Les dunes litorals d'Empúries

És el sistema dunar per excel·lència del municipi. Engloba la franja litoral que va des de la primera platja fins a l'antiga desembocadura del Fluvià, si bé també s'endinsa un quants centenars de metres cap a l'interior.

Presenta en molts punts un bon estat de conservació, sobretot a la primera platja d'Empúries. Hom pot diferenciar clarament les diferents franges que conformen l'ambient dunar, principalment dunes fixes i mòbils, amb l'excepció de la línia de mar o litoral, que es troba completament transformada.

Destaca la presència d'espècies de dunes i reredunes. Així, per la primera franja apareixen espècies de flora pròpies de les comunitats de l'*Ammophiletum arundinaceae*, la *Crucianelletum maritimae* o la *Salsolacakiletum maritimae* i pel sector de rereduna, la pineda de pi pinyer (*Pinus pinea*) i algun tamariu (*Tamarix anglica*), a més de diversos arbusts propis de la brolla de romaní i del sotabosc de l'alzinar. D'entre totes les espècies presents cal esmentar la paradella tangerina (*Rumex roseus*), ja que esdevé l'única població de tot el golf de Roses, i la campaneta de mar (*Calystegia solanella*).

Duna d'Empúries.

Mapa dels tipus d'ambients dunars al municipi.

2. Les dunes urbanes

Zones dunars que han acabat sota la urbanització. Actualment, només les podem reconèixer per aquells espais que resten lliures entre edificació i edificació. Es tracta de pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), però si hom observa el sòl veurà que aquest és completament sorrenc, de certa pendent i amb espècies pròpies de les franges litorals, com el borró (*Ammophyla arenaria*), a més d'aquelles espècies més urbanes i pròpies dels ambients ruderals.

Un molt bon exemple el trobem entre el carrers de la Closa del Llop i Ribera, o entre els carrers del Pintor Miró Nord i Russinyol. També trobem franges o clapas a la zona dels carrers del Terme i del Puig, ja al límit de terme municipal amb Torroella de Montgrí, o a Empúries, just a la urbanització que limita amb el recinte del jaciment arqueològic.

De fet, la pineda situada entre els de la Closa del Llop i Ribera, abans de la seva urbanització, havia estat una duna que tenia la línia de carena al carrer de la Ribera. Anomenada Muntanya de la Mort, aquesta havia estat motiu de capgirells i estones d'esbarjo per part de molts nens. Ara, bona part d'aquesta, ha desaparegut per la presència d'habitatges unifamiliars, però si hom si fixa bé encara ara es pot percebre clarament la seva particularitat dunar.

Duna de la Closa del Llop.

Pi de Vilanera i de la Pineda.

Duna del carrer dels Termes.

3. Les dunes interiors o continentals

Sota aquest nom es volen assenyalar tots aquells ambients de duna fixada amb pi pinyer i pi blanc presents a l'interior i que es troben exempts dels processos urbans. Bones mostres les trobem al Camp dels Pilans i al llarg del camí de Can Guanter, així com a la zona de les Planasses - Salpatx i en les pinedes situades entre el camí dels Estanys i el carrer del Puig.

La primera àrea es caracteritza per presentar unes pinedes de pi pinyer de grans dimensions, amb uns diàmetres de més de 80 cm. D'entre aquests exemplars cal destacar el Pi Gros de Vilanera. Es tracta d'un arbre no catalogat com a monumental, tot i les seves dimensions, que impera en aquest paratge. Aquest ambient, a més de presentar una duna fixada amb pins, alberga al seu interior espècies de flora singulars i de gran interès com les orquídiades *Barlia robertiana*, *Ophrys apifera* o *Ophrys fusca*.

La zona de les Planasses-Salpatx es caracteritza per presentar sectors de duna fixada per pi blanc i per la manca quasi constant d'espècies pròpies dels ambients dunars. En aquest espai cal destacar la important colonització del sotabosc per part del *Carpobrotus edulis* (dits de bruixa). Es tracta d'una espècie forana, de creixement molt ràpid, introduïda inicialment als jardins i considerada com a planta invasora ja que desplaça les espècies de flora autòctona.

Les pinedes situades entre el camí dels Estanys i el carrer del Puig, formen part de la duna continental que travessa el massís del Montgrí de nord a sud. Aquesta fou fixada amb borró i pins a principis de segle, juntament amb les dunes presents a Sant Martí d'Empúries.

Duna amb *Carpobrotus*.

Orquídiades.

EL PROCÉS DE FIXACIÓ DE DUNES

Per entendre l'actual sistema de dunes de l'Escala, és important remetre's al projecte de finals del segle XIX i principis de XX, sobre fixació de les dunes des de Sant Martí d'Empúries fins a Torroella, ja que va provocar una important transformació del paisatge.

Tal i com s'ha comentat, l'aparició històrica de les dunes ha estat un procés lent, relacionat directament amb l'avançament de la línia de costa i el rebliment de la zona marítimofluvial per les aportacions de sediments dels rius Muga, Fluvià i Ter. Ara bé, perquè aquestes esdevinguessin un problema pel desenvolupament social i econòmic de les poblacions de l'Escala i de Torroella de Montgrí, cal remuntar-se a la desviació de la desembocadura del riu Ter cap al sud del Montgrí (1302) i la desviació de la desembocadura del riu Fluvià cap al nord (1740). Ambdues obres varen comportar l'eliminació de les funcions de drenatge i barrera que els rius exercien sobre les sorres mogudes per la tramuntana.

Procés de fixació de la duna de Sant Martí.
Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala.

Ara bé, no és fins al segle XIX que les dunes esdevenen un impediment pel creixement socioeconòmic de la zona, sorgint la demanda de la seva fixació degut a l'amenaça d'ocupar conreus i estendre's territori enllà. Així, el 1887 els ajuntaments de l'Escala i de Torroella de Montgrí demanen oficialment la intervenció de l'Estat per posar fre a l'avançament de la sorra, tot i que ja hi ha queixes documentades durant el segle XVII.

La situació abans de la fixació era:

1. La desembocadura del Fluvià Vell a la platja del Riuet, que havia esdevingut una zona de fondeig per als vaixells de la colònia grega d'Empúries, s'anava enterrant de manera continuada.
2. A la platja situada al nord de Sant Martí, les sorres havien creat una pla inclinat fins a la muralla nord del nucli i des d'allà, empeses pel vent, cobrien les cases i teulades, fins al punt d'haver-ne tirat algunes a terra.
3. A la primera platja d'Empúries, les sorres inutilitzaven les vinyes i els horts dels voltants, a més d'estrènyer fortament el llit del rec del Molí i d'enterrar continuament el safareig.

4. El cobriment de la ciutat grecoromana d'Empúries i de l'actual jaciment arqueològic.

5. I el cobriment de gairebé 30 hectàrees a la zona del sud del Coil de les Sorres fins a l'Horta d'en Reixach (Torroella de Montgrí), amb una profunditat mitjana de 18 metres. Aquesta sepultava conreus i amenaçava de tapar tant el camí vell de l'Estartit com la nova carretera de Torroella a l'Estartit.

Davant d'aquest marc, l'enginyer de forests i fill de Torroella de Montgrí, Primitiu Artigas (1846-1910), després de visitar diverses propietats de la plana del Baix Ter afectades per les dunes, però també defensades de la sorra degut a la seva fixació amb borró i pins, elabora la "Memoria relativa a la excursión forestal en la provincia de Gerona (1885)", on insisteix en la necessitat de fixar i repoblar les dunes d'aquesta zona.

Al cap de sis anys, al 1891, des del Districte Forestal de Barcelona, Girona i Balears, s'encarrega a l'enginyer de forests i fill de la Bisbal d'Empordà, Xavier de Ferrer i de Lloret (1853-1909) la redacció de l'avantprojecte d'estudi de les dunes procedents del Golf de Roses. Ara bé, no fou fins el 1893 que es realitzaren els treballs de camp i l'any següent, el 1894, s'elabora i es presenta al govern el projecte definitiu sota el títol: "*Proyecto de fijación y repoblación de dunas procedentes del golfo de Rosas*", el qual degut al seu interès es publica a la revista *Montes*. Finalment, el 13 de febrer de 1895, s'aprova l'execució del projecte, que inclou la fixació de 349 hectàrees de terrenys, 109,24 pertanyents a l'Escala, amb un pressupost total de 78.355,17 pessetes.

Els treballs de fixació comencen el 19 de març de 1896 amb la construcció de contradunes a la zona litoral nord, des del Riuet fins a Sant Martí d'Empúries. Aquestes primeres obres no comportaren efectes sobre les restes arqueològiques i no és fins a la realització dels treballs de formació de les contradunes situades al sud del nucli de Sant Martí que es posaren al descobert part de les restes i, per tant, que s'establí una relació molt fluïda entre els arqueòlegs de la Diputació de Girona i els enginyers forestals del Districte Forestal.

El 1900 les obres de fixació van avançant i el 1902 s'actua a les proximitats de l'Hort d'en Reixac, fixant la duna d'aquesta zona de Torroella de Montgrí. El 1.903 se sembren les dunes del front meridional, amb llavors de pins i de ginesta i es fan reparacions a la resta de zones ja fixades. És també durant aquest període que a la zona de Sant Martí d'Empúries es canvia el sistema d'alardons (palissades fetes amb taules de fusta) que s'havia utilitzat en els inicis per les successives plantacions de borró, amb l'objectiu d'aixecar el terreny amb l'acumulació de sorra i aconseguir que el mar no hi entri. Com a curiositat cal esmentar que les taules dels alardons es reutilitzen per protegir del vent el planter establert al coll de les Sorres, creat el mateix any. El 1910 els treballs es consoliden i es construeix la casa forestal de Sant Martí d'Empúries. Així, durant aquesta dècada, s'acaba la primera època de fixació, que sens dubte esdevé la més complexa i difícil dels treballs.

Treballs del procés de fixació de les dunes d'Empúries.

Foto: Arxiu del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya (DARP).

De la casa forestal de Sant Martí, restaurada entre 1988-1992, cal esmentar que, a banda de ser criticada per Josep Pla per la seva arquitectura discordant amb el nucli de Sant Martí, fou objecte de diversos projectes que mai varen reeixir. Així, fins a la seva cessió a l'Ajuntament, s'hi va plantejar sense èxit la creació d'un museu forestal i d'una aula de natura, la instal·lació de l'Arxiu Forestal de Catalunya i la creació del Museu de les Dunes. Les tècniques de fixació depenien de si eren dunes marítimes o continentals i el principi bàsic era establir la superfície del sòl sorrenc per permetre la sembra, la replantació i alentir la velocitat del vent a la zona de fixació. Les fases eren:

- 1.** Aïllament de la zona a replantar de l'acció del vent, mitjançant la construcció d'una duna litoral o d'una contraduna, la reticulació del terreny i l'obertura de fosses. Es tracta de col·locar barreres de fusta amb estagues a la cara de la duna que es troba exposada al vent, amb l'objectiu de crear un obstacle semipermeable per a la sorra i originar una duna d'entre 10 i 15 metres d'alçada. Tanmateix, hi ha la possibilitat de crear sobre el terreny sorrenc unes quadrícules de 2x2 o 4x4 m. mitjançant arbusts i borró o bé unes fosses de 0,8 m. de profunditat, separades uns 5 o 6 metres i sembrades al seu fons.

Sens dubte, l'originalitat del projecte de fixació de les dunes a Sant Martí d'Empúries recau sobre la construcció de les contradunes. Aquestes, a diferència de les dunes litorals artificials, són paral·leles a la línia de costa (i no perpendiculars, com era costum), a més de presentar una lleugera corba de radi àmplia per tal de fixar la sorra aportada per la tramuntana i poder-la tornar altre cop al mar. A la part superior de la contraduna s'hi col·locaven estagues i taulons de fusta amb canyes i es plantaven fileres de borró en els seus dos talussos.

- 2.** L'estabilització preliminar o la immobilització de les sorres. Aquesta fase es va aconseguir col·locant objectes que compactessin la sorra i amb la introducció d'espècies herbàcies i arbustives adequades, principalment lleguminoses. També s'aconseguia l'estabilitat del terreny abocant una capa, d'entre 15 i 20 centímetres de gruix, de terres vegetals amb llavors sobre el substrat sorrenc.

- 3.** I finalment, l'estabilització mitjançant la plantació d'espècies forestals arbrades, bàsicament pins, i protegint la coberta del sòl amb branques, restes vegetals i matollars.

ESTAT DE CONSERVACIÓ DELS SISTEMES DUNARS I PROPOSTES DE GESTIÓ I CONSERVACIÓ

Actualment, en els sistemes dunars presents al municipi hi trobem diversos estats de conservació. Fins al dia d'avui, diferents actuacions han modificat o pretenen modificar l'ús de les dunes fixades i, per tant, canviar la finalitat per la qual foren fixades: evitar l'afectació de la sorra als conreus i als habitatges.

Ens trobem, doncs, en un ampli ventall d'actuacions que han pogut esdevenir gràcies a aquesta tasca de fixació de gran complexitat, algunes de les quals han modificat totalment la fesomia d'aquests terrenys, com són les urbanitzacions.

Les dunes litorals que encara persisteixen, tot i trobar-se sotmeses a una elevada pressió turística, sobretot a l'estiu, tenen un bon estat de conservació. Tot això és gràcies al fet que són espais inclosos al

Catàleg de Boscos Públics (Forest d'Utilitat Pública, CUP) i per tant no es permet el seu procés d'urbanització i transformació. Segons la legislació forestal, aquests terrenys tenen la condició de no urbanitzable d'especial protecció amb caràcter inalienable, inembargable i imprescindible. Fins i tot el seu accés es troba limitat. Aquest aspecte, és especialment positiu perquè esdevé l'únic tram litoral on encara trobem franges dunars prou àmplies i interessants i on la successió d'ambients encara és observable. A la resta del litoral, on aquests espais són de propietat privada, els processos urbans les han engolit, com és el cas de Montgó o Riells.

Cal assenyalar, però, una sèrie de problemes que fan perillar la conservació a llarg termini d'aquests

espais dunars litorals encara conservats, com són:

- La sobrefreqüentació per part dels visitants i dels usuaris de les platges, principalment a l'estiu, no respectant els camins actualment existents i senyalitzats i trepitjant les dunes. Un exemple és la passera de fusta del mig de la duna de Sant Martí, que ha comportat un augment de visitants pel mig del forest i, per tant, també del no compliment de passar únicament per aquest passeig.
- La construcció d'habitatges al costat de les dunes fixades, ja que els pins existents els fan perillar per la fragilitat i la poca consistència del sòl.
- I el desconeixement de la realitat i significat dels sistemes dunars per part de la població, com també de la problemàtica que pot comportar la seva modificació.

Passeig de fusta d'Empúries i del cup d'Empúries.

Passeig de fusta d'Empúries i del cup d'Empúries.

Cal esmentar també altres construccions que han alterat les zones dunars, com l'espigó construït el 1992 amb motiu dels Jocs Olímpics per tal de substituir els dos espigons preexistents i que ha suposat la modificació dels corrents marins i l'afectació del mar a la contraduna nord. Aquest fet ha provocat la realització de diverses actuacions per evitar la degradació d'aquesta zona, com la construcció d'una escullera.

Així doncs, les actuacions de gestió haurien de centrar-se en:

- regular especialment l'ús públic (corriols inadequats i no autoritzats, recollida de pinyes, etc.), protegint les zones que es mantenen fixades amb el tancament de passos, corriols i llocs de pas no adequats ni autoritzats.
- regenerar i mantenir la coberta vegetal (llocs de pas inadequats, abrasió de la sorra, etc.).
- mantenir l'escullera de la contraduna nord.

Les dunes continentals, per contra, depenent de l'indret on es troben, el seu estat de conservació varia. Així, si a la zona de la Closa del Llop aquestes es troben molt malmeses i només resten petits retalls d'allò que antigament varen ser; al llarg del camí dels Termes, a la zona del camp dels Pilans o del Bolroig-Salpatx el seu estat de conservació és més bo. Ara bé, val a dir que aquestes no resten exemptes d'impactes i agressions.

Entre aquestes cal esmentar:

- L'erosió i pèrdua de sòl per actuacions agressives com la circulació de vehicles i ciclistes fora de camins i pistes.
- L'elevat risc d'incendi, per tractar-se d'una zona amb espècies piròfites i amb una manca de gestió, en la major part dels casos.
- L'aprofitament forestal no autoritzat, com la recollida de pinyes sense permisos.

- L'elevat ús turístic i social, cada cop més important, sense regulació i gestió, amb aglomeracions antròpiques excessives.
- L'acumulació de deixalles de visitants i usuaris.
- La proliferació d'espècies exòtiques.

Les actuacions de gestió en aquestes dunes continentals haurien de ser vàries i, entre elles, caldria:

- Establir un major control i vigilància dels aprofitaments forestals no autoritzats degut a la fragilitat del terreny.
- Realitzar controls i vigilància de la circulació motoritzada fora dels llocs autoritzats i establir una bona senyalització.
- Aplicar mesures de sensibilització sobre aquests forests i en especial de la seva funció protectora, així com donar a conèixer l'important paper històric que tingué el projecte de fixació de dunes i els riscos que suposa tornar a reactivar el moviment de les sorres.
- Establir mesures de prevenció d'incendis forestals, control dels processos erosius i de control de plagues i malalties.
- I potenciar i donar a conèixer la gestió silvícola del pi, sobretot en les propietats privades.

Fotografia de l'escullera.

En conclusió, les actuacions per aquestes dunes continentals passa per:

1. crear un programa de sensibilització i de difusió local del seu valor amb l'establiment de rutes a través dels diferents valors d'aquests sistemes naturals (històrics, botànics, forestals, etc.), com també la creació d'àrees d'esbarjo i de regulació de l'ús públic, tant social com recreatiu,
2. desenvolupar actuacions de prevenció d'incendis forestals planificades, com ara les franges de protecció amb baixa densitat d'arbrat i matollars a l'interior de la duna i en les franges als voltants dels vials,
3. potenciar el caràcter productor d'aquests forests, ja que a més de ser totalment compatible amb l'ús protector, mediambiental i social, implica l'establiment d'una planificació amb l'objectiu de treure'n rendiments o aprofitaments totalment perdurables al llarg del temps.

Albert Albertí Parés
Geògraf i consultor ambiental

FARMÀCIA BALLESTA

Rosa-Maria Ballesta Llinàs
Av. de Girona, 25
17130 l'Escala (Girona)
Tel./Fax 972 77 15 75

el Pelly...

CAFETERIA

C/ Maranges, 3 · Tel. 972 773 797 · Fax 972 770 332
www.creuers-marenostrum.com

BODEGA · ENOTECA
ELS BARRILS

C. Alfolí, 8 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 01 98
www.elsbarrils.com

Records de l'Escala

La sardana *Records de l'Escala*, amb lletra de Pere Cardona i música de Ferran Says, s'ha convertit amb el pas del temps en la cançó més popular i coneguda, en l'himne de la nostra vila. Totes les formacions musicals locals l'han incorporat al seu repertori: Els Pescadors de l'Escala, Oreig de Mar, Les Veus dels Pescadors, Coral Empòrium, Coral Indika, Coral dels Jubilats, etc; però sempre s'ha interpretat incompleta. Amb la publicació del text íntegre volem donar-la a conèixer a tots els escalencs alhora que reivindicuem, des de les pàgines de *Camí de Ronda*, la necessitat i importància de cantar-la en la seva totalitat.

RECORDS DE L'ESCALA

En un racó de Costa Brava
somriu la vila riallera,
somriu la vila de l'Escala
gentil, galana i encisera,
bressol dels més ardits pescaires,
bocí de glòria prop de la mar.
És la perla blanca del nostre Empordà.

La de bon matí surten les barques,
la vela inflada; van de pesquera
semblen un estol d'ocelles blanques
solant lleugeres arran de mar.
quina il·lusió se sent al cor
quan van tornant cap al seu niu
amb el peix viu
embolicat entre les xarxes;
el peix que brilla,
el peix que salta.
El mariner de rostre bru
cremat pel sol i eixut pel vent
canta plaent
amb tot l'encís d'un bell esclat:
"Mireu la fruitada que ens ha dat la mar".

Barques, barques lleugeres
que aneu enllà per la mar blava
la proa esvelta, per això les ones
s'arriessen amb el vostre pas.
Platja, platja volguda
Orgull de nostra Costa Brava
lleus t'acaricien les ones clares
gronxant-se als peus de l'Empordà.

Si grats records tinc de l'Escala
que el cor m'emplen de alegria
com no em recordaré d'Empúries,
la ciutat morta, tota ruïnes,
ruïnes belles i sagrades
quantas vegades us he mirat
recordant la glòria dels nostres passats.

Com recordo la platja riallera
on les donzelles repassen xarxes
esguardant seguit amb les mirades
les llunyanies d'allà la mar
on hi ha el galant, bon pescador
que treballant pensa joliu
amb aquell niu
que ell ha promès a una donzella
la noia balla,
la noia aimada.
I el mariner de rostre bru
cremat pel sol i eixut pel vent
canta plaent
amb tot l'encís d'un bell esclat:
"Mireu l'estimada com m'espera allà".

Noia, noia encisera
gentil donzella enamorada
amb quin deliri mon cor batega
sentint-me lluny del teu costat.
Platja, platja volguda
bressol de la neva estimada,
també t'estimo perquè com ella
ets filla del nostre Empordà.

Consell de redacció

**DISTRIBUCIÓ I VENDA AL DETALL
de productes congelats**

c. Closa d'en Llop, 108 · 17130 · l'Escala (Girona)
Apt. correus: 252 · Tel. 972 77 04 04
www.icetitus.com · info@icetitus.com

Curculles a l'Escala

TROBAR-LES A LA LLONGADA I ADMIRAR-LES A LA COL·LECCIÓ MATILDE ESPINOSA

Resum: La biodiversitat marina es fa evident després d'una llevantada, quan les onades porten una munió de petxines i closques de caragol a la platja. Un entretingut passatemps és recollir-les, tot passejant pels camins de ronda escalencs. Per identificar les troballes, res millor que visitar l'exposició Matilde Espinosa la qual té un valor estètic i científic inqüestionable. Esperem que ben aviat el contingut d'aquesta mostra sigui consultable pels investigadors i esdevingui una referència obligada per als estudiosos de la fauna i l'ecologia.

Passejar vora mar és una activitat molt agradable i més si té lloc a l'Escala, on es pot gaudir d'un costaner molt variat: espadats rocosos, cales de còdols i també platges sorrenques. Tot i que caminar pel litoral resulta sempre delitós, encara esdevé més espectacular fer-ho per contemplar els temporals, quan les onades xoquen amb la costa i aixequen enormes blancalls d'escuma. Després de les llevantades, apareixen a la llongada o riba del mar un gran nombre de petxines que desperten la curiositat i també l'afany col·leccionista.

En principi, les curculles són una mostra de la fauna marina propera i donen informació de les comunitats subaquàtiques que es troben a l'entorn del punt on han estat trobades. També i segons la intensitat dels temporals i d'altres factors, hi poden arribar espècies poc habituals, procedents de diversos llocs, i també tota mena d'objectes que en algun moment o altre han estat abocats al mar.

Un primer cop d'ull a les troballes que podem fer a les platges arenoses de la badia de Roses, com és el cas des de la gola del Riu Vell o Riuet fins a la platja del rec del Molí, mostra que les espècies dominants són les que pertanyen al grup dels bivalves, és a dir els animals de cos tou –molluscs- amb dues closques. Com és sabut, el golf és força som –cal entrar molt endins perquè hi hagi fondària- i com que té fons arenós s'hi pesca amb gàbies i dragues, que s'arrosseguen per agafar, entre d'altres conquilles, la tellerina.

La primera comunitat submarina que trobem, començant per on trenquen les onades, és la de "sorres fines infralitorals de llocs batuts per l'onatge". Es tracta de fons molt inestables –en ser zones de rompent- i es distribueixen majoritàriament entre els 0 i els 2-3 m. de fondària, tal com indica el *Manual dels hàbitats de Catalunya*, vol II, 1 Ambients litorals i salins. En aquests fons hi viuen la rossellona *Chamelea gallina*, i la tellerina *Donax trunculus*. Aquesta segona espècie hom la pot contemplar, fent peu i garbellant la sorra amb al mà.

A partir dels 3-4 m de profunditat apareixen les "sorres fines ben calibrades, infralitorals" generalment desproveïdes de vegetació i, rares vegades, amb l'algueró (*Cymodocea nodosa*), planta amb fulles verdes, primes i llargues, disposades en feixos que estan units entre ells per un rizoma de color lleugerament ataronjat.

Una prospecció per la llongada, just després d'una llevantada, permet trobar 17 espècies de petxines comunes. / Foto: Josep M. Dacosta.

En algunes ocasions i després de temporals, apareix un gran volum d'algueró apilonat a Empúries. En aquests ambients subaquàtics s'hi fan coquines com el ganivet (*Solen marginatus*), l'ou (*Mactra corallina*), l'escopineta verrucosa (*Acanthocardia tuberculata*) i la més freqüent, petita, blanca i triangular que és representativa d'aquests fons: *Spisula subtruncata*. Part del golf de Roses s'ha inclòs a la xarxa Natura 2000 per ser zona d'hivernada d'aus marines i pels seus fons tous, on hi poden créixer els herbassars d'algueró i els herbeis de posidònia. Aquest polígon s'ha definit entre la desembocadura de la Muga i la del Riuet o riu Vell i des d'aquests dos punts entren cap a l'interior del mar, dues línies fins tancar un trapezoide de 5.856,58 ha de superfície.

L'inventari de copinyes que són portades després d'una maltempada fins a la línia costanera és més ampli i fàcilment arriba fins a les 17 espècies. Dins d'aquestes hi ha el petxinot (*Glycymeris*), el musclo (*Mytilus*), l'ostra (*Ostraea*), la fulla de rosa (*Anomia ephippium*) i la coneguda petxina del pelegrí (*Pecten jacobaeus*), símbol del pelegrinatge a Sant Jaume de Compostel·la i d'una coneguda petroliera. Altres espècies són menys conegudes i sense valor comercial com *Tellina*, *Chlamys*... i una de les més sorprenents és la que es descobreix en les fustes corcades, amb nombroses galeries que travessen el seu interior i molts forats en la superfície. Es tracta del resultat de l'acció de bivalves del gènere *Teredo* les quals viuen dins aquest material i arriben a debilitar-lo i fer-lo molt fràgil. *Teredo navalis* havia estat, a l'Antiguitat, un flagell

Per la seva situació, els temporals a l'Escaló, formen imatges espectaculars. / Foto: Albert Ollé i Callau.

per a les embarcacions i per evitar aquest problema es recobria el casc dels vaixells amb planxa de coure. Dins dels bivalves de medi arenós, hi ha una espècie que s'empra en el ball escalenc de "nyacres" en el qual es dansa al voltant d'una barca i els balladors fan sonar aquestes petxines a manera de castanyoles. Aquesta espècie també és coneguda com escopinya verrucosa o petxina arissada (*Acanthocardia tuberculata*). Tot i tenir un nom molt semblant, la nacra (*Pinna nobilis*) viu en els fons de l'alguer de posidònia i és el bivalve més gran de la Mediterrània perquè les seves cloves poden arribar fins a un metre de longitud. La seva part interior és molt bonica i per aquest motiu s'havia recollida a dojo, fet que ha obligat a protegir-la. En contrapartida, és una closca molt prima i per tant fràgil.

Una curiositat: moltes de les curculles que trobem a la platja tenen un forat rodó en la seva superfície. Aquest orifici ha estat produït per un caragol que, amb la seva llengua -ràdula- i secrecions àcides, ha aconseguit perforar la closca i menjar-se la part tova de l'interior. Es tracta del caragol lluna (*Natica sp.*) i quan se l'observa en el fons del mar sembla avançar com una màquina llevaneus.

CLOSQUES I CURCULLES DE FONTS DURS

Si anem pel costaner rocallós, trobarem espècies distintes ja que el tipus de fons requereix adaptacions de vida diferents. A més, com que en els fons rocallosos no s'hi fa la pesca de les gàbies, que draguen el sòl, ha permès la conservació dels alguers, o sigui els prats de posidònia, que tant creixen damunt de llits sorrencs o detrítics que hi ha en les cales com damunt dels roquissars. Si busquem a la riba de les calanques, és habitual trobar-hi *petellides*, nom local d'aquests mol·luscs de closca deprimida que la seva nomenclatura científica és *Patella* - en llatí vol dir "plat" -, i orelles de mar, essent aquestes darreres inconfusibles pel recobriment nacrat del seu interior. Tot i el seu aspecte, ambdues són animals d'un sola closca, és a dir caragols o gastròpodes.

L'orella de mar (*Haliotis lamellosa*), coneguda localment com sabateta del Nen Jesús o de la Mare de Déu, era recollida per la mainada de l'Escaló per fer-ne collarets pel seu nacre tan bonic, tal com explica Lurdes Boix, directora del Museu de l'Anxova i de la Sal. En aquests

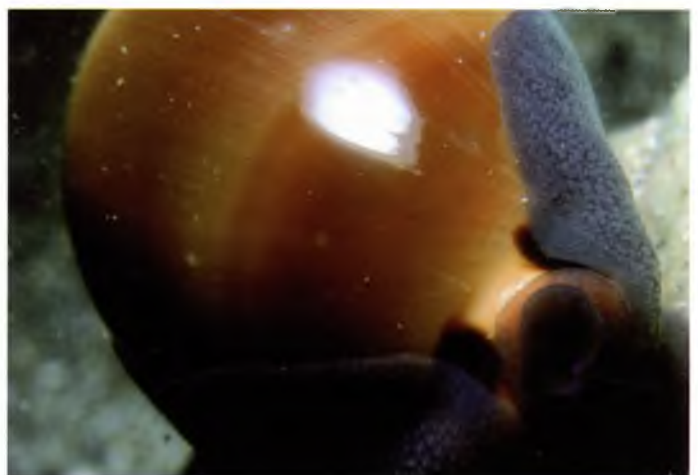
fons mixtos, on hi ha el contacte entre el sorral i el rocam, a més de l'alguer de posidònia, hi ha moltes espècies de cargols i petxines. Per la seva singularitat i relació amb l'Escaló, en comentarem quatre, totes elles ben conegudes pels col·leccionistes.

Una de les troballes més sorprenents, tant a la riba com en immersió, és la fava de mar, nom local que rep a l'Escaló l'opercle o tapadora del caragol *Astraea rugosa*, conegut a Palamós com cargol de la petxina. D'un costat, recorda a una fava cuïta, amb color ataronjat fort, si els rodolons de la platja no l'han polit i descolorit. Pel revers, la fava de mar és blanca i té una línia espiral que "registra" el creixement del mol·lusc. Hi ha dones de pescadors que de les faves de mar n'han fet penjolls, arracades i anells. Avui dia, en les botigues de bijuteria i els mercats ambulants s'ofereixen molts guarniments amb aquest element marí però d'espècies properes i que provenen d'altres mars ja que a les nostres aigües la fava de mar és una espècie comuna però no abundant i difícil de descobrir pels submarinistes, en estar la closca recoberta d'algues -vegeu imatge-; ara bé, l'animal entra a les nanses i allà és capturat.

Possiblement les porcellanes siguin els caragols més espectaculars, per tenir el mantell carnós desplegat sobre la closca i per això queda llisa i lluent. Excepcionalment arriba a la platja alguna clova de l'espècie més freqüent en aquest racó de la Mediterrània, la *Luria lurida*.

El caragol de la petxina és la denominació d'*Astraea rugosa* la qual té una tapadora o opercle conegut a l'Escaló com fava de mar. Foto: Albert Ollé i Callau.

La porcellana *Luria lurida* és tan lluent perquè el mantell es desplega sobre la closca. / Foto: Albert Ollé i Callau.

Smaragdia viridis en un alguer de l'illa Mateua / Foto: Miquel Pontes.

Caracol lluna, perforador de conquilles. / Foto: Miquel Pontes.

Nacra en l'alguer de posidònia. / Foto: Miquel Pontes.

Matilde Espinosa ha cedit a l'Ajuntament de l'Escalade una important col·lecció de petxines i closques de cargols. A la seva dreta l'alcalde i a l'esquerra el Dr. Jordi Martinell, qui l'ha assessorat científicament. Foto: Josep M. Dacosta.

En les immersions nocturnes a l'illa Mateua, que per cert és una escola de submarinistes, es pot admirar aquest invertebrat mentre que durant el dia roman amagat sota rocs o dins de forats. Cal a dir que està inclòs en el conveni de Berna sobre les espècies que requereixen protecció. En conseqüència i pel que fa al colleccionisme, es recomana recollir únicament closques d'animals morts i evitar la captura d'espècimens vius. Durant molt temps s'ha donat la paradoxa de que els mol·luscs tenen closques per protegir-se i curiosament han estat recollits precisament per obtenir la seva clova.

Smaragdia viridis evoca amb aquest nom colors verds i maragdes. És un caragol diminut que es troba en el fullam de la posidònia, com l'alguer de l'entorn de la Mateua, i sol passar desapercbut pel seu disseny perfectament mimètic i la mida minúscula. També és difícil de trobar a la sorra, a causa de la seva petitesa, però si hom es fixa en l'arenys de la platja del Port de l'Escalade, amb una mica de sort i fins i tot amb una lupa, podrà admirar-la.

El caragol més conegut és el corn o tritó, perquè la seva closca s'ha fet servir per emetre sons. De fet, en la mitologia grega, els tritons eren uns éssers que anunciaven l'arribada de Posidó amb el so d'aquests corns. A la Costa Brava hi ha diverses referències d'aquesta espècie, com la torre del Corn del monestir de Sant Feliu de Guíxols des d'on s'alertava de la presència de pirates. Al Port de la Selva, el mateix "instrument" servia per cridar al poble que anés a estirar la xarxa comunal "l'Art Gros" emprada per la pesca de la tonyina. A Palamós, es fa servir avui en dia per avisar els participants que comença la ruta dels pirates, el passeig amb barca que commemora les incursions de la pirateria. A Begur, l'Associació Nereo va portar a terme un programa de repoblació amb exemplars procedents de Galícia i de Formentera. A l'Escalade, citem que s'esmenta a la cançó *Festa de la sal*, amb lletra de Josep Bergadà, del grup *la Vella Lola*:

"La sal, la sal, ja arriba la sal i l'Escalade s'engalana ja ve el vaixell, tothom al portal, anem a descarregar! ja sona el corn, repica el timbal, és la Festa de la Sal".

Can Frigola

Pa cuit amb forn de llenya

C. del Mar, 15 · 17130 l'Escalade, Girona.
Tel. 972 77 03 44

VALOR ESTÈTIC I CIENTÍFIC

Actualment, les col·leccions de malacologia o caragols de mar, són imprescindibles per conèixer la diversitat d'animals que es troben en un indret i a més donen informació sobre els possibles canvis ambientals que hi ha hagut. La col·lecció de Matilde Espinosa compta amb 7.120 lots de conquilles d'arreu del món, que representen més de 4.000 espècies diferents. A l'altra banda de la badia, a Roses, la Dra. Sandra Mallol ha classificat el 2010 la col·lecció Joan Ortensi Berta amb 16.000 exemplars de fauna i flora marina dels quals 12.839 exemplars són mol·luscs i de 236 espècies. Segons aquesta investigadora "Com més antigues són les col·leccions més il·lustratives resulten per a l'estudi i seguiment dels canvis en la biodiversitat, la distribució biogeogràfica i l'evolució. A més, l'estudi del material d'una col·lecció permet també extreure conclusions en l'àmbit evolutiu dels processos de contaminació i les causes de la desaparició de moltes espècies. Cal tenir una consciència generalitzada i clara que les col·leccions són també un patrimoni cultural i natural.

Text: Josep Maria Dacosta
Fotos: Miquel Pontes i Albert Ollé
www.marenostrum.org

**Bodega
Can Ratxelet**

c. Closa d'en llop, 4
Tel./Fax 972 77 45 00
17130 l'Escala

ANXOVES
PRODUCCIO NATURAL Y ARTESANA
INGREDIENTS: ANXOVA, SAL I AIGUA
EL XILLU-L'ESCALA

c. Closa del Llop, 18 · l'Escala · 972 77 08 20

www.anxoveseixillu.com

BOSCH API

AGENT IMMOBILIARI - CONSTRUCTOR
COMUNITATS DE PROPIETARIS

C/ Palau, 4 · Tel.: 972 77 15 05 · Fax: 972 77 06 16
C/ Enric Serra, 2 · Tel.: 972 77 00 02
17130 L'ESCALA · E-mail: info@boschapi.com
www.boschapi.com

AIRSA

Passeig St. Joan Bosco, 47 · 17007 GIRONA
Tel. 972 20 10 62 · Fax 972 22 65 34
airsa@airsa.cat · www.airsa.cat

Impermeabilitzacions Recrescuts de Morters Química Constructiva

illa mateua
CAMPING RESORT

Avda. de Montgó, 260 · 17130 L'Escala · Girona · Tel. +34 972 77 02 00 · Fax +34 972 77 20 31
info@campingillamateua.com · www.campingillamateua.com

L'Escala i el ferrocarril

DOS PROJECTES QUE NO ARRIBAREN A BON PORT, O QUAN L'ESCALA PODIA HAVER TINGUT TREN

El primer ferrocarril de l'estat espanyol es va inaugurar el 28 d'octubre de 1848 i unia les poblacions de Barcelona i Mataró. L'any 1854 s'estrenà la línia Barcelona-Granollers. A Girona hi arribaria el 1862. Quinze anys més tard, el 1877, a Figueres i a primers de l'any següent a Portbou per enllaçar amb la xarxa francesa. El ferrocarril era considerat aleshores com el símbol del progrés i la modernitat, per la qual cosa la màxima aspiració de les poblacions era aconseguir el pas del ferrocarril el més a prop possible del seu terme municipal.

L'any 1884 el govern de l'estat aprovava una ordre que regulava el sistema de concessions a empreses privades per a la construcció i explotació de ferrocarrils, tant de via ampla com estreta. En menys de dos anys se n'autoritzaren més de vint-i-cinc a tot l'estat. A les comarques gironines reeixiren les línies de via estreta Girona-Olot, Girona-Sant Feliu

de Guíxols, clausurades el 1969 i la línia Palamós-Flaçà-Girona-Banyoles (el famós Tren Pinxo de Banyoles), desapareguda el 1956. Dues de les concessions no reeixides tindrien a veure amb l'Escala.

Efectivament, entre final del segle XIX i principi del XX, l'Escala va estar molt a prop de disposar de dues línies ferroviàries; una per a passatgers i mercaderies i una altra d'exclusiva per a productes miners. D'haver-se dut a bon port un o ambdós projectes, la història i l'economia del nostre poble haguessis anat per viarany ben diferents -no sabem si millors o pitjors- als que coneixem.

Aquesta curiosa història començava l'any 1864, quan la Diputació de Girona analitzava i debatia els avantprojectes de "un plan general de la red de caminos de hierro", en el qual valorava la necessitat d'introduir-hi modificacions, com la "dirigida de Flassá directament a

Verges y después por Vilademat a Figueras y de esta última población a Francia por La Junquera". Pel que fa a Vilademat, l'acord de la corporació provincial deia: "La estación de Vilademat se aproximaría a la villa de la Escala, por lo cual puede decirse que tocaría a un puerto del litoral, cabeza del distrito marítimo, con aduana y alfó, notable por su comercio de cabotaje y que abastece a la provincia de varios artículos, promoviéndose de este modo los intereses generales de la provincia y aun los particulares de la empresa concesionaria". Al cap de pocs mesos un escalenc, Francesc Maranges Juli, assumiria la presidència de la Diputació fins al 1866.

Nou anys més tard, el 1875, el govern incoava un expedient per a la construcció d'un ferrocarril de via ampla (1.435 mm) entre Caldes de Malavella i Sant Miquel de Fluvià, dues estacions que formaven part del tren ja existent entre Barcelona

i Portbou (França) passant per Girona i Figueres. Es tractava d'enllaçar les principals poblacions del Baix i l'Alt Empordà amb el tren existent a través de les estacions de Caldes de Malavella i Sant Miquel de Fluvià. El projecte es completava amb un ramal a Sant Feliu de Guíxols. Els arguments esgrimits pels promotors afirmaven que les poblacions costaneres quedaven fora de la línia ferroviària principal Barcelona-França i que això representava un greuge comparatiu donada la importància industrial i econòmica de la zona: indústria surera, agricultura, comerç marítim i de cabotatge, ports de pesca, etc. Josep Comas Galibern, fervent partidari d'aquest tren, escrivia el següent a *El Ampurdanés* del 19 de desembre de 1880: "De algún tiempo a esta parte llama señaladamente la atención de esta provincia la efervescencia que en las comarcas de La Selva y el Ampurdán ha despertado el proyecto de construir estos ferro-carriles que, partiendo de Blanes, deben terminar en Gerona y Figueras, contorneando la costa y dando así vida, animación y riqueza a una infinidad de poblaciones que faltas hoy de vías y huérfanas, por decirlo así, de la protectora mano del Estado, aguardan un día y otro a que éste o la Provincia les pongan en condiciones para entrar holgadamente en relación con los más notables centros de producción y de consumo...".

El 25 de setembre de 1877, l'enginyer Teodoro Merly de Iturralde obtenia la concessió per a la seva construcció i ingressava a les arques de l'estat un dipòsit de 63.000 pessetes en garantia. El projecte semblava tant ambiciós i factible que en algunes zones es realitzaren els treballs de replanteig de l'obra i fins i tot s'arribà a col·locar la primera pedra el dia 18 de gener de 1878, a Mont-ras.

Primer projecte de Teodoro Merly.
Foto: Anxiu Rafel Sureda "Tòfol"-Lluís Vilabré.

Els problemes de finançament feren desistir i les obres quedaren deturades, però Teodoro Merly, convençut de la necessitat i viabilitat del projecte, el replantejà amb objectius més modestos i el presentà de nou a les autoritats competents. Els dies 6 d'agost i 10 de setembre de 1880 les Corts aprovaven dues Leyes Especiales que introduïen importants modificacions al projecte inicial. El que havia de ser una sola línia i, per tant, una concessió, es convertia en dues i la via passava a ser estreta o "econòmica" (750 mm). La primera havia d'enllaçar Blanes, Lloret, Tossa de Mar, Sant Feliu de Guíxols, Castell d'Aro, Llagostera, Cassà de la Selva i Girona. La segona havia de connectar Castell d'Aro, Palamós, Palafrugell, Torroella de Montgrí, l'Escala, Castelló d'Empúries i Figueres. La modificació més important pel que fa a la de l'Empordà era que la línia no acabava a Sant Miquel de Fluvià, sinó que des de l'Escala i Viladamat anava cap a Castelló d'Empúries i Figueres, on enllaçava amb el tren de via ampla cap a Portbou i França. En aquest sentit el concessionari escrivia: "...así como del trozo de Torroella de Montgrí a l'Armentera, no tan solo para estudiar el mejor emplazamiento del doble puente que, por poco que los torroellenses coadyuven, se construirá

Traçat del projecte dissenyat per Teodoro Merly.
Foto: Arxiu Rafel Sureda Ballester "Tòfol" -Lluís Vilabrú.

sobre el río Ter, sino que para aproximarse todo lo posible a la renombrada villa de La Escala, y cuya importancia nadie desconoce". El senyor Merly finalitzava amb aquesta contundent afirmació: "puedo hoy más que nunca dar completa seguridad a los pueblos que se adhieran y cooperen a ella de verlo realizado en un plazo relativamente corto". El pressupost total estimat de les obres era de 12.000.000 de pessetes.

Paral·lelament, el dia 15 de gener de 1880 Merly, associat amb Francesc Taulina Garriga, diputat del partit liberal, banquer i navilier, havia constituït la societat Ferrocarriles Económicos de la Selva y Ampurdán (F.E.L.S.A.). Malgrat algunes controvèrsies periodístiques sobre la

viabilitat econòmica del projecte, aquest va anar fent el seu camí i despertant creixent interès en les poblacions afectades, de tal manera que foren moltes les persones amb elevats recursos econòmics o de l'àmbit polític de la província que subscrigueren accions de la companyia. En un parell de setmanes se'n compraren la meitat de les 20.000 previstes en la primera emissió, la majoria a Palamós i Palafrugell, municipis on l'entusiasme pel projecte era generalitzat. Per això els promotors llançaven la súplica següent: "Que Gerona, Figueras, San Feliu, Torroella, La Escala, Calonge, Cassá, Llagostera y demás poblaciones enclavadas en la línea comprendan a semejanza de estas dos villas [Palamós i Palafrugell], sus grandes intereses, que suscriban a

proporción de su población y su riqueza igual número de acciones, y el Palafrugellense, interpretando los sentimientos del país, les enviará sus plácemes como los da hoy a Palafrugell y Palamós, que con tanto brillo izan, en este instante, la bandera de la civilización y del progreso". A l'Escala, l'encarregat de fer efectives les accions era Francesc Oliveras Maranges, mentre que a Figueres era el propi alcalde, Francesc Jordi Romañach, germà de Joan Jordi Romañach, casat amb una germana de Francesc Oliveras, Pilar. Sobre les rendes en forma de beneficis econòmics que podia generar l'empresa i el grau d'implicació de la societat gironina, el periòdic *La Unión* del 24 de setembre de 1882, deia el següent: "...Dos son las condiciones esenciales que la dan carácter: consiste la primera, en que a una simple ojeada se descubren los vastos horizontes que a la especulación privada y financiera ha abierto el plan recientemente formulado; y consiste la segunda, en que la hoja [el pla financer de la societat per accions] va suscrita por las eminencias de la Provincia. Y en efecto, cuanta hay de notable en la aristocracia de la sangre, del talento, del dinero, de la propiedad y de la industria, la autoriza con su nombre. En ella vemos con sabrosa fruición las firmas de los condes de Foxá y de Darnius, y de los marqueses de la Torre, de Benzu y de Castell Dos rius: la grande

propiedad dignamente representada por los Sres. de Carles, Pastors, Negre, José de Foxá y Torroella de Fitor, la banca por Jordá, Roger, Valls y Vicens y el Crédito Gerundense: el comercio por Conill hermanos, Artigas Moré y Bosch y Taulina: los rentistas por Galibern, Prats, Pallí, Pou, Rodés y Darna; la industria por Massaguer, Jubert, Fonolleras, Montaner, Sans, Madrenys, Viaret y Forgas: la política militante por los senadores Camps y Roger y Vidal y los diputados a cortes Mataró, Diz, Romero y Maciá Bonaplana; y hasta para que no falte a la boja el esplendente brillo que a todo género de empresas dan las letras y las ciencias se leen en ella firmas como las de Primitivo Artigas, Merly, Fages de Romá, Franquesa, Pella y Forgas y del general Ros de Olano, nombre ilustre y venerado en nuestra tierra y que si de una parte evoca a la memoria las gloriosas figuras de O'donnell, Prim, Dulce y Echagüe, de otra, habida cuenta el atildamiento y gallardía de su pluma, recuerda a sus contemporáneos los Larra y Espronceda, los Quintana y los Martínez de la Rosa. Con el valioso apoyo de firmas tan salientes, no es mucho que el país haya recibido con simpática benevolencia y hasta con verdadero entusiasmo, el documento objeto de este artículo y que a su calor brote de sus cenizas y como el ave de la fábula, el proyecto de los ferro-carriles de la Selva y Ampurdán, el cual si bien

jamás fue abandonado por el brioso esfuerzo de su Concesionario, en cambio el país lo tenía por desgracia harto olvidado...".

Malgrat aquests bons auguris, però, la severa crisi econòmica que patí el país entre les darreries del segle XIX i el començament del XX va impedir l'obtenció del finançament previst i aquest projecte d'iniciativa privada quedà alentit primer i, posteriorment, aturat; encara que no abandonat definitivament. Els primers anys del segle XX s'emprengueren diverses iniciatives, públiques i privades, per a reactivar el projecte. Així, sabem que el dia 7 de novembre de 1904 l'alcalde de l'Escala, Martí Puig, assistia a una multitudinària reunió a l'ajuntament de Torroella de Montgrí, a iniciativa de Robert Robert Surís, Comte de Serra i diputat a Corts. En aquesta trobada es nomenà una comissió executiva, s'acordà remetre un telegrama al president del Govern i al ministre d'Obres Públiques i s'acordà sol·licitar la mediació, gestions i suport dels diputats a Corts pels districtes de Vilademuls, Lluís Canalejas; Torroella

de Montgrí, Robert Robert Surís; la Bisbal, Josep Maria Vallès i Ribot i Santa Coloma, Gustau Ruiz.

La primera guerra mundial i les seves conseqüències en forma de greu crisi econòmica, com també els problemes econòmics i de finançament dels projectes ferroviaris, feren desistir als promotors de seguir endavant amb el projecte, que quedà definitivament oblidat l'any 1919 malgrat un darrer intent realitzat el 1918 per Francesc Cambó, aleshores ministre de Foment.

Durant la mateixa època encara trobem una altra iniciativa privada que podia haver comportat l'arribada d'un tren a l'Escala, encara que de característiques ben diferents a l'anterior: un tren exclusivament per al transport de mineral de ferro des de les mines de Celrà.

La viabilitat de la Revolució Industrial de final del segle XIX a Catalunya passava per l'explotació de dos materials: el ferro i el carbó. Per això durant aquests anys es realitzaren nombroses prospeccions

en busca de mineral de ferro, la majoria sense èxit. A Celrà, entre 1892 i 1918 s'explotaren dues mines: la mina del Nen Jesús i la mina Victòria Esperança i foren dues les empreses que s'hi dedicaren: Minas de Celrà (1892-1900) i Hierros de Celrà (1900-1918). Les fonerries franceses eren el principal destí del mineral de ferro, on hi arribava amb vaixells que embarcaven als ports marítims.

La població costanera més propera a Celrà és l'Escala (35 quilòmetres). A més, els inconvenients orogràfics entre ambdues poblacions són fàcilment salvables. Tot plegat va fer pensar en la possibilitat de construir una via ferroviària que enllacés els dos municipis per transportar el mineral i, des de l'Escala, embarcar-lo cap al seu destí.

L'any 1894 el Congrés de Diputats, a petició del diputat pel districte de Granollers Antoni Ferratges de Mesa Ballester, Marquès de Montroig (Santiago de Cuba, 1840-Barcelona, 1909), debatia una proposició de Llei per a la construcció d'un ferrocarril econòmic miner de via

FERRO-CARRIL DEL BAJO-AMPURDAN.

Comercio de Cabotage.

Estado n.º 16.

RESUMEN de las mercancías por cabotage registradas en las Aduanas de Tossa, Palafrugell, La-Escala y Rosas, comprendidas en la comarca, durante el quinquenio de 1871 á 1875 tomado de la Estadística publicada por la Direccion general del ramo.

MERCANCIAS.	TOSSA.			PALAFRUGELL.			LA-ESCALA.			ROSAS.		
	ENTRA-DAS. Toneladas	SALIDAS. Toneladas	TOTAL. Toneladas	ENTRA-DAS. Toneladas	SALIDAS. Toneladas	TOTAL. Toneladas	ENTRA-DAS. Toneladas	SALIDAS. Toneladas	TOTAL. Toneladas	ENTRA-DAS. Toneladas	SALIDAS. Toneladas	TOTAL. Toneladas
Aguardientes.	»	»	»	103'7	4'8	108'5	22'5	45'5	68'	338'	30'9	368'9
Azúcar y demás coloniales.	75'2	»	75'2	111'3	»	111'3	26'5	»	26'5	600'1	»	600'1
Arroz.	86'2	»	86'2	»	»	»	1150'6	»	1150'6	1233'2	»	1233'2
Algarrobas y legumbres.	166'5	»	166'5	42'4	»	42'4	200'1	12'8	212'9	38'3'2	15'6'5	4009'7
Aceite.	95'	»	95'	30'	30'	30'	»	53'2	53'2	31'1	696'4	727'5
Bacalao.	18'9	»	18'9	16'9	»	16'9	53'7	»	53'7	352'5	»	352'5
Corcho.	835'9	50'4	886'3	31'5	23'2	54'7	»	»	»	»	5'6	5'6
Carbones.	»	919'6	919'6	»	»	»	1223'5	1223'5	»	»	963'9	963'9
Cortezas.	»	»	»	»	68'1	68'1	»	15'7	15'7	94'6	240'2	334'8
Cueros.	»	»	»	3'7	»	3'7	14'4	»	14'4	51'3'4	239'9	753'3
Drogas y productos químicos.	26'3	»	26'3	130'4	46'	176'4	17'3'5	9'2	182'7	2061'7	919'1	2980'8
Esparto.	»	»	»	»	»	»	24'4	»	24'4	770'5	»	770'5
Frutas.	8'3	»	8'3	5'8	»	5'8	66'9	»	66'9	112'6	»	112'6
Granos de todas clases.	»	»	»	23'9	26'5	50'4	3694'2	849'1	3943'3	7211'2	1453'9	8665'2
Harina.	645'2	»	645'2	151'6	11'	162'6	768'7	98'	866'7	822'8	1122'4	1945'2
Hierro.	»	»	»	»	»	»	26'6	»	26'6	613'1	146'3	759'7
Leña.	»	»	»	»	318'5	318'5	»	»	»	»	»	»
Maderas varias.	38'7	10'4	49'1	53'8	217'6	271'3	38'2	492'2	530'4	816'8	5419'6	6236'6
Materiales de construccion.	212'5	»	212'5	»	61'2	61'2	»	109'1	109'1	49'8	4323'1	4372'9
Pesca salada.	»	»	»	54'2	133'7	187'9	56'9	79'9	136'8	105'3	15'2	120'5
Sal comun.	»	»	»	363'5	»	363'5	1765'7	»	1765'7	4323'4	128'9	4152'3
Vinos.	458'4	»	458'4	277'2	»	277'2	209'9	153'7	363'6	608'7	1267'4	1876'1
Varios.	464'9	76'9	541'8	367'7	20'3	568'	206'1	405'3	711'4	1938'9	698'7	2697'6
SUMAS.	3162'	1057'3	4219'3	737'6	1170'9	2908'5	7998'9	3547'2	11546'1	26541'3	17827'2	44369'5
Promedio anual.	632	212	844	348	234	582	1600	709	2309	5308	3566	8874

Traçat del projecte dissenyat per Teodoro Merly. / Foto: Arxiu Rafel Sureda Ballester "Tòfol"-Lluís Vilabré.

estreta entre Celrà i el port de l'Escala. L'any següent s'aprovava el text de la llei que autoritzava al govern la concessió a la societat Minas de Celrà i sense subvenció per part de l'estat, per a la construcció i explotació d'un ferrocarril econòmic des de les mines que aquesta companyia posseïa i explotava a Celrà fins a l'Escala, concretament a la badia de la Clota. La llei també declarava aquest ferrocarril d'utilitat pública als efectes de les expropiacions forçoses, ocupacions de terrenys i exempcions fiscals, concedia un termini de dos anys per a la seva construcció i autoritzava al concessionari la realització de les obres d'adequació dels embarcadors a la Clota.

Aquest projecte tampoc va reeixir per tres raons fonamentals: l'escassa proporció de ferro que s'extreia -aproximadament el 50% de la totalitat del mineral-, l'incompliment de les expectatives pel que fa a la quantitat de mineral extret i, per últim, les dificultats de transport fins a les fonderies, que encaria enormement aquest mineral, especialment després de descartar el ferrocarril a l'Escala també per raons econòmiques.

La història s'escriu a partir dels fets efectivament ocorreguts i dels projectes realitzats, però també dels frustrats. Aquest article n'ha intentat explicar dos dels darrers, dels que podien haver estat i no foren. Una

altra cosa seria l'anàlisi i el debat sobre la seva necessitat en termes d'interessos locals, ja que cap de les dues iniciatives va partir de la iniciativa escalenca. Però això ja serien figures d'un altre paner i, per tant, d'un altre debat, que no era el que preteníem en aquesta ocasió.

Rafel Bruguera Batalla

Prisco Electrònica S.L.

- Sistemes de vigilància
- Instal.lacions I.C.T.
- Xarxes de veu i dades
- Televisió per cable
- Fibra Òptica
- Sonorització
- Càmares de seguretat
- Servei tècnic

Prisco Electrònica SL
Telecomunicacions

Avda. Girona 56 l'Escala
Tel-972771859 Fax-972776655
www.priscoelectronica.com

el roser
hostal
restaurant

www.elroserhostal.com

Carrer Església, 7
17130 l'Escala
Tel. 972 770 219
Fax 972 770 159

Dos temporals històrics a l'Escala

En poc marge de temps hem estat testimonis de dos episodis meteorològics que si mirem el seu període de retorn¹ indicat als llibres de climatologia els podem qualificar com a històrics. Parlem de la llevantada del 26 i 27 de desembre de 2008 i del temporal de neu, mar i vent del 8 i 9 de març de 2010. Dos episodis meteorològics extrems que han marcat i que marcaran la memòria de molts escalencs durant molts i molts anys.

LA LLEVANTADA DE SANT ESTEVE

INTRODUCCIÓ

La Mediterrània Occidental és una de les àrees geogràfiques més ciclogènètiques² del món i per conseqüència una de les regions on la predicció meteorològica és més complexa i canviant. Els llevants formen part de la nostra climatologia bàsica perquè cada any acostuem a tenir uns 3-5 episodis de llevant repartits entre tardor, hivern i primavera. Tots ells com a conseqüència de la formació de baixes pressions dins el triangle imaginari que formen el País Valencià, les Balears i Catalunya.

La situació del 26 de desembre de 2008 entra dins d'aquestes situacions 100% mediterrànies que hem comentat anteriorment, però amb unes característiques en la seva gènesi i desenvolupament que van trencar motlles respecte als temporals observats en els últims 50 o 60 anys.

ANÀLISI SINÒPTICA

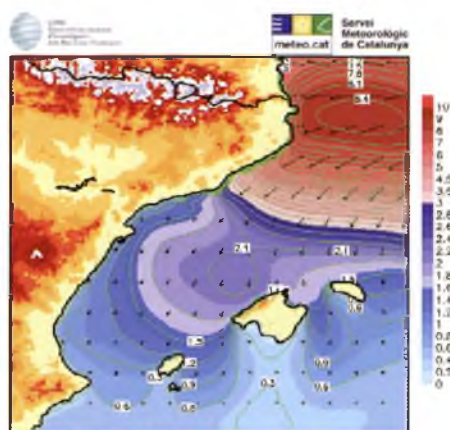
Ja feia dies que els models numèrics de predicció indicaven el que podia passar, però la magnitud de la llevantada va sorprendre tothom. Una situació retrògrada³ va portar una bossa d'aire fred en alçada des de l'est d'Europa fins al golf de Lleó i,

un cop allà, es va formar una potent borrasca que finalment es va situar davant les costes catalanes fent incidir vent de llevant molt fort a les costes del centre i nord de Catalunya. Però la clau no residia en aquesta baixa potent però de reduïdes dimensions, sinó que el misteri de com es va poder entaular un temporal d'una magnitud tan descomunal el podem resoldre tot guaitant el potentíssim i ferm anticicló situat al centre i nord d'Europa (1044 hPa).

Entre el ferm anticicló nord-europeu i la petita baixa mediterrània s'establia un passadís o canal de llevant molt marcat, constant i de llarg recorregut marítim. Les isòbares arrencaven de Sicília i Tunísia i arribaven a Catalunya després d'haver recorregut més de 900 km, tots ells sobre el mar. La potència del flux de llevant va ser clau en el creixement exponencial de l'alçada de les onades, però el que més va sorprendre va ser la rapidesa amb la qual es va crear aquest dipol atmosfèric tan marcat.

Els models marítims es van ajustar molt encertadament a la situació real del dia 26. La previsió del model WAM del Servei Meteorològic de Catalunya, publicada durant la tarda del dia 25 ens indicava un gir molt brusc de vent des de tramuntana cap a llevant entre les 9 i les 11 del matí, alhora que preveia un augment sobtat de l'alçada significant de les onades, passant dels 1,5 m a les 9 del matí als 6 m a les 12 del migdia i als 8,4 m a les 7 del vespre.

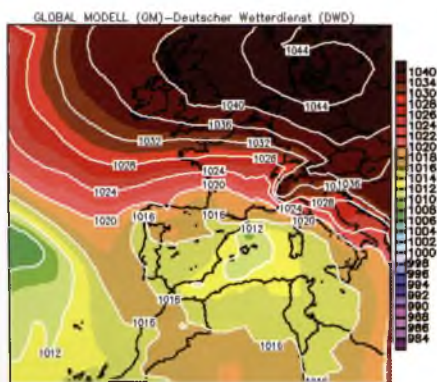
borrasca encara ens enviava vents del nord ja que es situava al golf de Lleó. A mesura que descendia la borrasca cap al sud i sud-oest, el vent va girar clarament a gregal a partir de les 11 del matí i poc després ja s'entaulava la llevantada. El vent pujava fins als 45-50 km/h sostinguts i fins a la ratxa màxima de 85,4 km/h. Mentrestant el lleuger tràngol de bon matí deixava pas a onades cada cop més importants que arribaven fins als 6 m d'alçada a les 12 del migdia, encara que això no s'acostava ni molt menys al que passaria poques hores després.

ALÇADA SIGNIFICANT (m) PREVISIÓ 18UTC 26 DES 2008

Previsió d'alçada significant de les onades per les 18Z del 26-12-2008, emesa pel model WAM(SMC) a les 12Z del 25-12-2008.

Un cop entaulat el fort llevant sostingut, les onades anaven creixent minut a minut i les esbotzades cada cop eren més i més fortes, saltant ja per sobre la Punta. A partir de migdia comença el més impressionant, les ones creixen cada cop més fins arribar a una alçada record de 9m a les 16:00 UTC de la tarda tal i com mostra el gràfic de la boia meteorològica del SMC situada al golf de Roses. L'alçada significant o mitjana arribava als 6 m i el període o distància entre dues crestes d'onada arribava als 10 segons. Tot això serveix per fer-nos una

PRESSIÓ EN SUPERFÍCIE ANÀLISI 12UTC 26 DES 2008

Anàlisi pressió en superfície a les 12 Z del 26-12-2008 segons el model DWD.

idea del poder destructiu d'aquest temporal, ja que no només hem de tenir en comte l'alçada de les onades sinó també el seu gran recorregut i la seva procedència.

L'Escala i altres poblacions de la Costa Brava, la tarda i nit del 26, estaven ja sotmeses de ple al temporal més dur dels últims 50 anys a la Costa Brava, i les destrosses en l'entorn eren ja molt i molt importants. Les esbotzades ja saltaven per sobre les cases de la Punta i, en topant amb el Cargol, s'elevaven uns 15-20 m i arribaven fins dalt la barana de la Platja, alhora que començaven a trencar la barana i el paviment del passeig del Mar. L'alarma salta a tota l'Escala quan es reben notícies que el passeig s'està enfonsant, que s'ha rebotat la barana en molts trams i que cases i restaurants a primera línia

Esbotzada a la roca del Cargol durant la tarda del 26/12/2008. / Foto: David Falgàs

de mar com el Roser 2 i altres de Montgó han sofert trencadisses de vidre i ha entrat aigua a tot l'interior. El despertar del dia 27 de desembre a l'Escala ofereix una visió desoladora dels efectes del temporal, encara amb esbotzades de prop de 6 m d'alçada; la primera línia de mar està completament destrossada. El passeig del Mar s'ha enfonsat en un

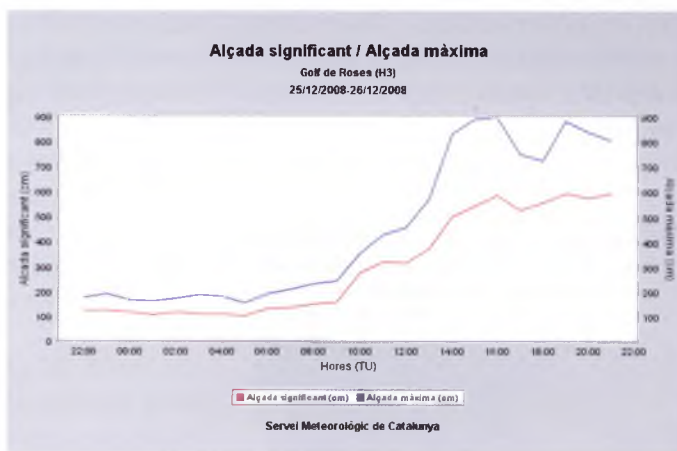
tram de més de 60 m, la barana de passeig ha volat literalment i es troben restes dintre de l'hotel Ca la Neus i fins a molts metres carrers amunt. Els bancs i papereres jauen arrancats a sobre el paviment de la carretera, els tamarius arrencats d'arrel i desapareguts dins la mar alhora que les persianes i vidres de molts locals s'han trencat per l'impacte de les pedres. Tot plegat ens ofereix una visió desoladora i impactant del litoral escalenc.

Montgó també sofrí durament els efectes del temporal i tot el passeig es trobava soterrat de sorra i pedres; la força de les onades havia desplaçat la caseta de socorrisme i havia trencat els vidres de locals i

cases prop de la platja. El temporal també va escopir, literalment, un fòtmer de peixos fora la sorra, els quals no van poder resistir l'onatge tant i tant fort que segurament rebotà els seus caus.

Tram del passeig de Mar enfonsat el 27-12-2008. / Foto: Quim Teixidor.

Gràfica de l'alçada de les onades enregistrada en el transcurs del dia 26/12/2008 per la boia meteorològica (Xarxa XIOM).

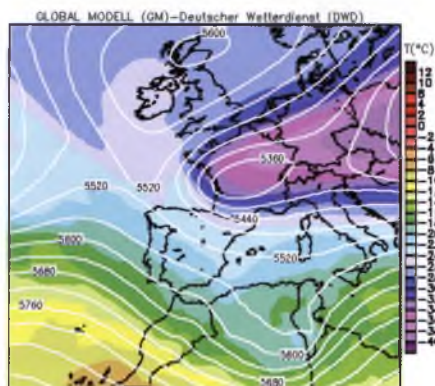
LA NEVADA DEL 8 DE MARÇ

INTRODUCCIÓ

Els observadors i predictors meteorològics han après a base d'experiència una sèrie de lleis no escrites que sovint escenifiquen perfectament la dinàmica atmosfèrica del seu territori d'observació. A casa nostra, una d'aquestes lleis ens diu que el 99,9% de les vegades, a primera línia de mar, el fred ben viu i la precipitació són incompatibles.

En aquest cas, les lleis de la física també coincideixen amb la saviesa popular i ens confirmen que l'aire fred té menys capacitat de contenir humitat que la columna d'aire amb càrrega elevada

d'humitat tendeix a dependre calor latent per condensació i, per tant, a fer créixer la temperatura del seu voltant més immediat.

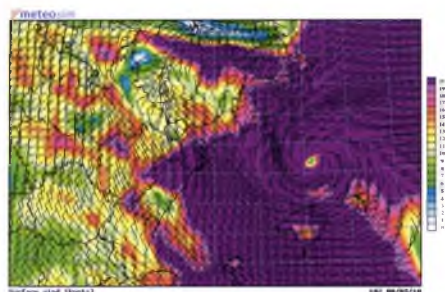
Anàlisi T^a en alçada i geopotencial a 500hPa (5.500 m) a les 12 Z del 7-3-2010 pel model DWD.

Però, igual que passa en gramàtica, l'excepció confirma la regla i ens ajuda a entendre encara millor aquesta ciència tan inexacta que és la meteorologia. La gran nevada del 8 de març va ser un d'aquells episodis únics on tots els ingredients atmosfèrics necessaris es van barrejar adequadament per donar com a resultat l'episodi de neu litoral més important des de l'any 1964.

ANÀLISI SINÒPTICA

Durant tota la setmana prèvia, els experts i aficionats a la meteorologia anàvem seguint l'evolució d'una bossa freda que descendia de nord a sud a través de tota l'Europa Central, la qual s'escolava pel marge

dret del potent anticicló situat sobre les Illes Britàniques. L'evolució d'aquesta bossa freda va ser clau per a tot el que va passar a partir del diumenge 7 de març de 2010.

Vents previstos en superfície mesurats en Kt's (nusos), a les 18 Z del 8-3-2010 pel model mesoescalar MASS.

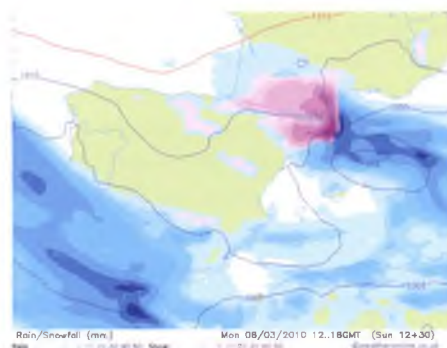
Aquesta bossa freda en alçada va anar baixant de forma retrògrada de NE a SW pel centre i nord de França, acompanyada també d'una glopada freda a 1.500 m d'alçada amb valors entre -6 i -11° C. La matinada i matí de diumenge va arribar fins al sud de França i a la tarda ja travessava els Pirineus prop d'Euskadi i Navarra. Al mateix temps que això passava per l'extrem nord peninsular, per l'extrem SW s'escolava una petita baixa en superfície, restes del temporal de pluges de dies anteriors a Andalusia. Aquesta petita baixa anava acompanyada de molta humitat a tots nivells i conservava la suficient energia per provocar una reacció explosiva amb la bossa freda que baixava de nord-est a sud-oest.

La interacció es produí durant el matí del dilluns 8 de març, quan començava el procés de ciclogènesi en front a les costes catalanes (Costa Central). Aquesta borrasca inicial d'uns 1010 hPa es va aprofundir ràpidament, arribant a valors de 996-993 hPa durant la tarda d'aquell dia. Aquesta borrasca va ser l'encarregada de propulsar tot l'aire fred centre-europeu cap a nosaltres, amb forts vents del NE i NNE, de tal manera que tota la massa freda a nivells baixos i mitjos es va escolar pels Pirineus Orientals i per la Vall de l'Ebre, fent baixar la cota de neu de forma general a tot l'extrem centre i nord del país. A nivells de 850 hPa (1.500 m) teníem temperatures de -5 a -7° C i a nivells de 500 hPa (5000 m) teníem temperatures entre -31 i -33° C.

Aquesta mateixa borrasca, va ser l'encarregada d'engendrar el fort temporal de mar dels dies 8 i 9 de març, d'unes característiques força semblants al de Sant Esteve de 2008, però de menor potència ja que ni el flux de llevant ni el recorregut marítim eren de tanta magnitud com aleshores.

CRÒNICA DE LA JORNADA

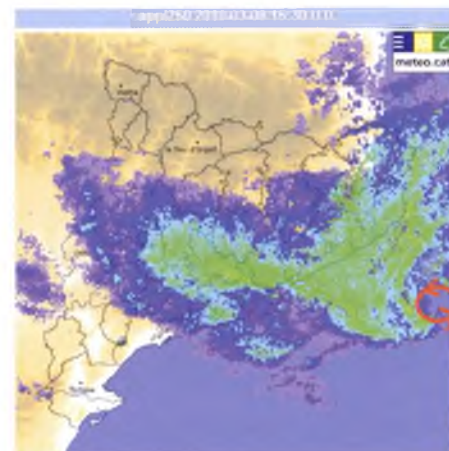
Amb tot aquest escenari des de nivells de superfície fins a nivells alts, faltava veure on es situava la cota de neu i si les quantitats de precipitació pronosticades queien de forma líquida o sòlida. Models numèrics com el NAE i MASS ja feien coincidir el fred en alçada i les fortes precipitacions per sobre els 60-80 mm en 24 hores a tota la Costa Brava. L'acumulació de neu al voltant de 40-60 cm per sobre de cota 200 m va ser predita amb exactitud per aquests models meteorològics i el Servei Meteorològic de Catalunya amb màxims puntuals de 80-120 cm. per sobre de cota 500 m. El que provocava més controvèrsia era si acabaria per nevar a la línia de la costa o no, fet que fins a primeres hores del dilluns no es va poder predir mitjançant la tècnica del "nowcasting".

Previsió de la pressió superfície + precipitació (mm) + neu pel model mesoescalar NAE de 7-3-2010.

A l'Empordà no vam haver d'esperar gaire per veure que la situació prometia emocions fortes. Durant la matinada va ploure a nivell de mar, però ja per sobre de 400 m s'acumulaven els primers dits de neu. A primera hora del matí i mentre la borrasca anava agafant més potència davant les nostres costes, la nuvolositat s'anà compactant per totes les comarques de Girona i la cota de neu va anar clarament cap avall a mesura que la precipitació

s'intensificava. Així, al voltant de les 9-10 del matí, ja començava a nevar a l'Escala amb 1-2° C de temperatura i curiosament amb fort vent de provençal. La neu i aigua-neu va anar caient tot el matí, fins que al migdia s'intensificà la precipitació degut a l'entrada d'una massa d'aire més inestable des de llevant. En aquest moment la cota de neu va pujar transitòriament fins als 200 m alhora que es reactivava la convecció i les tempestes en front la costa de l'Escala.

Imatge radar del Servei Meteorològic de Catalunya a les 15:30 Z de 8-3-2010.

Esbotzada a la Riba Petita i Serra de Rodes i Pení ben nevats. / Foto: David Falgàs.

Mentre l'entrada de llevant al nord del cap Norfeu alterava cada cop més l'estat de la mar amb onades que arribaven a superar els sis i set metres, començava l'episodi meteorològic més espectacular que ens podem trobar a les nostres contrades. Un fort tro va fer saltar les alarmes i tot guaitant el radar del Servei Meteorològic de Catalunya ens adonàvem que un front de tempestes, impulsat per la borrasca mediterrània, s'atansava de forma imminent cap a l'Escala. A les 14 h. la tempesta es convertia en tempesta de neu degut al fet que l'aire fred impulsat des de l'interior i el mateix aire fred descendent de l'estructura de la tempesta feia baixar la cota de neu fins arran de mar.

La tempesta de neu persistí fins a les 7 del vespre i des de l'Alt Empordà va acabar escombrant tot el nord-est i centre de Catalunya. La intensitat amb que va caure la neu es pot comparar a la torrencialitat d'una tempesta d'estiu o de tardor, per tant en aquest espai de poc més de 3 hores es van arribar a acumular més de 60 mm de precipitació en forma de neu. La pròpia escalfor latent de la mar i del nucli urbà va impedir que es deposités un gruix de més de 10 cm als carrers, mentre que als afores de l'Escala el gruix arribava als 40 i 50 cm (per exemple, al barri del Camp dels Pilans). El fort vent de NNE i NE durant l'episodi va provocar diverses congestes de neu de més de 60 cm a llocs arrecerats i va impregnar a mode de crosta de neu les façanes de tots els edificis encarats a nord.

Vora les 8 del vespre va parar de nevar, es va obrir el cel i es va enfortir encara més el vent de provençal. L'estat de la mar seguia molt complicat, amb mar brava generalitzada que va persistir fins a la següent jornada. El tall de llum durant tantes i tantes hores va agreujar el caos provocat per la gran nevada i va deixar en evidència les mancances de manteniment i instal·lació de les línies elèctriques a Catalunya.

El panorama a l'endemà era difícil de descriure en paraules; només les imatges sabien transmetre a primer cop d'ull tota la bellesa de la serra de Rodes nevada de dalt a baix, del temporal de mar, del provençal persistent, de la fredor ambiental i del cel amb aquell blau elèctric tant enlluernador. L'ambient gèlid ens va acompanyar tota aquella setmana amb temperatures mínimes que van arribar a baixar fins als 3 graus negatius.

1. Procediment estadístic que fixa el temps (en anys) que ha de passar per a què es torni a repetir tal episodi o registre meteorològic.
2. Aquelles zones més favorables per a la formació de borrasques o ciclons.
3. Circulació atmosfèrica de nord-est a sud-oest que, inversa a la normal de l'hemisferi nord (oest-est), acostuma a ser la productora dels episodis de llevant i les entrades fredes a Catalunya.

Sergi Corral Buela

L'AnXova Milionària
ADMINISTRACIÓ DE LOTERIES NÚM.1 · L'ESCALA I EMPÚRIES

Regala Loteria!

c/ Enric Serra 9 bis · 17130 l'Escala · Tel 972 770 552
Fax 972 774 466 · anxova@gna.es

RECLAMS PUBLICITARIS

LOGO L'ESCALA

C/ENRIC SERRA 24
17130 L'ESCALA
TEL. 972 77 43 90
logoescala@gmail.com

estampacions Personalitzades

Mar-Flor
Floristes

C. del Mar, 13 · 17130 l'Escala
Girona · 972 77 34 13
marflorfloristes@gmail.com
www.floristeriamarflor.com

Fruites Llorenç

C/ del Mar, 2 - 17130 L'ESCALA (Girona) - Tel. 972 77 06 01

La Millor Fruita i Verdura de l'Escala

Joan Clos Comas

AFICIONS INTEL·LECTUALS I MEMBRE DE L'ASSOCIACIÓ AMICS DE L'ART VELL

Joan Clos va néixer a Sant Feliu de Guíxols l'any 1895. Muntador electricista de professió, va començar d'aprenent a la Companyia local elèctrica, tallers mecànics Castelló, una empresa d'instal·lacions elèctriques de Palamós i a la Telefònica. Treballant per aquesta companyia es traslladà el 1916 a l'Escala per a instal·lar els primers telèfons pel senyor Josep Andreu i al Mas Caramany de Sant Martí d'Empúries. Va haver de tirar la línia telefònica amb pals des de Torroella de Montgrí.

En aquest temps el senyor Andreu havia llogat el salt d'aigua del molí de Bellcaire i li estaven instal·lant una centraleta elèctrica per subministrar electricitat als pobles de l'Escala, Bellcaire, Albons i Viladamat. Després d'haver finalitzat la línia del telèfon, el senyor Andreu va proposar a en Joan Clos de quedar-se per fer o tirar les línies elèctriques d'alta tensió per als quatre pobles. Fou d'aquesta manera que decidí quedar-se a viure definitivament a l'Escala. Una vegada feta aquesta instal·lació i la centraleta llesta, havent constatat la vàlua professional d'en Joan, el senyor Andreu li formulà una altre oferta: la de fer funcionar el sistema i continuar en la seva empresa per les electrificacions posteriors a les llars dels quatre pobles.

Autoretrat de Joan Clos Comas.

Efectivament, es va quedar per la bona feina en perspectiva i també pel tracte econòmic i personal del Sr. Andreu. Però es va haver de quedar a viure al mateix molí per tenir cura de la central, cosa que li va representar un canvi radical en la seva vida, acostumat com estava a l'ambient de la seva ciutat, Sant Feliu; com també a Palamós i la Bisbal, on hi havia casinos, societats corals, teatres, sales de ball, cinemes, etc, que ell solia freqüentar. Enyorant tot això i durant els dos o tres anys d'estada a Bellcaire, fou el promotor i animador de la fundació del Centre Cultural Empordanès de Bellcaire, on hi féu grans amics.

Durant aquest temps d'estada a Bellcaire es va casar amb la Blanca, que havia conegut a Palamós. Al molí de Bellcaire va tenir el seu primer fill, en Fonso.

El senyor Andreu li va fer una altra proposta: "Joan, ensenya i posa al corrent de com funciona la central a algú del poble, ja que veig que no

es massa complicat i vine a instal·lar-te a l'Escala per fer d'encarregat general de la meua empresa". Fou així com en Joan i la seva família es van incorporar definitivament a l'Escala, amb domicili al carrer de la Torre núm. 44, "can Tetes". De fet el pare ja havia residit temporalment a l'Escala durant la instal·lació del telèfon i les línies d'alta tensió, vivint a la Fonda Gambó. Degut a la feina que el tenia molt ocupat, però, no va tenir gaire ocasió de participar en la vida social escalenca.

A l'Escala hi va trobar un ambient molt diferent al de Bellcaire. Hi havia dos ateneus de cultura, sales de ball, orquestra, teatre d'aficionats, jocs florals, equip de futbol, cinema, molts cafès amb les seves habituals tertúlies, etc. Tot això li podia omplir les aficions de les hores lliures. Fou soci d'una entitat anomenada la "Penya".

Col·laborava en les agrupacions teatrals. Féu una bona amistat personal i per afinitats culturals amb

el barber Lluís Pujol i Masseguer "Mutxu", que el va introduir en el món de l'arqueologia. En Lluís era un incansable recercador de restes antigues per les poblacions de la comarca i a ell es deu el descobriment del poblat ibèric d'Ullastret. S'havia assabentat per un veïns d'aquest lloc que s'havia tret molta quantitat de pedres del Puig de Sant Andreu. Hi va fer alguna visita i, efectivament, va veure un tros de paret de grans carreus. Amb el pare hi feren varies visites amb bicicleta. Amb podalls i estassabarders netejaren els matolls i romegueres i deixaren al descobert una part del que era la muralla del poblat ibèric, cosa que en Lluís Pujol comunicà a l'Associació dels Amics de l'Art Vell de Barcelona ja que ell hi tenia certa relació i crec que ja n'era soci. Més tard fou el promotor de la delegació que es va formar a l'Escala cap a l'any 1934.

La primera comissió es va constituir amb en Lluís Pujol i Masseguer com a president, Rafel Torres i Bofill com a secretari i Joan Clos i Comas i Joan

Massanet i Juli en qualitat de vocals. Mes tard s'hi van incorporar nous socis, com Martí Solés i Balaguer, Juli Molinas i Gelada, Jesús Mª Isern Galceran, Rafel Sureda i Solés, Arquímedes Ballester i Gelada, Rossend Oliver i Batlle, Salvador Cros i Sala i Josep Paradís i Bosch.

Per uns rebuts que guardo amb data de l'any 1938 i que no es cobraren degut a les circumstàncies de l'avançada guerra civil, crec que en Joan Clos n'era el tresorer.

La formació de la delegació dels Amics de l'Art Vell a l'Escala fou deguda a les inquietuds de vetllar pel patrimoni arqueològic local i comarcal, com ja feia en Lluís Pujol a iniciativa personal en varies localitats empordaneses. Però el que més els interessà fou el patrimoni local.

La primera actuació que es va organitzar fou el desenrunament de la muralla romana en el tram del portal seguint fins al punt on s'acaba del costat del mar, deixant al

descobert la part baixa formada per grans pedres. El Sr. Bosch i Gimpera va fer una visita i crec que va quedar molt satisfet de l'obra realitzada.

La segona iniciativa, encara que de menys envergadura, va ser la restauració d'un portal de l'antic castell de Cinclaus. L'obra va ser feta per en Rafel Torres per l'interès que hi tenia com a soci de l'entitat i com a mestre de cases que era. El meu pare va fer unes fotos d'abans i després de la restauració. El sr. Bosch i Gimpera també va visitar l'obra una vegada finalitzada.

Aquestes obres foren realitzades en uns dos anys. La primera el 1934, any de la creació de la delegació local, i la segona el 1935.

L'esclat de la guerra civil representà un sotrac per la continuïtat de les restauracions, però si que feren quelcom per evitar la crema de l'església de Sant Martí d'Empúries, ja que no van poder evitar la crema de la vila amb la rapidesa que es va portar a cap i amb l'exaltació

que es vivia per part del comitè antifeixista, milicians locals i de la Brigada Ferrer i Guàrdia de Barcelona.

L'associació Amics de l'Art Vell compartia estatge amb el Centre Excursionista de Catalunya i recordo que també ho feien en les restauracions. El pare rebia un calendari il·lustrat editat pel Centre Excursionista on hi alternaven excursions, escalades i monuments restaurats. Recordo el de l'església romànica de Coll de Nargó.

Fins aquí els records personals i llunyans del meu pare, en Joan Clos, i les seves vinculacions amb la cultura i l'art.

Josep Clos Blanco

SERVEI OFICIAL CITROËN

L'Escala

GARATGE FERRER S. L.

- SERVEI MULTIMARCA
- PLANXA I PINTURA

C. Closa d'en Llop, 81 · 17130 l'Escala, Girona
Tel. +34 972 771 264 · Fax + 34 972 773 594
garatgeferrer@activain.com

Alguns ocells a l'Escala

APROXIMACIÓ A LA VEGETACIÓ I AUS DEL SALPATX

DESCRIPCIÓ GEOGRÀFICA

La zona geogràfica motiu d'aquest article és molt fàcil de determinar per als autòctons i allòctons de la zona que fa temps que freqüentem la població. Per entendre'ns és la part que va des del final del port esportiu i pesquer de l'Escala fins l'Illa Mateua. És a dir, el que seguint la terminologia de l' Institut Cartogràfic de Catalunya, i referit al terme de Riells, pren els noms, anant de port a illa, de la Punta del Bol Roig, Les Planasses (on trobem els búnquers, edificacions humanes en desús i l'esplanada del davant), La Pineda d'en Berdellac (darrera de les antigues casernes), Les Barraques (limitant amb la punta de Salpatx), La Palanca, La Pineda del Bol Roig (davant de l' illot i la cala Salpatx), El Salpatx (amb el seu cim de 61,3 metres davant de la Punta dels Cinc Sous) i fins l'Illa Mateua, és a dir, fins la Punta del Ferro, abans de la Punta Grossa on s'originarà la Cala Montgó.

L'alçada de la zona està al voltant dels trenta metres, llevat del cim Salpatx esmentat abans i , és clar, les cales i platgetes de la zona. I la seva geologia ve predominada per cordons de dunes litorals (quaternari) i en els penya-segats per calcàries detríctiques i bioclàstiques. En la part més ample (Les Planasses) estem parlant d'una distància fins a mar d'uns 390-410 m. i en la part més estreta (La Palanca) d'uns 170-190m.

Així doncs ja podem començar amb la descripció general de la zona.

LA VEGETACIÓ

La descripció vegetativa d'aquesta àrea és força heterogènia. D'una part hi ha pinedes joves amb pocs anys d'existència, llevat d'alguns espais reduïts i concrets on són més antics. D'altra banda hi ha zones properes al que anomenem màquies i garrigues, aquestes darreres força ben constituïdes i identificables com a tals. Tota la zona del que estem descrivint genèricament, tant el més proper als penya-segats com els més interiors, està força influenciada per llengües de sorra més o menys visibles que caracteritzen clarament la major part de la zona. I, és clar, per l'actuació humana, ja sigui com a conseqüència de ser un espai natural que durant unes poques dècades va ser de difícil accés (aspecte que per un costat va portar construccions humanes dins de la zona que eren inexistents i alteraven

molt el medi, però que per l'altre va facilitar que la vegetació creixes sense gaires alteracions), com, per la construcció de nombroses edificacions que envolten aquesta zona, com, en tercer lloc, però sobretot, pel comportament incívic, poc respectuós, sovint patètic, embrutidor d'alguns membres de l'espècie humana que deixen o llencen productes contaminants i degradadors del medi natural com a conseqüència de la seva manca de valors que vagin més enllà dels estrictament antropocèntrics. Així que, a més de la pineda com estrat arbori, l'estrat arbustiu i herbaci és prou freqüent, característic i conegut en la Catalunya mediterrània.

La pineda és majoritàriament de Pi blanc i en algunes parts de Pi Pinastre i Pi pinyoner. El Pi blanc (*Pinus halepensis*) és l'espècie arbòrea

clarament dominant a la zona. És el pi d'alçada més petit dels que podem trobar a la zona, tot i així pot arribar a 20m d'alçada. L'escorça és gris-blanquinosa, les fulles són primes i la seva llargària es troba entre 6 i 10 cm. Les pinyes són mitjanes, estretes, còniques i unides a les branques amb un peduncle corbat. Això darrer facilita molt la identificació pels neòfits. El pi blanc també agafa formes desmanegades, fins i tot contorsionistes en les zones de vent fort. Les seves estratègies per la supervivència són realment destacables. El Pinastre (*Pinus pinaster*) és un pi perennifoli, el segon amb presència quantitativament a la zona. És una espècie que pot arribar a 25-30 metres d'alçada i que té fulles força llargues, rígides i punxants de més de 10 cm que van de dos en dos. Les seves pinyes són grosses -de 10 fins a 20 cm- i

estretament còniques. Finalment també podem trobar, sobretot prop de les zones més humanitzades, el Pi pinyer (*Pinus pinea*) pi perennifoli amb capçada en forma de copa que pot arribar a 20 m d'alçària, amb fulles gruixudes, de verd intens d'entre 8 i 15 cm i que van de dues en dues, amb pinyes que fan els coneguts, bons i apreciats pinyons que ens mengem habitualment.

Entre la zona arbustiva, per la seva influència i importància en la zona, cal destacar les garrigues, és a dir la suma de Garric (*Quercus coccifera*). La garriga és una formació arbustiva més aviat baixa, que assoleix una alçada aproximada de fins un metre, molt densa i difícil de travessar. El garric o coscoll és un arbust perennifoli (és a dir que a la tardor no perd la fulla) que punxa com un dimoni per les seves fulles amb dents espinoses, endurides, lluents i sense pèls que són d'un verd més intens per l'anvers que no pel revers, i te com a fruit l'aglà.

A l'aspecte general de la zona doncs, de moment hi tenim pinedes de constitució irregular segons l'edat dels individus, l'espècie dominant i la proximitat al litoral, les garrigues, ben constituïdes i força importants per la dinàmica animal que es produeix a la zona i ara cal afegir-hi, donar-hi una imatge entre de prat pedrós i de màquia, és a dir un paisatge força uniforme, sense estrat

arbori ben definit, com esquitxat (Salpatx?) d'arbusts de diferent mida, entre pedres, però que a l'hora la floració de les diferents espècies li dona una bellesa cromàtica molt alta perquè és a zones ben delimitades, com taques (de fet màquia ve de l'italià *macchia*, que vol dir taca). El que aproximo a anomenar màquia d'aquest espai vegetal, no és pròpiament una màquia, tot i que aquesta és una composició molt corrent a la mediterrània, en aquesta zona de la que parlem i té una retirada però, no és molt densa, ni de fins uns tres metres basada en el Bruc i l'Arboç (*Arbutus unedo*), però si que trobem moltes de l'espècies típiques d'aquesta definició, com el Bruc (*Erica arborea*), de flor blanca-rosàcia, el Llentiscle (*Pistacia lentiscus*), de flor vermellova, l'Aladern (*Rhamnus alaternus*) en forma d'arbre o arbust, el Fals aladern (*Phillyrea latifolia*), Aladern de fulla estreta (*Phillyrea angustifolia*), el Matabou (*Bupleurum fruticosum*), l' Argelaga negra (*Calycotome spinosa*) de flor groga, la Gatosa (*Ulex parviflorus*) de flor groga, la Vidiella (*Clematis flammula*), l'Estepa negra (*Cistus monspeliensis*) de flor blanca amb pètals ben

definit, l'Estepa blanca (*Cistus albidus*) de flor rosa, l'Estepa borrera (*Cistus salvifolius*), de flor blanca amb pètals arrodonits, la Farigola (*Thymus vulgaris*), flors petites de color blanquinós-púrpura de molt bona olor. Capítol a part mereix el Romaní (*Rosmarinus officinalis*), de flors petites i blavenques de molt bona olor, que es troba amb molta abundància i que constitueix nuclis vegetatius pioners en zones pedroses.

I per acabar aquesta visió general, destacarem algunes lianes com: Esparraguera (*Asparagus acutifolius*), que es considera un arbust lianoide i del que ens mengem els seus brots tendres com espàrrecs, l'Arítjol (*Smilax aspera*), espinosa, de fulles persistents i triangulars, l'Heura (*Hedera helix*), de fulles verdes, de tres a cinc lòbuls, Rogeta (*Rubia peregrina*) s'arrapa a tot arreu,

Gavià argentat

Esbarzer (*Rubus ulmifolius*) ple de punxes i que fa mores i el lligabosc mediterrani (*Lonicera implexa*) de flors blanquinoses-violetades.

ELS OCELLS

La banda sonora d'aquest espai natural és ben diferent segons l'estació de l'any. A l'estiu, predominen les veus humanes i el soroll dels vehicles a motor de terra, mar o aire, però sense que desapareguin del tot els sons propis de la naturalesa, dels quals sempre destaquen els ocells. A l'hivern predomina el silenci clivellat pels sons sempre existents de les espècies animals que viuen a les bosquines, en que els dels ocells, tot i que de manera discreta, mantenen la seva preeminència. A la tardor, s'imposa la barreja entre el final de la caracterització de l'estiu i la transició a la soledat, quietud i silenci de l'hivern. I a la primavera, tot i l'increment dels sons que generem els humans, ja sigui per nosaltres mateixos, ja sigui mitjançant les nostres múltiples activitats, els sons de la natura exploten en totes les seves modalitats i formes i d'entre aquests, s'imposa de manera incontestable en el paisatge sonor l'alegria i vitalitat del cant dels ocells.

Així doncs, les espècies d'ocells que podrem veure en aquesta zona, així com la fauna en general que hi podem trobar, seran una combinació de tres elements. Per un costat els ocells característics d'una pineda més aviat jove oberta i transitada per l'home. Per l'altre els ambients més aviat tancats però ben configurats, amb comunitat pròpia, de les garrigues i allò que he anomenat prop d'una màquia. I, finalment, per la gran presència i proximitat en el perímetre exterior de la zona boscosa, d'habitatges amb presència permanent durant tot l'any, apartaments i cases d'estiuieg o cap de setmana, carrers i carreteres (feliçment) secundàries de poc trànsit que pràcticament delimiten la zona que descrivim.

I algú podria dir-me: i la mar? Si, i la mar. Però, és clar, això són figures d'un altre paner. La mar te dinàmiques i ecosistemes propis, molt poderoses i ben dotades sobre les quals no entrarem. El vent, les tempestes... tenen una forta influència en la fisonomia d'aquest indret i en tot allò que passarà o deixarà de passar, tant a nivell

faunístic com florístic, però pel que fa a la descripció d'espècies d'ocells a la zona, tot i condicionar-ne el comportament, no en condiciona les espècies. Llevat de les espècies pròpiament marines, és clar, entre les que trobem sobrevolant la mar, i amb incursions cada cop més habituals, nombroses i agressives a l'interior, una colònia nodrida de Gavià argentat (*Larus cachinnas*) amb seus als penya-segats de la zona i a l'Illa Mateua, probablement molt influenciats per la gran colònia existent (més de 8.000 exemplars) a les illes Medes. Seguint en l'àmbit marí, és destacable l'augment del nombre d'individus de Corb marí (*Phalacrocorax carbo*). Probablement procedents dels aiguamolls de l'Empordà i Cap de Creus, i en alguns casos de les mateixes Illes Medes, ha anat guanyant presència sobre rocam marí, sobretot a l'hivern, fins recentment tenir presència al rocam anomenat Salpatx o "la cadireta". Generalment solitaris, fàcilment identificable pel seu posat elegant quan estan aturats, tenen un vol ràpid i molt a prop de l'aigua marina, pel seu color negre, es també fàcilment identificable.

Però bé. Tornem a la part aèria de la terra. A les garrigues, a les pinedes i als ambients arbrats no forestals de la zona que ens ocupa, trobarem, seguint aquest ordre, tallarols (*Sylvia sp.*) i mallerengues (*Parus sp.*). Ambdós ocells de petites dimensions, de costums nervioses (més els tallarols), neguitosos i amagadissos. No són fàcils de veure amb claredat. D'entre els tallarols hi trobem el Tallarol capnegre (*Sylvia melanocephala*). El mascle és inconfusible pel color negre del cap, la gola blanca i la carúncula de l'ull vermella. La femella és més aviat marronosa. Fa diverses veus, en destaca la d'alarma "txac,txac,txac", potent i aspre. El que encara és més difícil de veure és el Tallarol de garriga (*Sylvia cantillans*) perquè és migratori i només el podem veure a finals de primavera i estiu i a més és petit i s'amaga, de fet és més fàcil reconeixè'l per les seves vocalitzacions seques i breus i menys energètiques que les del capnegre "tak,tak,tak". En el cas que el puguem veure, però veurem un ocell petit amb la gola i el pit vermell-carabassa

Corb marí

Tallarol capnegre

Tallarol de garriga

Pit-roig

Mallerenga carbonera

i uns bigotis blancs que s'identifiquen bé. Tot i que no és ni un tallarol ni una mallerenga, el tercer que voldria destacar és un ocell rabassut i confiat, fàcil de veure i d'identificar. El Pit-roig (*Erithacus rubecula*) amb el mig pit més proper a la gola i la gola de color carabassa intens. Té un cant melodiós, fi, feble, però de gran musicalitat i varietat. Alguns cops s'acosta als jardins i encara és més fàcil de veure.

D'entre les mallerengues, potser la més espectacular és la Mallerenga carbonera (*Parus major*), la més gran de totes elles (uns 14cm), molt adaptable, per això, es pot trobar en ambients humanitzats, inconfusible per la "corbata" negra sobre fons groc del pit. Té un repertori ampli de cant, predomina un "tsi-tsi-tsi" agut i aspre, que combina amb un "ti-ti-ta" com estrofa.

Un altra de les espècies molt freqüent és la Cuereta blanca (*Motacilla alba*), un ocell elegant, ràpid, de cap petit i cua llarga, estreta i enlairada, de color blanc i negre com el cap que no para de moure. Es troba en gran diversitat d'hàbitats oberts, sovint caminant per la gespa, sovint a l'hivern descansant als arbres, amb un cant simple, però poc freqüent, una mena de "tsilip" agut. D'altra banda, aquest any, ha aparegut per primer cop la Cadenera (*Carduelis carduelis*) anant de les capçades dels arbres per cantar, als jardins per alimentar-se, tot passant pels estrats arbustius, amb uns recorreguts semblants a la cuereta blanca. La Cadenera, és fàcil d'identificar pel seu disseny vermell a la cara, galtes blanques i una franja negra al cap i, en vol, per les franges grogues de les ales que destaquen sobre color negre. El seu cant és força distintiu i característic, quelcom semblant a "uit,uit,uit", que recorda al del canari. En les parts més humanitzades també trobarem amb facilitat el Pardal comú (*Passer domesticus*), molt corrent i xerraire.

Dels ocells més grans que trobem pel bosc durant tot l'any destaca el soroll que fa el Tudó (*Columba palumbus*) al batre les seves ales, sobretot al iniciar el vol. El colom salvatge és grisós amb dues taques blanques, al costat del coll i en les franges alars molt visibles en vol.

Cuereta blanca

Ànec Coll-verd

Oreneta

Cadenera

Pardal comú

Tudó

Galg

Merla

Garca

El seu cant és repetitiu i més aviat curt. En canvi, el Gaig (*Garrulus glandarius*) que també es distingeix fàcilment per les taques blanques a les ales darrera un blau elèctric i el carpó, fa uns forts crits estridents, d'alarma, repetitius, que ressonen per tot el bosc. També hi trobarem la Merla (*Turdus merula*) a cavall entre el bosc i les zones més habitades on la presència de la Garca (*Pica pica*) és molt freqüent. El primer, la Merla, sobretot en el seu gènere masculí es reconeix bé pel seu plomatge negre i el bec taronja. És sorollós remenant fulles, però cantant, ja des de bon matí sovint abans de sortir el sol, fa diverses veus i té un "tip" sonor, aflautat, molt característic. La Garca, de cua negra molt llarga i cos de color blanc i negre contrastat també sol ser sorollós i podem dir que va associat a la presència humana, ja que són molt sociables i ocupa terrenys oberts. Les seves veus són ronques i seques.

Aquest estiu, i podria dir que sense ser esperat, hem pogut veure l'Ànec collverd en bassals prop de la zona de Salpatx. Probablement procedent dels Aiguamolls de l'Empordà, ja que aquesta espècie és la més beneficiada de les polítiques conservacionistes dels aiguamolls. El que si esperem i veiem cada any a finals de l'estiu és la presència de les orenetes (*Hirundo rustica*), de silueta molt característica, de vol àgil i amb ràfegues de vol ràpid i curt.

Les observacions que he descrit han estat fetes al llarg d'anys. Tenen com a base els coneixements d'un biòleg especialitzat en ecologia que temporalment, però des de ja fa un grapat d'anys, es dedica professionalment a la política. No són doncs les descripcions d'un ornitòleg professional, sinó les d'una persona interessada en la natura que metòdicament ha anat anotant les seves observacions en una llibreta. Han estat moltes hores felices, d'estar-me sol, amb els meus binocles, els meus llibres de consulta i les meves llibretes d'anotacions en silenci, seguint els ocells sense fer fressa, assegut o fins i tot estirat, dins de les bosquines, apassionant-me cada cop que veia una espècie nova o comprovant-ne una de ja descrita.

L'article, doncs, no és res més que això.

Jordi Portabella Calvete

Les Olives

Saps prou bé que l'Alfolí de la Sal ve de molt lluny en el temps i que la seva història inclou èpoques de grandesa i d'activitat febril, juntament amb d'altres de davallades i silencis ruïnosa. També saps que està considerat un dels edificis més emblemàtics de l'Escala i que fa pocs anys va ser objecte d'estudi, des de diferents vessants, en els Fulls d'Història Local, que des de 1989, tant encertadament impulsen el Servei d'Arxiu i Publicacions del nostre ajuntament i el Centre d'Estudis Escalencs.

Tanmateix, creus que encara queden coses per explicar. No pas de les importants, clar!, sinó de les quotidianes, d'aquelles que li donaren vida i caliu. Perquè sempre has pensat que els bocins d'història també són Història. És per aquest motiu que vols intentar recordar alguns retalls de la teva infantesa, de quan podies moure't lliurement per una petita part d'aquells espais tan singulars, de parets de pedra, amples i humides, sostres alts i voltes encisadores.

Era aquella l'època en què les fàbriques de salaons estaven escampades pel nucli antic del poble i donaven feina a nombrosos vilatans. El teu primer record és el d'aquelles tardes en què, a l'hora d'anar a estudi, pujaves corrents els quatre graons de pedra del pati interior de casa teva que comunicaven amb l'altell de l'Alfolí i t'aturaves just al llindar de l'entrada, enfront d'un voluminós pilar d'obra que arribava fins el sostre. Era aquí, als peus d'aquesta gruixuda columna, on es trobaven els barrils dels quals en treies, amb un cullerot foradat (cucharon, en dèieu), un grapat d'olives que, després d'escórrer-les bé, t'entaforaves a la butxaca. Tot seguit, giraves cua ràpidament i et dirigies cap a fora, al carrer, on t'estava esperant el teu bon amic i veí, en Josep Serra, amb qui enfilaves el camí de col·legi.

Les Olives. Aquest era el nom que donàveu a aquell altell de l'Alfolí de la Sal, en el qual la fàbrica de salaons de can Juhé hi desenvolupava tot el procés relacionat amb les olives de pinyol i farcides. Era un espai no molt gran, al qual la llum natural hi arribava esmorteïda i on els racons hi eren foscos. A l'hivern hi feia una

fred que pelava, mentre que a l'estiu s'hi estava prou fresc. Era sobretot en aquest període, durant les vacances de l'escola, quan el sovintejaves més, no pas per menjar olives!, sinó perquè t'agradava presenciar els treballs manuals que s'hi feien.

A Les Olives, s'hi solia treballar, normalment, a les hores diürnes per aprofitar la llum solar, ja que la instal·lació elèctrica hi era molt precària. Això, sumat a la humitat, l'olor de salobre i els grisos racons atapeïts d'estris, podia fer pensar que aquell era un lloc a defugir. Però al contrari, hi surava una calidesa especial, que feia que sempre t'hi trobessis a gust.

La distribució del local tenia la seva lògica, s'hi notava un cert sentit comú. Així, recordes que, entrant a mà dreta, arrambades a la paret, hi havia dues piques d'obra, amb un taulell, també d'obra, enganxat perpendicularment. Al mateix costat, una mica més cap endins, la màquina de tapar llaunes, la que avui dia està exposada al Museu de l'Anxova i de la Sal, enlluernava amb la seva presència dissonant. No tenies ni idea de com funcionava. De fet, mai havien deixat que t'hi acostassis.

Al costat esquerre de la porta d'entrada, al terra, fins a tocar la paret del fons, hi havia, ben ordenat, tot de barrils, cascos, caixes i caixetes de peix, buides i apilonades, que es guardaven allà esperant que arribés el moment de fer-ne ús. A sobre, a un metre i mig d'alçada, aproximadament, un prestatge de fusta aguantava com podia, al llarg de la paret, un reguitzell de llaunes i pots de vidre de diferents mides, així com innombrables paquets d'etiquetes comercials de la casa.

Cap al fons del local, a mà esquerra, just davant d'un gran finestral que aportava la major part de la claror i que donava a un pati interior de l'Alfolí, al qual no es tenia accés, hi havia el que per a tu era la principal atracció d'aquell espai: la màquina de foradar, que en realitat no era cap màquina, sinó un estri molt senzill i casolà, però molt eficient, que s'utilitzava per treure els pinyols de les olives.

Era allà, vora aquell giny, on més t'agradava estar. Et passaves llargues estones mirant com les treballadores de la fàbrica de salaons de can Juhé foradaven les olives, per treure'n el pinyol, d'una en una, amb una agilitat que et sorprenia. Recordes especialment a la Teresa,

una dona alta, de constitució robusta, que duia els cabells curts que li fregaven les espatlles i unes ulleres que no amagaven el seu rostre de bonhomia, i que tothora somreïa. Va ser ella qui et va ensenyar com anava la màquina de foradar i qui procurava que no t'hi enganxessis els dits.

La màquina de foradar olives consistia en una palanca horitzontal que, situada més o menys a l'alçada del cap de qui la manipulava, estava subjectada verticalment per un dels seus costats a una taula/pastera de fusta. De la palanca en penjava una barra prima, fixa i rodona, que tenia adherida en l'extrem inferior una fina punxa d'acer. D'altra banda, a sota, enganxada a la taula, hi havia com una cassoleta de metall, ampla i oberta, amb un forat de petites dimensions al mig. Era aquí, sobre aquest forat, on es posava l'oliva de la qual s'havia d'extreure el pinyol.

El procés que es realitzava era senzillíssim i l'evoques com si l'estiguessis veient ara mateix: la treballadora de la fàbrica de salaons que se n'encarregava, asseguda en un tamboret alt, col·locava una oliva, amb l'orifici mirant enlaire, al mig de la cassoleta mentre impulsava suaument la palanca cap avall. Quan veia que la punxa es trobava ben posicionada sobre el forat, donava un cop sec que provocava que la punxa penetrés dins l'oliva, impulsés el pinyol amb força i aquest arrossegué en el seu camí de sortida un petit trosset d'oliva rodó. Ambdues peces, que sortien enganxades una amb l'altra, queien en un recipient que hi havia a sota l'obertura de la cassoleta.

Aquest procés manual, que exigia una forta concentració, durava fins que es considerava que el nombre de peces buides era suficient. A continuació, tocava separar delicadament els trossets d'oliva dels pinyols, ja que els primers es conservaven per ser utilitzats posteriorment com a taps de les olives que es farcien d'anxova.

Finalment, de manera molt més confosa t'arriben les feines d'envasat. Menut com eres, aquestes eren unes activitats per les quals mai havies sentit cap interès especial, no saps perquè. Eren unes tasques força comunes tant per les olives de pinyol com per les farcides, que tan sols es diferenciaven segons l'envàs que s'utilitzava: llaunes o pots de vidre. Entre aquests últims, et tenia el cor robat un pot petit, que contenia no més que set o vuit olives i que actualment també està exposat al Museu de l'Anxova i de la Sal.

Sastreria
Vilabrú

Des de 1892

C/ Port, 30
Tel. 972 77 02 21
17130 L'ESCALA (Girona)

Pere Juhé i Oriol

Joaquim Busquets

D'ÀCRATA RADICAL A APÒSTOL DE CRIST

Aquesta és una història digna d'explicar. La història d'un escalenc d'adopció arribat a la població com a carter ara fa més de cent anys que d'una manera tan insòlita com polèmica va patir una metamorfosi que el va transformar d'àcrata apassionat i abanderat de l'ateisme a fervent apòstol de Crist i predicar les excel·lències de l'amor de Déu.

ORÍGENS FAMILIARS

El matrimoni format per Antoni Busquets Vila (??-18/5/1917) i la barcelonina Magdalena Colomer Pou (1834-1/1/1883) es va instal·lar a l'entorn de l'any 1855 a Badalona procedent de Caldes de Montbui d'on eren originaris els Busquets. Allí van muntar una fàbrica de llançadores per a la indústria tèxtil al carrer Sant Miquel cantonada amb la carretera de Barcelona. El matrimoni va tenir set fills i Joaquim (14/5/1871) va ser l'últim d'ells. Antoni va enviudar en morir Magdalena el 1883 de malaltia i un temps després es casava en segones núpcies i tenia tres fills d'aquest segon matrimoni.

Conten que Antoni estava assegut davant la fàbrica quan va passar el general Prim, governador militar de Barcelona, amb un seguici de soldats escortant Maria Cristina de Borbó (mare de Isabel II), qui acabava de ser reina regent. Prim es dirigí a Antoni i el va increpar: "Aixeca't Busquets que passa la Regent". Antoni li respongué que només s'aixecaria

COINCIDÈNCIES ONOMÀSTIQUES

En acabar-se la XIX centúria existien dos altres Joaquim Busquets a l'Escala amb qui no hem de confondre amb el nostre personatge. Un d'ells era fill de Josep Busquets i Rosa Fayet, s'havia casat amb Maria Lleal el 16/12/1861. Sabem que l'altre Busquets era un jove fill del mestre Esteve Busquets Capdevila (antic número 13 del carrer de Gràcia) i havia dirigit el 29/10/1895 el cor *La Marinera* que havia actuat en la jornada festiva d'inauguració de l'enllumenat públic al costat del cor *La Unión Escalense* de Josep Vicens Juli Xaxu. També compartien llavors aquest cognom Joan Busquets Bosch (número 56 del carrer de Gràcia) i els seus fills Joan

El badaloní Joaquim Busquets va ser el setè i últim fill del matrimoni format per Antoni Busquets i Magdalena Colomer. Arxiu de Montserrat Oliver.

quan passés el rei Carles V (Carles Maria Isidre de Borbó). Prim, contrariat, el féu tancar a la presó per desobediència. Magdalena, la seva dona, preocupada per com treure el seu home de la presó, va recordar que la dona del general (la mexicana Francisca Agüero) era bigotuda i molt peluda. Com que ella tenia una fórmula per erradicar el pèl va anar a veure-la i li va oferir l'ungüent a canvi d'alliberar Antoni. I així va ser.

i Lluís Busquets Vicens. Cap d'ells, però, té consanguinitat amb el nostre Busquets.

Aquest Busquets director del cor devia ser també el citat per la revista *La Sardana* el 21/11/1900: "Diumenge passat debutá en lo Teatre de Novetats la companyia d'aficionats que dirigeix nostre bon amic Joaquim Busquets, posant-se en escena el drama en tres actes 'L'incendi de Hostalrich' y la pessa 'Sebas al cap' (...)". Aquesta companyia, arran del naufragi d'una parella del bou, va participar dies més tard en "la vetllada de beneficiència que 's celebrá 'l diumenge passat en lo Centre Escalench (...). Se posá en escena 'l

Can Busquets era conegut com 'cal llançadoraire'. Era una família molt creient; l'Antoni pertanyia a la congregació dels Dolors i un dels fills va ingressar a l'orde de Sant Agustí i va anar a missions a Sud-Amèrica. Una seva cosina va fer que Joaquim es comprometés a resar tres avemaries cada dia encara que no fos creient. Hi ha qui deia anys després que les avemaries havien estat el *leit motiv* de la seva futura conversió.

Una germana de Joaquim, Dolors Busquets, estava casada amb Jordi Estapé, un pescador de Badalona que disposava de dues barques i era propietari d'un estanc que regentava Dolors. El fill d'aquests, Josep (1891), va seguir l'ofici del pare, però aviat ingressaria a MZA (Renfe). Destinat a Portbou, es va casar amb Maria Rodríguez, filla de l'agent de duanes basc i futur alcalde de Portbou Fabian Rodríguez, amb qui tindria tres fills, un dels quals esdevindria un reputat economista: Fabián Estapé (1923).

drama en un acte 'La capilla de lanuza', el monólech 'Lluytas del cor' y la pessa 'Aucells de paper' (...)".

Resulta paradigmàtic, descartat aquest últim Joaquim Busquets, que el Joaquim Busquets protagonista del present treball prengué el relleu en la direcció de l'elenc teatral escalenc (com veurem més endavant) a un altre Joaquim Busquets. Estem convençuts, tot i tanta coincidència, que no es tracta de la mateixa persona perquè no tenim coneixement de l'estada a l'Escala del nostre Busquets abans de venir-hi destinat com a carter el 1906. Tampoc, però, el Joaquim Busquets fill del mestre figura als censos electorals d'aquells anys tot i ser llavors major d'edat.

LA CARTERIA

Quimet devia ser quintat a l'entorn de 1891 i va fer el servei militar a Calahorra (la Rioja). Després de romandre uns anys a l'exèrcit va assolir el grau de sergent i el seu últim destí va ser algun punt indeterminat de les illes Canàries. En donar per finida la seva etapa militar, com que en aquella època els suboficials llicenciats tenien dret a ingressar a altres estaments de l'Estat com a funcionari, devia demanar destinació al cos de Correus. Un cop llicenciat i després d'haver fet les proves pertinents per ingressar a Correus va ser destinat a la població de l'Escala: "Ha sido nombrado cartero de La Escala el sargento licenciado Joaquin Busquets Colomer", portava el *Diario de Gerona* de 25/7/1906. Les actes dels plens consistorials escalencs no se'n fan ressò.

El diari *Lo Geronés*, poc després, el 11/8/1906, deia: "Des el primer de setembre vinent quedaran habilitades per servei dels certificats las administracions de correos de Amer, Anglès, Cadaqués, Caldas de Malavella, Camprodon, Cassà de la Selva, La Escala (...)". Els anys 1904-1905 havia sortit per entregues a la revista *Juventut* la novel·la *Solitud* de Caterina Albert Víctor Català i l'octubre de 1906 faria la seva aparició pública la cobla La Principal de l'Escala. L'alcalde llavors era Joan Hugas Pascual (1877-1920) i el jutge municipal Martí Puig Sais (1849-1920); aquest havia estat alcalde els anys 1902-1906.

Alguns anys abans s'havia casat amb Damiana de San Orencio Fernández (1880-1944), a qui havia conegut fent el servei militar a Calahorra. El matrimoni, vivint a les Canàries, havien tingut dos fills que s'havien mort infants. Recent arribats a l'Escala des de Canàries van tenir la primera filla, Magdalena, nascuda el 24 de desembre de 1906; més tard, el 23 d'abril de 1910, naixeria la segona filla, Joaquina. Magdalena en ser batejada va tenir com a padrina Montsita Sala Flaqué, germana de Francesc Sala (director a partir de 1919 de La Principal de l'Escala i víctima del bombardeig de 1939) i tia de Magdalena (muller del pastisser Rossend Oliver i mare de Remei); Joaquina va tenir de padrins Jaume Sureda Tassis (alcalde els anys 1947-1959) i la seva dona Dolors Comas Batlle.

Els Busquets havien fixat primerament la seva residència a un punt indeterminat del carrer del Port; així consta a la partida de naixement de la seva filla gran. Però al Fons de la Junta Electoral (Arxiu Històric de Girona) Quimet no figura com a censat a l'Escala fins al 1909: 38 anys, resident al carrer del Mar número 5 (can Pimàs; actual número 11 del carrer del Mar a tocar el Pati Blau) i carter. Ignorem, però, l'any exacte que s'instal·laren als baixos de can Pimàs, habitatge on va néixer la Joaquina.

L'evolució del servei postal es va convertir en revolució al darrer tram del segle XIX després de l'arribada del ferrocarril a l'Empordà, que va millorar i va escurçar els temps de lliurament de la correspondència. Poc abans de l'arribada de Busquets a l'Escala es contractava el maig de 1905 via subhasta el transport de la correspondència pública en carruatge des de l'estació de Sant Jordi Desvalls fins a l'Escala passant per Verges i Torroella de Montgrí; ignorem, però, qui fou el candidat

Joaquim Busquets i Damiana de San Orencio l'any 1905 el dia del seu casament. / Arxiu de Montserrat Oliver.

Joaquim Busquets amb l'uniforme de carter.
Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala.

Tarjeta postal publicada el 1920 impresa a una tinta sòpia per l'anvers i blau en el revers. En l'anvers apareix un dibuix del Palau de Comunicacions de Madrid inaugurat el 1909. Aquest dibuix està envoltat de quatre segells commemoratius del VII Congrés de la Unió Postal Universal amb el retrat d'Alfons XIII. El revers està dedicat a les tarifes i condicions postals de l'època. Aquesta tarjeta la repartien els carterers per demanar les estrenes o aguinado. / Arxiu de l'autor.

CORRESPONDENCIA DIRIGIDA A ESPAÑA

Cartas.....	25 céntimos cada 25 gramos.
Tarjetas postales sencillas.....	15 " cada una.
idem id. dobles.....	30 " " "
Muestras y medicamentos.....	5 " cada 20 gramos.
(1) Periódicos.....	1 " " 140 " "
(2) Papeles de Negocio.....	5 " " 50 " "
Impresos.....	9 " " 80 " "
Tarjetas de visita, abiertas, escritas o no.....	15 " cada una.
(3) Interior de las poblaciones.....	15 " cada 20 gramos.

Valores en metálico.—Se Puede enviar, en cada Sobre Monedero, hasta 50 pesetas. Peso, hasta 300 gramos. Franqueo, 25 céntimos cada 25 gramos y 30 céntimos por derecho de certificado. Para Marruecos, el franqueo es de 35 céntimos cada 30 gramos.

Objetos asegurados.—Puede declararse en cada caja hasta 10.000 pesetas. El franqueo es: 25 céntimos por cada 25 gramos; 40 céntimos por derecho de certificado y 10 céntimos por cada 250 pesetas de la cantidad asegurada. Límites: de peso, 2 kilos; y de dimensiones, 30 centímetros de largo por 20 de ancho y 10 de alto (3).

Paquetes postales.—Circulan entre las oficinas autorizadas de la Metrópoli y las de Ceilanes, Canarias, Marruecos, Norte de Africa y posesiones españolas del Golfo de Guinea. Máximo de peso, 5 kilos; el de dimensiones, 60 centímetros por cada lado, y en forma de rollo, un metro de largo y 20 centímetros de diámetro. Franqueo: hasta 3 kilos, 1,50 pesetas; hasta 4 kilos, 1,75 pesetas, y hasta 5 kilos, 2 pesetas (3).

Certificados.—Se franquean con arreglo a la tarifa de correspondencia ordinaria, más 30 céntimos cada uno por derecho de certificado (3).

Valores declarados.—Puede declararse en cada pliego hasta 10.000 pesetas. Se franquean como una carta certificada, más 10 céntimos por cada 250 pesetas, o fracción, por derecho de seguro (3).

Giro.—El 1/2, por 100 de la cantidad girada, más 10 céntimos por envío de libranza, pudiendo girar como mínimo, una peseta, y como máximo 1.000, en cada uno (3).

(1) Los remitidos por particulares, minimum de 5 céntimos. (2) Minimum, 10 céntimos. (3) Aviso de derecho, 10 céntimos.

seleccionat. El 1905 foren emesos els primers segells commemoratius de la història postal espanyola; el 1907 aparegué la sèrie "Exposició d'Indústries de Madrid"; el 1909, la sèrie bàsica mostra una imatge del rei Alfons XIII.

Pocs mesos després d'haver arribat a l'Escala Busquets exercia de secretari del jutjat municipal. Va escriure, per exemple, amb el seu puny i lletra i amb plumilla i tinta com era costum a l'època el certificat de defunció el 14 de novembre de 1906 de Salvador Sastre Taberner, el tenora i clarinetista més conegut com Vador Gall, mort de tuberculosi a l'edat de 35 anys; el jutge era llavors Salvador Sala Cardañas, qui seria alcalde de la població els anys 1912-1914. Més endavant, els anys 1909-1910, el jutge seria un altre futur alcalde: Josep Masferrer Pasques (alcalde anys 1923-1924).

A les vuit tocases en Joaquim obria la modesta oficina de correus o "estafeta" com se la coneixia en l'argot postal. ignorem, però, on estava ubicada; probablement en alguna dependència de l'ajuntament. Estava sol a l'estafeta i fela i desfeia segons li convenia. Una sola làmpada o bombeta il·luminava aquella estança lúgubre on classificava la correspondència (feia ben poc que les bombetes havien pres el relleu als llums d'oli); la correspondència epistolar familiar era llavors la base del servei. A l'hivern, per escalfar-se, tirava d'un brasero roí i atrotinat. Atenia als veïns les primeres hores i acte seguit sortia a fer el repartiment amb la gorra de plat i un sarró o cartera voluminosa plena de somnis i malsons.

Busquets era excepcionalment notícia al *Diario de Gerona* de 6/10/1910 que premià la seva professionalitat: "Hace pocos días que el cartero de La Escala Joan (Joaquim) Busquets encontró un sobre conteniendo una importante cantidad en billetes y al comprender que se trataba de un extravío hizo las gestiones oportunas para dar con el dueño de la misma a quien encontró y entregó dicha suma sin admitir la más mínima retribución". Aquest episodi va succeir a l'estació de Sant Jordi Desvalls. Abans, el 1908 i el 1909, respectivament s'havien iniciat oficialment les excavacions al jaciment emporità i s'havia trobat l'estàtua d'Esculapi.

El dia 24/7/1916 visitava l'Escala, segons anunciava l'acta plenària de 22/7/1916, un grup de vint-i-cinc excursionistes de Badalona entre els quals dos regidors del seu consistori. Joan Bta. Gou de Palol i Josep Masferrer Pasques, alcalde i tinent d'alcalde, van acompanyar la comitiva badalonina en representació de l'Ajuntament. L'acta naturalment no esmenta Joaquim Busquets, però de ben segur que com a fill de Badalona també acompanyaria el seguici badaloní.

Els Busquets de San Orençio es van mudar un dia de la primera meitat de desembre de 1919. Ho sabem per la revista *Costa Brava* 9 de 15/12/1919: "Ha estat traslladada al carrer de Maranges l'Administració de Correus de la nostra Vila". S'installaren a l'actual número 25 del carrer Maranges-placeta de Pequín (on més endavant el matrimoni Pepito Boix-Soledat Llonch hi van muntar primer un negoci de paqueteria i més tard la botiga de queviures).

Allí hi tindrien la vivenda, la cartereria i hi muntarien un lloc de venda de premsa i revistes. Alguns escalencs encara avui ho recorden. Les seves filles Magdalena i Quimeta l'ajudaven en la botiga i a repartir la correspondència; la Damiana era una dona delicada de salut. Quimet Busquets aprofitava per anar a vendre premsa amb bicicleta a les poblacions veïnes com Viladamat, Albons i l'Armentera on va arribar a ser molt popular.

El número 19 del *Costa Brava* (15/5/1920) informava de l'increment en el franqueig de la correspondència amb motiu de les modificacions introduïdes en l'impost del timbre. Les cartes urbanes passaven de segellar-se amb 10 cèntims a fer-ho amb 15; les d'àmbit de territori espanyol i possessions d'ultramar de 15 a 20; les destinades a l'estranger requerien 30 cèntims. Els *Costa Brava* de la tardor de 1921 es feien ressò del concurs per adjudicar el servei de transport de correus l'Escala a Camallera. El número 54, corresponent al novembre, publica: "Concedit el servei de transport dels correus de Ventalló, Armentera, Vilademat i La Escala a D. Carles de Miquel, des del dia 20 que arriba a aquesta vila procedent de l'estació de Camallera".

Els oficials del cos de Correus van declarar l'agost de 1922 a tot l'Estat una vaga titllada de salvatge. Molts oficials van ser expulsats del Cos i alguns per evitar tan dràstic desenllaç van haver de demanar perdó al governador civil. El 1918 s'havia produït la primera vaga a Correus. No tenim constància, dissortadament, del paper que hi desenvolupà l'oficial Busquets.

ANARQUISTA APASSIONAT

La construcció del ferrocarril l'any 1848 va estimular en gran manera la industrialització a Badalona. La ciutat va convertir-se en un punt d'arribada de població majoritàriament del món rural com seria el cas dels Busquets. L'augment significatiu de les reivindicacions laborals a causa de la recessió econòmica derivada de la crisi colonial de 1898 i la necessitat dels obrers d'associar-se van fer que l'obrerisme badaloní del trànsit del segle XIX al XX es traduís en un increment de l'anarquisme. Aquest era el caldo de cultiu que havia experimentat Busquets a la seva ciutat natal.

A l'Escala van aparèixer el diumenge 25 de juliol de 1909 pasquins que incitaven el poble a manifestar-se contra l'embarcament de tropes cap al Marroc tot convocant a la vaga general. Havia començat la Setmana Tràgica. El dimecres 28 al vespre es posà en marxa una manifestació amb Busquets al capdavant des de la platja fins a l'ajuntament proferint

Joaquim Busquets el 1916 amb les seves dues filles Magdalena i Quimeta.
Arxiu de Norbert Bonhome.

eslògans com "A baix la guerra", "Visca la llibertat!", "Visca el poble!". Els elements més exaltats continuaren fins a l'església i el convent del carrer del Port cridant "Mori el clero!", "Fora el fanatisme!", "Cremem l'església!". Tot i que no es produïren excessos que enterbolissin aquells dies reivindicatius hi hagué qui fou represaliat.

L'exmilitar Busquets era un membre destacat del moviment anarquista local, però també es relacionava culturalment amb persones d'altre cercle com l'escriptora Caterina Albert, el dibuixant Joan Pellicer i la seva dona Lola Broggi, el farmacèutic Guillot... A les acaballes de 1916 tornava a l'Escala Antoni Puig Artigas Tonet (1886-1960) que revitalitzaria l'anarquisme local i aviat contactaria amb el carter llibertari. L'Escala, a

partir d'aquell any, disposaria d'aigua corrent de manera que s'acabava l'anar a buscar aigua a la font de "sota la costa".

En arribar el 1917 notícia del triomf bolxevic a Rússia, Quimet Busquets i altres escalencs a l'entorn de la CNT manifestaren el seu entusiasme. El 1919 fou un any de reivindicacions i vagues. Aquell any, a l'Escala, destacà també per demandes laborals. El desembre naixia a l'Escala el *Sindicat Únic d'Oficis Diversos de l'Escala i Comarca* (CNT-AIT), al qual Busquets s'afilià des de bon començament. Dos foren els artefactes que esclataren el 1920: un a la Punta i un altre a la "casa de la punxa" en construcció. Aquells anys naixia el primer nucli àcrata organitzat de l'Escala i començaren a sortir a la premsa escrits de caire anarquista obra d'escalencs.

Els atacs als tres estaments del sistema –exèrcit, burgesia i Església– esdevenia un clàssic habitual en els discursos anarquistes i esquerranistes. Ideològicament es justificava la lluita contra l'Església per la tradició i per la seva imatge corporativa. Les campanyes anticlericals i antireligioses bevien en part de les obres de difusió de l'ateisme de l'anarquista francès Sébastien Faure. Tres obres cabdals d'aquest autor, *Contestación a una creyente*, *Los crímenes de Diós* i *Doce pruebas de la inexistencia de Diós*, formaven part de la biblioteca particular de Busquets.

HOME DE TEATRE

Busquets era una persona culta i ben considerada a l'Escala. L'Ateneu d'Art i Cultura va nèixer el 1914 com un centre de contrapoder i amb un ànim transformador; tenia el propòsit de promoure un lleure sa com les funcions de teatre, el cant coral i les xerrades als cafès i oferir recursos educatius i serveis de caritat encoberta; Busquets va ser el primer director de la seva secció dramàtica (1915-1919).

L'elenc teatral va comptar en el decurs de la seva existència entre els seus membres amb Josep Callol, Josep Andreu, Salvador Sentena, Pilar Romeu, Maria Galceran, Higini Vilabrú, Josep Sureda, Joan Ferrer, Clarita Albert, Narcís Flaqué Sisó, Carles Sureda, Peret Paltré, Pepet Donjó, Venanci Guinart, Lluís Colomeda (avi de qui això escriu), Maria Oliveras, Ramona Sureda, Joan Ballesta Calafat, Gràcia Poch Bolet, Ponç Ballesta...

L'allargada ombra escènica de Busquets també va deixar petjada en les seves filles i altres criatures; Caterina Busquets (filla de l'anteriorment citat Lluís Busquets) encara ara recorda perfectament un monòleg que li havia transmès la seva mare Pepita Sagraera après d'aquell home.

Allà pel 1915 o 1916 l'elenc representà la seva primera obra: el drama en tres actes 'La Mare Eterna' (1900) del dramaturg català Ignasi Iglésias (director del Teatre Líric i conegut com el "poeta dels humils"). Busquets no només la va dirigir sinó que en va ser el primer actor, paper que també volia interpretar el jove Joan Ballesta Calafat. Josep Donjó va dir al respecte referint-se a Calafat: "(...) D'entrada ell ambicionava el paper del protagonista de l'obra, que s'havia reservat el director. Es sentia amb forces, tot just aprenent, de fer no importa què en el teatre".

Quimet va ser a la darrera etapa de l'Ateneu el seu president. Es pot llegir a l'acta consistorial de 28/7/1918: Busquets demana com a president de l'entitat autorització per instal·lar a la plaça Nova o, com consta a l'acta, "plaza del Mercado" (antigament sòl d'en Saguer i actualment Víctor Català) un envelat per celebrar-hi els balls de la venidera festa major amb el corresponent pagament de quaranta pessetes. L'Ajuntament, curiosament, va acordar exigir al ple de la vigília de la festa (1/9/1918) una indemnització a l'Ateneu per "daños y perjuicios" en denunciar el regidor Miquel Alech Sureda els desperfectes que l'envelat estava causant per la poca cura que havien tingut amb l'arbrat els muntadors de l'envelat.

A l'abril d'aquell any 1918 havia arribat a l'Escala, tot i a petita escala, l'inici de la pandèmia coneguda com la "grip espanyola" que va provocar cap a 300.000 defuncions a l'Estat espanyol i entre 40 i 50 milions a tot el món. Va ser també aquell abril que va morir a Roma el molt reconegut pintor d'ascendència escalenca Enric

Serra; el consistori, en homenatge pòstum, acordà posar el seu nom al llavors conegut com a carrer Major (aquest canvi al nomenclàtor no es materialitzaria fins temps després). Diferents actes plenaris d'aquesta primavera es fan ressò del frustrat projecte de ferrocarril de Blanes a la Jonquera que el consistori escalenc pretenia fer passar per la vila.

Sabem que Busquets va dirigir i interpretar durant l'etapa de l'Ateneu i del centre Ibèria de teatre moltes més obres, però no en tenim més informació; el centre Ibèria i l'Ateneu es van dissoldre respectivament l'agost i el novembre de 1920. Per a la revista *Costa Brava* (1919-1922) el món del teatre local era un tema recurrent (i no ha d'estranyar perquè tant l'elenc com la revista tenien per director Calafat), però en no ser-hi esmentat Busquets és versemblant que aquest ja havia desaparegut de l'escena. Tot fa pensar que Busquets cediria el relleu de la direcció a Joan Ballesta a l'entorn de 1919.

La secció dramàtica de l'Ateneu d'Art i Cultura l'any 1919 sota la direcció de Joaquim Busquets. . 1- Narcís Flaqué Sísó, 2-Carles Sureda, 3- Peret Paltré, 4- Pepet Donjó, 5- Venanci Guinart, 6- Joaquim Busquets, 7- Lluís Colomeda (avi de qui això escriu), 8- Maria Oliveras, 9- Ramona Sureda (dona de Joan Ballesta), 10- Joan Ballesta Calafat, 11- Gràcia Poch Bolet, 12- Ponç Ballesta. / Fotografia: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala.

CONVERSIÓ XOCANT

"Fou curiós -explica Moisès Broggi- el cas d'en Busquets, el carter, un home d'aquells que en deien "d'idees avançades", que pronunciava discursos sobre els avantatges de l'anarquia i feia mitja por a la gent conservadora. Tenia un petit grup de xicots joves que li seguien la veta i tots s'animaren molt quan es va anunciar la visita del pare Vallet, jesuïta famós pels seus sermons en els exercicis espirituals, sobretot perquè el carter els va dir que hi aniria a presentar controvèrsia. Això va crear expectació a tot el poble, que acudí massivament a l'església per escoltar el sermó i la controvèrsia, però tingué un efecte sorprenent i imprevisible".

"Busquets, davant dels arguments i de la paraula persuasiva del mossèn, no tan sols va quedar convençut, sinó que quedà convertit en un practicant adicte i col·laborador en les tasques de l'església. Després, el van veure algun cop passant la safata els oficis del diumenge [a l'església de l'Escala]", acaba Moisès Broggi. Diuen que, després de la conversió, l'havien vist agenollar-se davant la imatge del Sant Crist i exclamar amb llàgrimes als ulls: "Déu meu, Déu meu!".

L'Església catalana vivia els anys 20 un procés de regeneració cristiana amb un allunyament del carlisme, la renovació litúrgica, nous moviments laics. El jesuïta barceloní Pare Francesc Vallet Arnau (1883-1947) va ingressar el 1907 en la Companyia

El jesuïta Pare Francesc Vallet dirigia les campanyes de retirs espirituals i l'obra dels exercicis espirituals que tant van captivar Quimet Busquets. / Foto: www.cpcr.org.

de Jesús i el 1920 seria ordenat sacerdot; el P. Vallet va crear la Lliga de la Perseverança (1922), amb un esperit de compromís i de renovació censurada sovint per les jerarquies eclesiàstiques. Els anys 1923-1928 va dirigir les campanyes de retirs espirituals i l'obra dels exercicis espirituals parroquials a Catalunya.

La conversió de Busquets però va tenir lloc a la Casa-Missió de Banyoles en la primera tanda d'exercicis celebrats allí l'estiu de 1925, com ho testimoniaren Mn. Salvador Clota i l'extint d'alcalde i expresident de la Catequística Federico Fortunet en recordar-lo anys després a les pàgines del setmanari figuerenc *Vida Parroquial* de respectivament 15/4/1955 i 23/8/1957. Les notícies de les conversions que es produïen en les campanyes d'exercicis implantades pel P. Vallet anaven de boca en boca i Busquets ho va voler experimentar.

Mn. Salvador Clota va escriure: "En Busquets va anar a Exercicis convençut de que no el tombarien. Es trobava tan segur en la seva posició de que tota la religió no eren sinó falòrnies, de que el Cel i l'Infern eren contalles de la vora del foc, de que tot era un 'negoci' dels capellans, que estava persuadit que tornaria a l'Escala tan incrèdul com n'havia eixit (...)". Mn. Clota, coadjutor de l'església de Sant Pere de Figueres i més tard capellà del convent figuerenc de l'Immaculat Cor de Maria, seria executat al castell de Sant Ferran el convuls estiu de 1936.

Sembla ser que Busquets després d'aquesta impacte emocional va dubtar de les seves conviccions i va voler "desafiar Déu" tancant-se una nit a l'església de Sant Pere de l'Escala on hi ha qui diu es va produir com un miracle o fet misteriós en aparèixer una bossa amb monedes al terra. Aquest episodi no féu sinó corroborar la metamorfosi que havia estat objecte el carter.

A la figuerenca *La Veu de l'Empordà* Joan Torrent va publicar el 28/11/1925 la notícia "Bany d'espiritualitat" que feia referència als Sants Exercicis de Sant Ignasi

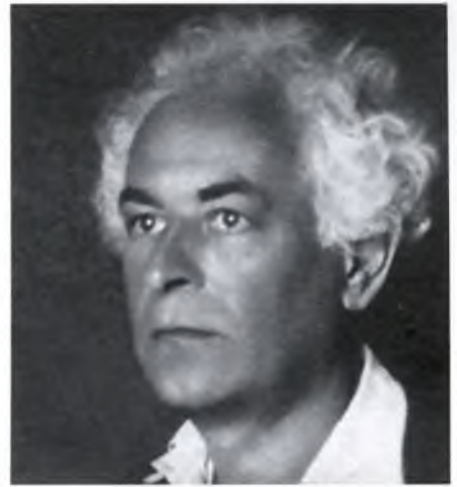
celebrats a la Casa Missió de Banyoles a càrrec dels Rvnds. P. P. de la Companyia de Jesús Llorenç, Serrat i Vallet: "Ell ho ha dit i ho pregona arreu, per què no ho tinc de dir i pregonar jo? En Joaquim Busquets i Colomer de L'Escala, ex-capitost del grup anarquitant d'aquella encontrada, va ésser conduït per la misericòrdia de Déu a aquell recés espiritual i havent entrat allà esclau del dimoni i del pecat, n'ha eixit sadollat de llibertat cristiana i convertit en apòstol de Crist. Públicament en dues formoses conferències va fer confessió de la seva anticristiana vida anterior, proment esmerçar el restant de la que Déu Nostre Senyor vulgui concedir-li, en descabdellar el mal que havia anat amuntegant dins el cos social i portar el major nombre possible d'ànimes a Déu".

L'ANARQUISME CONTRAATACA

La seva conversió va tenir ressò a la premsa de l'època, sobretot a les publicacions de caire conservador, on es parla de "conversió sorollosa" i "conversió sorprenent". Aquest canvi ideològic sobtat va generar una certa polèmica a l'Escala i una crítica despietada. Antoni Puig Tonet, líder de l'anarquisme escalenc, li va dedicar aquestes perles en un escrit de nom "Carta abierta al presbítero Sr. Eduardo Busquets" publicat a *Acción Social Obrera* (Sant Feliu de Guíxols) núm. 401 de 16/01/1926:

"Vuestro tío Enrique Sureda –muy amigo mío y digno de todas las atenciones por su bondad (...)– me ha invitado a contestar, por escrito, una carta vuestra dirigida a él, sobre la conversión del ex cartero Joaquín Busquets; y qué opina el pueblo de dicho acto, el cual, según vos, resulta de una trascendencia muy grande para los postulados de vuestra Santa Madre Iglesia Católica, Apostólica y Romana.

Busquets ha hecho del mundo un teatro. Posee todas las máscaras apropiadas a la obra, trágica o cómica –casi siempre grotesca– que se propone realizar; pero resulta que ahora ya es un actor viejo y fracasado y al querer representar su última bufonada se le ha caído la careta: ¡ha salido el mico llorón! Es el polichinela que baila al son de todos los dineros

L'anarquista Antoni Puig Tonet, autor de l'atac frontal contra la persona de Quimet Busquets després de la seva conversió.

Foto: arxiu de l'autor.

(...). Sabe llorar y reír según los casos y las circunstancias. Su fuerte es la mímica y la mueca. Sabe andar a patas y hacer piruetas; y de la misma manera que estrecha la mano de un amigo, le estrecharía el cuello si el resultado fuese una bolsa de treinta dineros (...).

Desobedeció la voz de su consciencia y su fracaso ha caído en el más terrible de los tormentos: el ridículo. Está imposibilitado para andar derecho: tiene quebrantada y podrida la espina dorsal. ¿Queréis hecho más elocuente? Vos, quizás creeréis que yo, encarnizadamente, combato a Busquets y empleo todos los sofismas porque se ha convertido a la Iglesia. Nada de esto. Todas las ideas y todas las creencias son dignas de todos los respetos. Es porque mi sensibilidad no puede resistir tanta hipocresía. Y debéis saber, señor, que hasta los mismos católicos viven en discrepancia y dudan de la sinceridad de este hombre que lo mismo le da asentir que discrepar, afirmar que negar, reír que llorar. Juzgad.

Cuando un hombre siente remordimientos de su vida de abyección y necesita, para su consuelo, un ambiente dulce, generoso... –por ejemplo vuestra misma Iglesia o a donde desease– va allí sin escándalo ni exhibiciones de ninguna clase. Ahora bien: ¿Qué diríais vos, qué piensan los mismos católicos que de su religión no han hecho un comercio, si en el templo de nuestras devociones, en vez del desconsolado, del caído, viéramos la especulación y –valga la metáfora– un monedero falso?

He ahí la silueta de este viejo cómico fracasado que del mundo ha hecho un teatro siendo él mismo uno de los mejores protagonistas, especialmente en los papeles de traidor y de payaso (...). Si en el contenido de la presente hay alguna molestia para vuestras creencias dispensadme. Sencillamente una exposición y unos comentarios de los hechos, andanzas y hazañas de este Tartufo que le ha faltado siempre tacto y perspectiva y que ahora aspira a ser santo como antes apóstol de la democracia (...).”.

APÒSTOL DE CRIST

A les acaballes de 1924 havia deixat la carteria; nosaltres en desconeixem les raons. A l'any següent va ser substituït a la carteria per Guillem Colomer (1925-1935) que la va situar a l'actual número 39 del carrer Puig Sureda; més tard se'n farien càrrec Xicu Ballesta Calafat (1935-1939) a la mateixa ubicació, David Quintana i la seva filla Maria (1939-1960) al carrer 8 de febrero (després Liberación i ara Pintor Joan Massanet) i Pere Garriga, els germans Eduard i Joan Payet, Alonso Manresa i Joan Torrent a l'actual número 30 del carrer de Gràcia.

A l'espai on figura l'ofici del censat del cens electoral de 1924 Quimet ja no consta com a carter sinó com a propietari. I al cens de 1927 apareix d'ofici "cesante".

evident com a conferenciant, sempre altruïstament, la seva convicció i la seva conversió en recórrer bona part de la geografia catalana per fomentar amb delit la doctrina cristiana.

Segons es llegeix al *Diari de Girona* de 21/4/1926 sota el títol "La gran diada d'Olot", Joaquim Busquets va intervenir a l'Assemblea pública de la gran Diada d'Exercicis que va tenir lloc als claustres de l'Hospici acompanyat de Castanyer (Olot), Coromina (Banyoles), Solervicens (Gràcia), Llord (exdirector d'El Diluvio de Bracelona), el P. Llorens i el Sr. Bisbe. L'1/8/1926 va ser a Fígols (Bergadà) amb el P. Vallet i altres. El Ampurdán de 6/8/1927 informa que "el perseverante señor Busquets" va ser a l'acte final de la segona campanya empordanesa d'exercicis parroquials dirigida pel P. Vallet amb Descaire (St. Feliu de Guixols), Rosich (Corçà), Gironella (Cistella), Lluís Juanola (Figueres) i el doctor Casanovas (l'Armentera).

Les germanes Magdalena i Quimeta Busquets l'any 1925.
Fotografia: arxiu de Montserrat Oliver.

Devia ser llavors que deixaria definitivament l'Escala per dedicar-se a propagar la fe catòlica, però de ben segur també per la pressió a que va ser sotmès després de la seva conversió per part del seus excompanys del collectiu anarquista local. "Malgrat haver nascut a Badalona, arreu era conegut com en Busquets de l'Escala, de la qual cosa ell se'n sentia molt orgullós, puix havia confessat que portava dins son cor aquesta població, a la qual tantes coses tenia per agrair-li", apunta Ricard Guanter.

Quimet va traslladar-se a Barcelona amb la família. No sabem, però, a què es dedicà la resta de vida laboral. Magdalena va treballar de dependenta als magatzems Sepu i Quimeta va fer de repassadora a la fàbrica-botiga de gènere de punt Renom del carrer Major de Gràcia. Les dues filles es van casar respectivament el 1932 i el 1934. Magdalena va morir el 10/4/1992 i Quimeta el 6/6/1995; són enterrades a Barcelona.

El discurs incisiu i clarivent de l'excarter el va convertir en un ferm propagador de la fe cristiana. En paraules de Ricard Guanter, "Alguns veieren en ell, amb aquest canvi, un altre 'Saule de Tars'". Quimet va col·laborar estretament amb l'incipient obra de la banyolina Magdalena Aulina Saurina (1897-1956) –fundadora el 1945 de la Pia Unió d'Operaries Parroquials– i va fer

L'escalenc va participar el 25/3/1927 a Sant Cugat Sesgarrigues (Alt Penedès) a favor de l'obra dels exercicis. El 16/9/1927 va ser a Sant Llorenç de la Muga, al costat de Godoy, Seguranyes i els Rvds. Enrique Gábana i Joan Ricart, en un acte públic de propaganda dels exercicis d'octubre als Banys de la Mercè. La *Vanguardia* de 23/9/1927: "Busquets, de la Escala, fue quien nos conmovió a todos; porqué además de la valentía que revelaron sus francas confesiones de episodios de su vida, supo decirlo y ajustarlo a las inteligencias todas que le escucharon con un religioso silencio en su larga i fogosa peroración (...)". El 29/9/1927 va predicar a Maçanet de Cabrenys i el 16/4/1928 a Caldes de Montbui (Vallès Oriental) i Moià (Bages).

A *La Vanguardia* de 13/7/1928 es llegeix aquesta crònica des de Pineda (Maresme): "(...) El propagandista

señor Busquets, de la Escala, explicó cómo después de haber militado en el bando del anarquismo por espacio de más de 25 años, había encontrado el bienestar que se busca en vano en las cosas del mundo, y solamente se halla en los Santos Ejercicios y cómo para destruir el fruto de sus propagandas anarquistas se había consagrado a predicar a Cristo, Rey del Amor". El 2/5/1929 predicaria a Guimerà (Urgell); devia ser una de les seves últimes actuacions.

Durant l'estada que el RCD Espanyol efectuà a l'Hotel Empúries pel carnaval de 1929 com a lloc de concentració de cara a la final de la Copa del Rei Alfons XIII que havia de disputar al Madrid FC el 3 de febrer a l'estadi de Mestalla (València), moltes admiradores, com les germanes Magdalena i Quimeta Busquets, van ser objecte al costat de Ricardo Zamora, Ricardo Saprissa, Ramon Trabal, Pere Solé, Julio Kaiser,

Magdalena i Quimeta Busquets al costat de jugadors del RCD Espanyol i admiradors i admiradores amb uniforme blanc-i-blau al cafè de can Pepet Sureda (futur Las Delicias). L'Espanyol s'havia concentrat a l'Hotel Empúries abans de disputar la final de la Copa del Rei Alfons XIII de 1929.

1-Magdalena Busquets de San Orencio (filla de Quimet i Damiana), 2-Quimeta Busquets de San Orencio (filla de Quimet i Damiana), 3-Ricardo Zamora (porter del RCD Espanyol), 4-Rosario de Grassa Negre (xicota de Ricardo Zamora), 5-Dolors Figueras Bahí (futura dona del mestre Pere Bruiguera i mare de Lluís i Dolors), 6-Clara Cros Sala (germana del secretari de l'Ajuntament Salvador Cros), 7-Miquel Callol Batalla (casat amb Josefina Vaqué i mare de M. Carme), 8-Assumpció Sureda Vilabrú (filla de Jaume Sureda i Clara Vilabrú), 9-Caterina Solés Curós (xicota de Miquel Ximinis Escorpinyot), 10-Pere Solé Junoy (jugador del RCD Espanyol que es casaria amb Maria Sureda i seria pare de l'Anna M.), 11-Anita Rouret Callol (germana del mestre i polític Martí Rouret i futura dona de l'escriptor Josep M. Murià), 12-Raimunda Botella Martínez (casada amb Josep Seguer i mare de Roser i Ricard), 13-Magdalena Teixidor Sala (futura dona de Rossend Oliver i mare de Remei), 14-Joan Clos Comas (casat amb Blanca Blanco i pare d'Ildefons, Josep i Ferran), 15-Clara Vilabrú (mare d'Assumpció i Montserrat Sureda), 16-Jaume Sureda (pare d'Assumpció i Montserrat Sureda), 17-Josep M. Sureda Viñas (??), 18-Carles Sureda Viñas (casat amb Maria Pasqual i pare de Magda), 19-Rosa Tarrés Ballesta (dona de Pepito Masafont i futura mare de Maria Rosa, Antònia i Pepita), 20-Caterina Sentena Galceran (casada amb Salvador Cros), 21-Rosa Ballesta Girona (futura dona de Pere Artigas i mare de

Roser), 22-Albert Sureda Viñas (??), 23-Francisco Solés Sarret (casat amb Martina Andreu i futur pare de Martí, Pere i Josep), 24-Maria Sureda Llach (es casaria amb el jugador Pere Solé i seria mare d'Anna M. i Pere), 25-?? (jugador RCD Espanyol), 26-Ricardo Saprissa (jugador RCD Espanyol), 27-Francesc Tena (jugador RCD Espanyol), 28-Ramon Trabal (jugador RCD Espanyol), 29-Vicente Tonijuan (jugador RCD Espanyol), 30-Crisant Bosch (jugador RCD Espanyol), 31-Gabriel Juvé (jugador RCD Espanyol), 32-Joan Tena (jugador RCD Espanyol), 33-Martí Ventolrà (jugador RCD Espanyol), 34-Jack Greenwell (entrenador RCD Espanyol), 35-Maria Mediñà Calvet (es casaria amb Francisco Poch i tindria l'Àngela i en Paco). / Fotografia: Josep Esquirol. Fons: Arxiu Històric de l'Escala.

Martí Ventolrà, Crisant Bosch i demés futbolistes d'una fotografia de Josep Esquirol al cafè de can Pepet Sureda (futur Las Delicias). Les germanes Busquets vingueren de Barcelona en diades tan assenyalades per retrobar-se amb les amistats que havien deixat; Magdalena i l'escalenc Annibal Bonhome encara no havien iniciat la relació que derivaria en matrimoni.

El migcampista blanc-i-blau Pere Solé Junoy (1905-1982) va fer coneixença durant aquesta visita de l'escalenca Maria Sureda Llach (de cal Galan) amb qui es casaria el 1931. Pere Solé fou un dels jugadors més destacats del RCD Espanyol

dels anys 20-30; va disputar amb la selecció espanyola la Copa del Món de 1934 a Itàlia i va ser entrenador de l'Espanyol la temporada 1942-1943 formant tàndem amb Ricardo Zamora (més informació: "Una vida, una fidelitat, una festa" -llibret Aplec 1987- de Ricard Guanter). L'Espanyol aconseguiria a València la seva primera Copa -llavors la competició més important a nivell estatal- en imposar-se al Madrid per 2-1 en "la final de l'aigua". L'Espanyol havia guanyat la temporada 1928-1929 el doblet (Campionat de Catalunya i Campionat d'Espanya).

Quimet va ser ordenat terciari franciscà i els últims anys de la seva

vida els va voler viure en una creixent pobresa; els franciscans creuen en la pobresa de Crist i, per tant, la pobresa ha de ser l'eix de la vida de cada persona. Moria el 31 de març de 1930 a Barcelona d'un vessament cerebral a l'edat de 59 anys després de rebre els sacraments de l'eucaristia, la penitència i l'extremunció. El seu sepeli a l'església de Santa Maria de Gràcia a Barcelona es féu en mig d'una sentida demostració de dol. Va ser enterrat en una fossa comuna embolcallat, en ser terciari franciscà, amb l'hàbit d'aquest orde en clara sintonia amb la seva religiositat dels últims anys.

Mn. Clota va dir: “Trobat-me accidentalment a Barcelona, m’ha estat donat d’assistir a l’enterrament del zelós exercitant tan conegut a l’Empordà amb el nom de En Busquets de l’Escala. Tothom s’en recorda de la conversió del pobre germà, esdevinguda a la primera tanda de Banyoles. Tenia molt de cor, però tenia també el cervell molt enterenyinat pels prejudicis llençats a doll fet des de lectures perniciososes, des de predicacions disolvents, des d’ambients socials detestables. (...) I veí la Veritat, tota la Veritat, l’única Veritat. I en Busquets es rendí a l’amor de Jesús Crucificat. I emprengué una vida nova, vida de predicació constant, vida de sacrifici: predicar les excel·lències de l’amor de Déu com abans predicava l’ateisme (...)”.

Montserrat Oliver Busquets, néta de Quimet Busquets, va ser testimoni el 1959 en assistir a una missa a l’església dels jesuïtes del carrer Balmes de Barcelona com el predicador va lloar el seu avi com a exemple de bon cristià i va compararlo amb Jesucrist pel fet que va predicar tres anys i després va morir. Montserrat també recorda com l’any 1961 o 1962, conduint vint-i-cinc noies escoltes cap a Sant Pere de Rodes, va obtenir permís del rector de Palau-savardera per sojornar aquella nit sota un sostre parroquial. El rector, en assabentar-se que ella era la néta d’en Busquets, va alabar la figura del seu avi i, tot emocionat, ho va celebrar convidant a pomes i cava.

Quimeta Busquets i la seva filla Montserrat Oliver l’agost de 1935. Arxiu de Montserrat Oliver.

BIBLIOGRAFIA

- ALBADALEJO, J. i ZAMBRANA, J.: *Joan Peiró a Badalona 1905-1920* (2010)
 BROGGI, M.: *Memòries d’un cirurgià* (2001)
 BRUGUERA, R.: *Antoni Puig Tonet. Barber, àcrata i savi* (2010)
 BRUGUERA, R., COLOMEDA, L. i BALLESTA, A.: *Joan Ballesta Calafat, un escalenc alcalde de la Girona republicana* (2008)
 COLOMEDA, L.: “La Setmana Tràgica a l’Escala”, *L’Escalenc* núms. 358 a 361 (març a juny 2010)
 DONJÓ, J.: “En record de l’amic Joan Ballesta Molinas”, *Aplec de la Sardana* (1980)
 ESTAPÉ, F.: *De tos colors. Memòries* (2000)
 GALLEGOS, J.: *L’Escala des de l’empostissat. Història de La Principal de l’Escala i altres cobles locals* (2008)
 GUANTER, P.: *Els alcaldes de l’Escala (1900-1999). Entre el poder i l’oblit* (2006)
 GUANTER, R.: “Des del meu mirador”, butlletí *Casal del Jubilat*, 27 (2010)

FONTS DOCUMENTALS

- Llibres d’actes dels plens de l’Arxiu Històric de l’Escala
 Llibres de defuncions de l’Ajuntament de Badalona
 Llibres de naixements del Registre Civil de l’Escala
 Llibres de naixements del Registre Civil de Badalona
 Llibres sacramentals de l’Arxiu Parroquial de l’Escala
 Llibres sacramentals de l’Arxiu Parroquial de Caldes de Montbui
 Llibres sacramentals de l’Arxiu Diocesà de Barcelona
 Llibres sacramentals (cementiri vell) del Museu Municipal de Badalona
 Fons de la Junta Electoral del Cens Electoral de Girona de l’Arxiu Històric de Girona

Premsa: *La Sardana, Diario de Gerona, El Ampurdán, La Veu de l’Empordà, Costa Brava, Vida Parroquial i La Vanguardia*

APORTACIONS ORALS:

Moisès Broggi Alart (1908), Paquita Sagrera Comas (1918), Maria Teresa Pellicer Lleonat (1928), Caterina Busquets Sagrera (1934) i nétes Neus Bonhome Busquets i Montserrat Oliver Busquets

FOTOGRAFIES CEDIDES PER:

Arxiu Històric de l’Escala, Montserrat Oliver Busquets, Norbert Bonhome Busquets, Montserrat Sureda Comas

*Amb la col·laboració especial de Montserrat Oliver Busquets en recerca documental i arxivística

46
 DESDE 1989
BURGER

Avda. Riells, 46
 17130 · l’Escala
 Tel. 972 775 432

Lluís Colomeda Sastre

CINC GENERACIONS
AL SERVEI DEL
CLIENT

Col·legi d'Assessors
Ad'a
COL·LEGIAT
NÚMS:
13.976
51.193 - 69.129

VICENS ASSESSORIA

Assessoria d'Empreses • Assessoria Fiscal, Comptable i financera
Assessoria Jurídica

VICENS MEDIADORS

Agència d'Assegurances Exclusiva de:
Núm. Reg. D.G.S.F.P: C0112B17488115

Av. Girona, 34 - Apartat de Correus, 33
assessoria@vicens.cat - mediadors@vicens.cat
Tel. 972 77 04 24 - 686 96 13 17 - Fax 972 77 41 48
17130 L'ESCALA (Girona)

Innovació en estructures

Fusteria tècnica a l'abast de tothom

Càlcul i disseny Qualitat

tecnifusta
enginyeria

TECNIFUSTA
RESTAURACIÓN

TECNIFUSTA

info@tecnifusta.com

www.Tecnifusta.com

Closa d'en Llop, 110 · L'Escala

Tel: 972 77 00 66